

Szombat

1994 március

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:
KARDOS G. GYÖRGY
KÁDÁR IVÁN
ITAMÁR JÁOZ-KESZT
KOMORÓCZY GÉZA
SCHWEITZER JÓZSEF
SZABOLCSI MIKLÓS
TURÁN TAMÁS

Főszerkesztő:
SZÁNTÓ T. GÁBOR

A megjelenést támogatják:
SOROS ALAPÍTVÁNY
AMERICAN JOINT
DISTRIBUTION COMMITTEE
FOUNDATION RICH
„A MAGYARORSZÁGI NEMZETI
ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEKÉRT”
ALAPÍTVÁNY
JÓZSEF ATTILA ALAPÍTVÁNY
TAN-TÚRA UTAZÁSI IRODA

A címlapon részlet egy XIV. századi
spanyol haggadákból, mely a londoni
British Museum tulajdona.
A Szombat e havi számát pészachi
haggadákból vett részletek
illusztrálják.

A héber szavak átírása a szerzők
felfogását tükrözi.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
1994. február 17-én. Szerkesztőség
és kiadóhivatal: Budapest VII., Gátfay u. 48.
Levélcím: 1440 Bp. 70. Pf. 216.
Telefon: (36-1) 267-0840
Telefon/Fax: (36-1) 142-6924
Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvevél:
csütörtökönként 16 és 17 óra között.
Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve
postautalványon
az OTP 218-98093/521-006670-7
„Szombat” számú alszámlán. Lapengedély
száma:
III/Kul/174/1989. HU ISSN 0865-3844
Készült a La Chance nyomdaiüzemében.
Felelős vezető: Hajas Attila.

Tartalom

Hazai dolgaink

- 3 Göncz Árpád: Az önvizsgálat stációi
- 4 „A kormány fejet hajt a holocaust áldozatai előtt” – interjú Boross Péter miniszterelnökkel (Szántó T. Gábor – Szécsi Éva)
- 7 Zsidó szervezetek vezetői a miniszterelnöknél (Korányi László)
- 9 A Szombat körkérdései politikai pártokhoz és a beérkezett válaszok
- 11 „A parlament döntésére van szükség” – interjú a Zsidó Helyreállítási Alapról Isépy Tamás államtitkárral (s)
- 12 Spirituális útkeresők – interjú a Szim Salom Csoport vezetőivel (sz. t. g.)
- 15 A Zsidó Kultúra Napja programja

Gazdaság

- 17 A hímvén átka (Szegő Krisztina)
- 18 Pesten is igényelnék (Sz. K.)

Világ

- 19 A Szentírás nem tiltja...
- 20 Ez is Amerika
- 20 Nehéz együttélés: feminizmus és judaizmus
- 21 Rachel, „La Marseillaise”

Izrael

- 23 Jehuda Lahav: A békefolyamat visszafordíthatatlanságáról
- 24 Az asszony, aki rabbi lett

Hagyomány

- 27 Rónai Ádám István: Zájin Ádár
- 28 Luah
- 29 Chaim Nachman Bialik–Jehosua Hana Ravnicki: Pészachi aggádák
- 29 Fazekas M. László verse
- 31 Haggádák (Jólesz László)
- 31 Michael Blumenthal verse
- 32 Schmelowszky Ágoston: A nő a hagyományban

Történelem

- 34 Slomo Avineri: A modern cionizmus megszűlése – Ben Jehuda: Nyelv és nemzet
- 36 Ötven éve deportált – ma díszdoktor (Vadász Ferenc)
- 38 Márciusi évfordulók

Kultúra

- 39 Michael Blumenthal: Weinstock, halottai között (regényrészletek)
- 40 Michael Blumenthal versei
- 42 Weinstock száműzetésben – interjú Michael Blumenthallal (Füzéki Eszter – Szántó T. Gábor)
- 45 Calev Ben-David – Sheli Teitelbaum: Spielberg „találkozása”
- 47 Gyerekrajzok a Garayban (Bokor Judit)
- 47 Könyvespolc

Summary

The March issue of Szombat begins with an essay by Árpád Göncz, President of the Hungarian Republic, entitled „*The echelons of soul-searching*”; the essay, written on the occasion of the 50th anniversary of the Hungarian Holocaust and with a view to the upcoming parliamentary elections, contemplates the shared responsibility for the successful transition to democracy and notes that only the success of this process can check the resurfacing of savage ideologies. Péter Boross, the Prime Minister of the Hungarian Republic, gave an interview to Gábor T. Szántó, editor-in-chief and Éva Szécsi, editor. *I bow my head before the victims of the Holocaust,*” said the PM, who opined that extremist attitudes had in fact previously also been present in Hungarian society, but had been suppressed by the dictatorial system. Now, with the advent of democracy, these attitudes have surfaced again. However, stressed the PM, there are no forces that seriously endanger Jewish life in Hungary. Were it not for the survivors of the Holocaust still living among us, said the PM, he would regard Jewish sensitivity unreasonable, but in this case it must be treated with understanding. Mr. Boross considers the current laws protecting the minorities adequate, similarly to the judicial practice which, however, must be strictly separated from the legislative process. The PM expressed his hope that the board of the *Jewish Restitution Fund* can be formed while his government is still in office, but also noted that a consensus among the various Jewish organizations must also be reached in this respect.

Leaders of the various Jewish organizations met with the Prime Minister in mid-February and talked, among others, about the anti-Semitism that occasionally crops up in certain programmes of Hungarian public service television, about the obstacles that need to be surmounted before the Jewish Restitution Fund can be set up, as well as about the persons to be included in the *Holocaust Memorial Committee*.

We asked eight political parties, as well as the group of independent MPs about whether they considered the laws and regulations protecting the minorities to be adequate, about the necessity for a laws sanctioning the denial of the Holocaust, their views on the compensation laws that have been enacted to date, as well as about the Jewish Restitution Fund that would serve the collective compensation of Hungarian Jewry and which, according to an earlier ruling of the Hungarian Constitutional Court that quoted a still effective, but hitherto not applied law, should have been called to life until December 31, 1993.

(continued on page 48)

Olvasóink írják

Hétköznapi antiszemitizmus

Gyulán az Erkel Gyógy szállóban üdültem két hétig. A gyógyítás, az ellátás, a város egészének szépsége felülmúlta várakozásomat, mégsem ezekre emlékszem. Hanem arra, hogy egy alkalommal a közelemben, a meleg vízben három férfi beszélgetett. Panaszolják a nehéz helyzetet, az egyik azt is elmondja, hogy 50 évesként mindent előlről kell kezdenie. Rövidesen eljutnak a zsidókhoz, valahogy így: ...azoknak nincsenek gondjaik, magas székeken ülnek, és még nekik jár kárpótlás. Még csak az kellene, hogy a csupa zsidóból álló Fidesz nyerjen. A Csurka majd ad nekik haddelhaddot...

Másnap a színhely azonos, de szereplői mások. Egyiküktől hallok: Gyermekkoromban a falumban minden üzlet zsidóé volt. Dolgoztak, hitelt is adtak, meggazdagodtak, de meghunyászkodtak. Most pedig a parlamentben is járják a szájukat...

Gyulán az utcán üvöltötte egy férfi: Németországban elégettek néhány törököt. Jól tették! Csak már ölnék itt is azt a sok rohadt románt. Én magam is lelőnék minden románt, cigányt. Na meg a zsidókat.

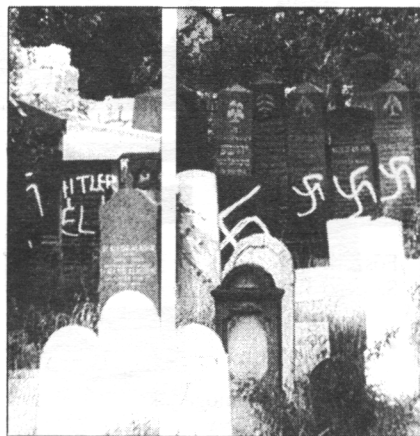
Félelmetes ez az üdülői csendélet.

L. Gy-né.

(Teljes név és cím a szerkesztőségben)

Ezt láttuk Egerben

Az egri zsidótemető meggyalázásáról készült és a Heves Megyei Hírlapban megjelent fotót dr. Király Edit küldte be.

Fizessen elő Ön is!

Még mindig nem késő! Ne felejtse el megújítani Szombat-előfizetését 1994-re!

Amennyiben egész évre (összesen 10 Szombat számra) előfizet belföldre 720,- Ft-ért, külföldre 40 USD-ért (légipostázással), nem érinti az esetleges évközi áremelés.

Az alábbi megrendelésre belföldre csekket küldünk Önnek. Külföldről közvetlen banki átutalással fizetheti elő a Szombatot.

Címünk: SZOMBAT szerkesztősége Bp. 70. Pf. 216. 1440

levélendő

Megrendelem a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Szombat című folyóiratát 1994-re 720,- Ft-ért. Az előfizetési díjat az Önök által küldött csekken kívánom átutalni.

Név:

Cím:

Még egy „olvasói” levél

És még egy „olvasói” levél Watson-wille-ből. A harcias rend nevében fenyegetők azonban bátorságukban – nehogy felfedjék őket – nem városukban, hanem San Franciscóban adták fel förmedvényüket.

JÚDEÉK!
SZERETNÉNK, HA TI GYŐZ-
NÉTEK JÖVŐRE! EZT
KÖVETŐEN UGYANIS
NEM LESZ BÍDOLDÓ
EURÓPÁBAN!
HITLER TÚL HUMÁNUS
VOLT – MI NEM
LESZÜNK AZOK!

„ARENDA”

Egyenlőség

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 1992. februári bejegyzéssel létrehozta az Egyenlőség Alapítványt. Az Alapítvány célja a zsidó kultúrát és tudományt szolgáló irodalmi és művészeti tevékenységek támogatása, a fiatal tehetségek felkarolása.

Az Alapítvány bankszámlaszáma: Leumi Hitelbank, 1052 Bp., Bárczy I. u. 3-5. LHB 103382-Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Egyenlőség Alapítvány.

A befizetett adományok, ha a fenti célokra érkeznek, leírhatók az adóalapból.

Tisztelt külföldi előfizetőnk!

Kérjük, hogy a jövőben előfizetéseiket átutalással teljesítsék.

Címzett: Szombat, Budapest, OTP IX. ker. Tinódi u. 9-11.

Számlaszám: 218-98093/521-006670-7.

Az előfizetés díja: 40 USD/év. Légipostán kapják kézhez a Szombatot.

A szerző neve

Februári számunk 6. oldalán, a Jewish Forum Dobogókőn című riport alól sajnálatos módon lemaradt a szerző, Gadó János neve. Elnézést kérünk!

Göncz Árpád

Az önvizsgálat stációi

Nemcsak a Golgotára vezető útnak vannak stációi. Az önvizsgálatnak is. Aki Európában él – és a magyarság 11 évszázada Európához kötötte sorsát –, annak kötelező, hogy időről időre felidézze a zsidóüldözések különböző korszakait. A régebbieket és az újabbakat.

A XX. század Holocaustja nem előzmények nélküli. Bár nagyságrendjében más. De a borzalmaknak nincs valóságos mennyisége. A halálnak sincs. A halál egyetlen ember számára is a Mindenség halála. És az volt minden időben.

Magánemberként itt akár be is fejezhetném a lelkiismeret-vizsgálatot. Íróként és államférfiként nem tehetem. Túl közel még az általam és sok-sok nemzedéktársam által megélt történelem.

Én úgy hiszem, Magyarországon *ma nincs zsidó kérdés*, csak *magyar kérdés*. Abban az értelemben, hogy minden magyar állampolgár létérdeke – többségi vagy kisebbségi helyzetétől függetlenül – a 80-as évek végén elkezdődött társadalmi, gazdasági, politikai szemléletváltás sikere. Mert nemcsak a siker, de a bukás is közös volna. Az pedig senkinek sem érdeke. Békétlenséget és félelmet szítani viszont Magyarország *bármilyen* – nemzetiségi, etnikai, vallási, társadalmi, politikai, regionális vagy szakmai – kisebbségei között a változás sikerét veszélyezteti.

Egykor volt „zsidókérdés” Magyarországon: valóságos társadalmi, politikai és vallási kérdésként a felvilágosodás és a reformkor évtizedeiben. Valóságos társadalmi és gazdasági problémaként a múlt század utolsó harmadában, amikor Magyarországon lett otthonra a pogoromok elől menekülő keleti zsidóság. De az új haza befogadókészsége és a jövővények szorgalma *együtt* eredményezte, hogy a zsidóság jelentős gazdasági és kulturális szerephez jutott, sőt jórészt a polgárosodás kovácsává vált. És bár a zsidóság belesimulni igyekezett a magyar környezetbe, ebből a közegből nőtt ki, nőhetett ki az a *Herzl Tivadar*, aki a modern cionizmus alapítójaként elsőként szorgalmazta a zsidó állam létrehozását Palesztinában.

Ami a zsidókkal hazánkban a XX. században történt – az első megkülönböztetéstől a Holocaust iszonyatáig – nem zsugorítható zsidó kérdéssé. Sokkal több annál.

Több, mint a kisebbségekre vonatkozó kérdések bármelyike. Mert épp a zsidóságot bajos homogén kisebbségként megjelölni. Nemzetiség vagy etnikum önmaga sem kíván lenni. Legfeljebb vallási csoport. Sajátos kulturális közösség. Jóllehet sem jogi, sem más korlátai nincsenek, hogy nemzetiséggé vagy etnikummá szerveződjenek. Már ezért sem

Göncz Árpád

lehet megválaszolni azt a fel-felbukkanó kérdést, hogy ki a „zsidó?” vagy ki a „magyar zsidó?”.

Legfeljebb Illyés Gyulát idézhetjük szabadon: aki annak vallja magát. A kérdés felbukkanása viszont azt jelzi, hogy társadalmunk egy-két bugyrában még él valami irracionális gyökerű zsidó kérdés tudata. Aminek, persze, nagyon is valóságos, bár a zsidóság kompetenciáján kívül eső oka van. Elsősorban a középrétegek sülyedése, az általános létbizonytalanság és a vállalkozók-vállalkozások harca a piacért.

Van politikai alapja is. A magyar politikai életben jelenlevő radikális jobboldal és az ugyancsak radikális zsidó csoportok jóvoltából. Gyenge alap. De alap. Gyenge, mert gyenge a társadalmi támogatottsága. Féligazságokat el-

fogadó értelmiségiek építgetik. Fel-felerősödő hangjuk ellenére kevesen vannak. Kisugárzásuk még csekélyebb. Az állandó ellenségkeresés viszont veszélyessé válhat. Különösen, ha tovább növekednek a társadalmi feszültségek, ha még sokáig várat magára a gazdasági fellendülés, és ha nem enyhül a szociális érzéketlenség. Hiszen gyűlölködésre készíteni könnyű. Különösen a könnyebb, felhőtlenebb élet ígéretével. Minden választási kampány – országgyűlésiek és önkormányzatiak egyaránt – kedvező alkalom a demagógiára. Racionális program híján főként a marginális politikai csoportosulások élnek vele. Sokszor nem is a maguk tudatlanságából adódóan, hanem a választók hiányos ismereteire építve. Hiszen a hétköznapi gondolkodás szintjén könnyű összemosni az antiszemitizmus, a zsidó kérdés és a Holocaust egymáshoz kétségkívül közel eső, de mégis markánsan elkülönülő határait. Szeretném hinni, hogy az ideai választásokon nem bukkan fel a fogalmak, az értékek és az érdekek manipulatív összemosása. De a félelmet a helyzet sugallja.

Nem szabad hallgatni a zsidó kérdés esetleges újraélesztésének nehezen megfogalmazható, de kétségkívül létező lélektani-tömeglélektani alapjáról. Nagy történelmi és társadalmi traumákat átélő népek bonyolult kapcsolat-rendszeréről van szó. Olyan népekről, amelyek jószerevével már génjeikben hordják a gyanakvást, az egyéni és kollektív félelmeket. Az egymás iránti gyanakvást és az egymástól való félelmeket is. A „bűnös nép” rájuk mért bűntudatát is. Sokszor a tudat alá szorítva, valójában soha ki nem beszélve a kölcsönös – vélt vagy valós – sérelmeket, amelyek súlyát ki-ki maga érzi, a másikat viszont csak sejteni képes. A szenvedést nem lehet patikamérleglen mérni. Különösen nem, ha *még élnek a megélt történelem* közvetlen vagy közvetlenül, családon belül átmenekített élményei. Ha

azt mondom: Szálasi, felelni lehet rá Rákosi nevével. A csendőrré ÁVO-val, Auschwitzra Recskkel, a gettóra kitelepítéssel. Folytassam? A valós és a vélt sérelmek sebe itt begyógyulni sosem tudott igazán. Inkább elfekélyesedett a társadalmi álszemérem vagy a megfontolt rossz szándék piszkos kötése alatt.

Ezért mondom, hogy Magyarországon nincs zsidó kérdés, de lehet még. Megelőzéséhez és az antiszemitizmus dudájának kiirtásához azonban kevés a jog. Társadalmi fájdalmakat és feszültségeket ideig-óráig kordában tarthat a törvény. A jog körén túlnövő gondokat azonban hasznosabb saját közegük szabályai szerint megoldani. De hogyan? Bölcsőbbet írni nem tudván, hadd utaljak itt Bibó szavára:

„Két dologra van szükség: az egyik a zsidókérdésen túlmenő általános harc az emberek sorsszerű minőségi különbségeit valló előítéletek ellen és az ember és ember minőségi egyenrangúságán alapuló társadalmi rendért... Másrészt a szorosan vett zsidó–nem zsidó viszonylatban az emberi közlekedés útjainak... visszahumanizálása”.

A zsidó és nem zsidó vallási és kulturális szerveződések akkor szolgálják legjobban közös gondjaink megoldását, ha a magyar demokrácia megerősödését, a gazdasági, társadalmi és szemléleti átalakulás gyorsítását, valamint a zsidó–nem zsidó kapcsolatok „visszahumanizálását” segítik. Olykor az önmérséklet erényét is gyakorolva.

„A kormány fejet hajt a Holocaust áldozatai előtt”

Boross Péter miniszterelnökkel beszélget Szécsi Éva és Szántó T. Gábor

– *Miniszterelnök úr! Az 1990-es választások óta – sokak számára váratlan gyorsasággal – felerősödtek a szélsőjobbhangok a sajtóban, a parlamentben és a parlamenten kívül. Miben látja a szélsőjobbhangok jelenségek okait? Elégségesnek véli-e a harcot ellenük?*

– Mindig óvatos vagyok, amikor szélsőjobbhangok minősítéséről hallok, mert úgy vélem, ma már a szélsőjobbhangoknak is léteznek árnyalatai. Van olyan szélsőséges irányzat, amelyik nem rejt véka alá szándékait, teljesen elavult eszközökkel, direkt támadó szándékkal, sértő, gyalázkodó motívumokkal lép fel, olykor nem riad vissza fizikai atrocitásoktól sem. Ezt minősítem a legszélsőjobbhangnak. Ez egyértelműen elítélendő. Magyarországon ez szórványos jelenség. Inkább az elmezavarok területe, mint a győri eset volt a közelmúltban. Egy másik szélsőjobbhangos irányzat néha tesz olyan megjegyzéseket, amelyeket jogosan minősíthetünk antiszemitának, de kerüli a demonstratív atrocitásokra felhívó megnyilatkozásokat. Mindkettő nyugtalanító, de a közvetlen veszély, vagy veszélyérzet szempontjából mégsem azonos. Hogy 1990 óta felerősödtek ezek a megnyilatkozások, ezt én csak annyiban fogadom el, amennyiben Magyarországon beköszöntött a demokrácia. Azelőtt ezek a jelenségek nem kaptak sajtó- vagy kommunikációs nyilvánosságot. Igaz, egy-egy horogkereszt megjelent a házak falán korábban is, de akkor a házmester rémülten lemosta, és a sajtóban egyetlen sor sem jelent meg róla. Én nem érzem most a felerősödést; konkrét veszély nincs. Amikor irritáló jelenségekkel állunk szemben – gondolok a skinhead-megnyilvánulásokra – a rendőrség példásan felszámolta ezeket. Azt hiszem, az utóbbi egy évben számottevően csökkentek nálunk az ilyen természetű csoport-

tuslások, félelmet vagy rémületet keltő tömörülések. Foglalkozunk ezekkel a kérdésekkel, és a magyar rendőrség is tudja, hogy mi a kötelessége.

– *Kielégítőnek tartja-e demokráciánk törvényeit azokkal szemben, akik a kisebbségek ellen uszítanak? Mi a véleménye az idevágó bírói gyakorlatról?*

– Jelenleg a nemzetbiztonsági szervek bejelentésére két szélsőséges gyülekezet ellen is folyik ügyészi vizsgálat; nyilvánvaló, hogy a jog felügyelete az ügyészség kompetenciájába tartozik. A politika megnyilvánulhat jogalkotási szándékban, érvelésben, politikai vitákban, demonstratív megnyilatkozásokban, elhatárolódásban. Számtalan alkalommal élt is a lehetőséggel. A Magyar–Izraeli Baráti Társaság meghívására például – még belügyminiszter koromban – részt vettem egy találkozáson, ahol én

egyértelművé tettem, hogy amíg ez a kormány van, amíg én vagyok a belügyminiszter, addig mindenki legyen nyugodt, mindent elkövetünk annak érdekében, a politikai eszköztár, vagy azon túli eszköztár igénybevétele, hogy ne forduljon elő semmi olyan, ami veszélyérzéseket kelt. De hangsúlyozok egy nagyon lényeges szempontot: aki ma Magyarországon nem rendelkezik empátiával, nincs tudatában annak, hogy él egy idős generáció, amely megjárta a poklokat, az nem érti a némelykor túlzottnak tűnő ijedelmeket, reagálásokat.

Magyarországon nem érzékelek olyan veszélyt, amely indokoltá tenné egy nagyon radikális módszerváltozást. A meglévő törvényt megfelelőnek és elégségesnek tartom. Hogy a jogalkalmazás terén mi a helyzet... ez a bírói testületre tartozik. A végrehajtó hatalmat el kell választani a törvényhozástól. Ez a demokrácia pillére. Tudom, hogy az Alkotmánybíróság bizonyos döntése, amely alkotmányellenesnek minősítette a Btk. meghatározott szakaszát, problémákat vet fel. Mégis úgy hiszem, minden olyan cselekménnyel szemben, amely veszélyhelyzetet teremthet, a magyar törvények elegendőek. Sőt, bizonyos szerveződések ügyében még operatív eljárások is alkalmasak a megelőzésre. Például az intézkedés valamilyen gyülekezés esetében, ahol nemkívánatos szölamokat hangoztatnak. Szülők kaptak rendőrségi figyelmeztetést, mert gyermekük a bandaképződés vágyától vezérelve, ilyen társaságba keveredett. A jog eszközei Magyarországon a cselekvésre és a cselekvések megakadályozására, sőt, minősítésére elegendők.

– 1992 őszén Antall József találkozott zsidó szervezetek vezetőivel és kilátásba helyezte: szankcionálni fogják a Holocaust tagadását. Külföldi minták alapján kidolgozott tervezet már rendelkezésére áll a Miniszterelnökségnek. Ön szükségesnek tartja-e egy ilyen jogszabály megalkotását?

– Ami a Holocaust tagadását illeti, úgy informáltak, hogy ilyen formális ígéret a miniszterelnök részéről nem hangzott el, csak szóba került a téma a tárgyalás során. A probléma az, hogy egy ilyen törvény meghozatala, és a jelenlegi magyar Alkotmány – feltételezésem szerint – nem lenne teljes összhangban. Viszont értem, mi húzódik meg a kérdés mögött... Foglalkozni fogok vele. Ennél többet most nem mondhatok.

– Kielégítőnek tartja-e Miniszterelnök úr az Országgyűlés által eddig megalkotott kárpótlási törvényeket? Mi az álláspontja a Zsidó Helyreállítási Alapról szóló 1946. évi XXV. törvényben megfogalmazottakról? Az Alkotmánybíróság döntése szerint 1993. december 31-ig törvényileg rendezni kellett volna e kérdést, de megállapodás nem született.

– Tudom, hogy elmaradt a döntés. Két probléma van. Úgy informáltak, hogy a zsidó szervezetek között nincs a legteljesebb harmónia abban a kérdésben, hogy kik képviseljék a zsidó érdekeket. Tehát először a partnerben kell megegyezni. Hozzá tartozik a problémához, hogy ötven év irtózatossá. Ezt a kérdést fél évszázaddal ezelőtt kellett volna rendezni. Úgy vélem, tárgyalások sorozata kell ahhoz, hogy tisztázódjanak a részletek, amelyek elvezetnek a vállalt, de eddig nem teljesített kormány-kötelezettséghez.

A zsidó szervezetek is eltérően fogalmazzák meg az igényeiket. Egységes platformot kell kialakítaniok. Nagyon

szeretném, hogy viszonylag gyorsan, még e kormány időszaka alatt, legalább a megállapodás létrejöjjön. A teljesítés maga elég nehéznek tűnik, még a megkezdése is. De legalább ide el kell jutni.

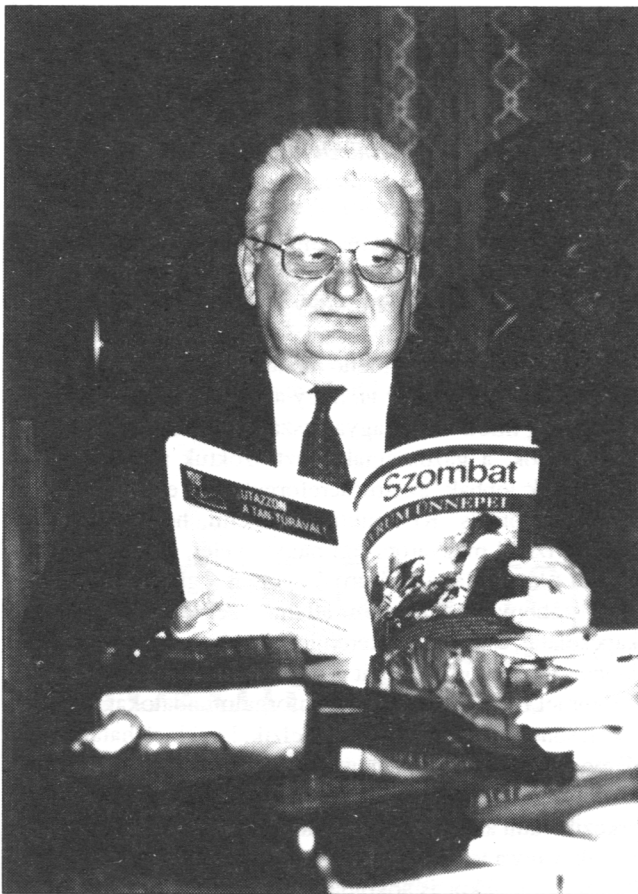
– Hogyan értékeli Miniszterelnök úr a magyar–izraeli kapcsolatokat? Milyen területeken lát lehetőséget e viszony fejlesztésére?

– Belügyminiszterként magam is jártam Izraelben, a rendőrség vezetőinek küldöttségével. Politikai probléma nincs a két ország között. Tudom, hogy ebben nagy, meghatározó szerepet játszott Antall József, és nem csak azért, mert édesapjának az emlékézt méltó módon örökítették meg Izraelben. Szerepet játszott az is, hogy az izraeli kapcsolat korábban sokáig tiltott volt Magyarországon. Most jók a politikai kontaktusok; a gazdaságiakra azt szoktuk mondani, hogy lehetnének jobbak, az árucsereforgalom – ez mindnyájunk számára előnyös. Ki szeretném emelni, hogy nagyra becsülöm Izrael magyarországi nagykövetét, aki szívén viseli ezeket a kapcsolatokat. Természetesen a gazdasági kapcsolatok többnyire már nem állami szervezetek gazdasági kapcsolatait, csak légkört teremtenek ahhoz, hogy a gazdaság jobban működjön; a többit a gazdaság önértékei döntenek el. Örömmel nyugtázzuk az idegenforgalmi adatokat, amelyek a kölcsönös utazások bővülését jelzik. Izraelnek határozottan nagy vonzereje van. S nagyon sokan látogatnak Izraelből szülőföldjükre. Figyelemre méltó, milyen sok idős ember érkezik: látni akarják a régi szülőházat, iskolát, az utcát, ahol laktak, vagy a temetőt – ha még megmaradt. Szeretném, ha a kapcsolatok akkor is sokoldalúak lennének, ha már elmegy az a generáció, amelyet emlékei vezérelnek. S hogy prózaibb dolgokat is említsek: beindult a bank-kooperáció, vannak közös technológiai beruházások. Én magam közreműködtem a különlegesen jó rendőrségi kapcsolatok és a rendőrségen túli más kapcsolatrendszer kiépítésében. Például azokon a területeken, ahol érdekeink közösek: a nemzetközi terrorizmus elleni harcban. Láttam az izraeli kommandósok gyakorlatozását. Meggyőződésem, hogy nagyon hasznos a szakembercsere ebben is.

– Parlamenti választásra készül az ország. Úgy véli-e, hogy a Magyar Demokrata Fórum megtisztította magát a szélsőséges, antiszemita nézeteket valló és hirdető személyektől és irányzatoktól?

– Felelősséggel kijelenthetem, hogy a Magyar Demokrata Fórum mentes az ilyen irányzattól. Most nem egyénekről beszélek, hanem politikai irányzatokról. Az MDF teljesen mentes mindattól, ami politikai értelemben elavultnak is nevezhető, emberileg pedig bántó, sértő, zavaró, kirekesztő. A Magyar Demokrata Fórumban semmiféle olyan vonást nem érzékelek, amely a szakadás óta alkalmas volna zavarni bárki érzékenységét.

– Az 1994-es tavaszi választások után elképzelhetőnek tart-e egy olyan kormánykoalíciót, amelynek az MDF tagja, s részt vesznek benne olyan szélsőjobb oldali pártok, mint a Csurka István vezette Magyar Igazság és Élet Pártja, a Szálasi rehabilitációját kilátásba helyező Szilasy György, valamint a Zacsék Gyula nevével fémjelzett Magyar Piacpárt, vagy a skinheadeket patronáló, Király B. Izabella-féle Magyar Érdék Pártja?

Fotók: Bleicher Imre

– Ezt Ön nem kérdezheti tőlem komolyan. Hogy az MDF koalíciót kötne-e Király B. Izabellával, ha csodák csodájára valamilyen oknál fogva parlamenti képviselőhez jutna? Személyre való tekintet nélkül mondom: aki Szálasi Ferencet akarja rehabilitálni Magyarországon, vagy neki bármiféle kultuszt teremteni, az oly távol áll a Magyar Demokrata Fórumtól, meg tőlem, személy szerint, hogy ebben a vonatkozásban, azt hiszem, a köszönés is probléma, nem-hogy a politikai együttműködés. Ez lejártná a Magyar Demokrata Fórumot, s egy kormányzó pártnak nemzetközi presztízsrre is szüksége van. Ilyen tényezőkkel, ilyen irányzatokkal egyszerűen nem köt koalíciót. Azt kell mondanom, hogy Csurka Istvánnal sem tudom elképzelni a politikai együttműködést.

– A kulturális életben, a tömegkommunikációban ma nyílt és burkolt sértegetésekkel, gúnyolódással, fenyegetésekkel találkozhatunk. Ez bizonytalanságot, szorongást ébreszt a magyar zsidóságban, mert úgy érzi, e jelenségek ellen, amelyek nem foglalhatók paragrafusokba, nem kap társasalmi védelmet. Egyesek ezért gondolnak kivándorlásra, mások már meg is tették ezt. Mi az, ami – Ön szerint – ellensúlyozhatja a „hétköznapi antiszemitizmust”?

– Kérem, nézzenek szét Európának ezen a részén. Csaknem mindenütt teljes volt a kivándorlás. Magyarország az

egyetlen kivétel, ahol nem volt és ma sincs. Kérdés, hogy ki mit ért veszélyeztetettségén. Ha ez alatt az értendő, hogy a magyar kommunikációban hangot kap a zsidóság fenyegetése, fenyegető szavak hangzanak el, akkor én ezt nem érzékelem. Meggyőződésem, hogy a magyar kommunikációban nem ez a jellemző megnyilatkozás. Ami a kommunikáció körüli viharokat illeti, amelyekben keveredik az el nem számolt múlt – tehát a szabad választások előtti időszak –, ott ütközeteket vívnak, de ezeknek az ütközeteknek sem vallási, sem származási jellege nincsen.

– *Némely műsorokban sértő hangok hallatszanak. Az érzékenységre a paragrafusokban megfoghatatlan dolgokra vonatkozik. Burkoltan is lehet sértegetni. Az idősebb generáció például tudja, mit jelent az, hogy Korvin (Klein) Ottó, vagyis a zárójel, régi név használata.*

– Ez 1945-tel kezdődött: Szöllősy, eredetileg Szalosnik, Szálasi-Naszluhác. Ebben valóban joggal lehet felfedezni valamiféle nagyon rejtett üzenet-félét. Éppen ezért nem helyes. De hogy ez elvezessen a kivándorlás fontolgatásáig, az, úgy érzem, erős túlzás, és hadd mondjam Önöknek, nem is hiszem el. Baráti körömben sem tapasztaltam ilyen jelenséget. Tudom, ügyetlenségek, rossz mondatok előfordulhatnak. Én például azon voltam, hogy minél kevesebb kommentár kísérje a Landeszman-féle abszolút ügyetlen, rossz, s azt kell mondanom, buta megnyilatkozást, holott az jó alkalmat kínált. Ma már, hála Istennek, senki sem emlegeti, legalábbis nem látom nyilvános jelét. Buta mondatok mindig előfordulhatnak. S a célzás is lehet tudatos és egyúttal buta. De némelyik célzás, megjegyzés egyszerűen csak buta és nem tudja, milyen reakciókat vált ki.

– *Különösen azért merülnek fel élesen ezek a kérdések, mert hiszen a Holocaust ötvenedik évfordulójára készül a magyarországi zsidó közösség, másrészt pedig választások előtt áll az ország, amikor a kampány során várható hangoktól, célozgatásoktól tartanak sokan. Mi az, amit Ön ebben a pillanatban megfogalmazna, mi az, ami biztonságérzetet adhat az embereknek?*

– A kormány fejet hajt a Holocaust áldozatai előtt. Én ifjú ember voltam abban az időszakban, vidéken éltem. Nagyon jól tudom, mi zajlott le, és mennyi naivitás, hiszékenység, félreértés övezte mindazt... nekem személyes emlékem van erről. A másik téma: a választások. Nyilván arra gondol, hogy a pulpituson pro és kontra, de főleg kontra elszabadulhatnak a szavak. Én nem hiszem, hogy ma, politikai pozícióra pályázó, normális ember ilyen motívumokkal voksokat tudna szerezni. Ami zavart okoz, ami megbontja a rendet, ami nyugtalanságot kelt, az elrettent. Arra számítok, a politikusi született naivításával, hogy változatlanul a Magyar Demokrata Fórum alakíthat kormányt, és meg tudjuk tartani, sőt, erősíteni tudjuk azt a stabilitást és rendet, amely az országot az elmúlt négy évben alapvetően jellemezte. Úgy hiszem egyúttal, hogy a kampány sajnos nem lesz mentes bizonyos jelzők használatától, de bízom benne, hogy nem fog sérteni egyetlen embercsoportot sem.

– *Miniszterelnök úr, köszönjük az interjút.*

Zsidó szervezetek vezetői a miniszterelnöknél

A tárgyalás témája: antiszemita tévéműsorok, a Radnóti Gimnázium sorsa, a Zsidó Helyreállítási Alap újjáélesztése, a Holocaust-emlékbizottság összetétele

Mint ismeretes, a miniszterelnök és a zsidó vezetők közti február 16-án lezajlott találkozó a miniszterelnök kezdeményezésére jött létre, abba a sorozatba illeszkedve, amelynek keretében a kormányfő az egyházak és a társadalmi szervezetek vezetőivel ismerkedik. Bár a MAZSIKE javasolta, hogy jelöljünk meg előzetesen kulcsfontosságú témákat, ezt a javaslatot a többi zsidó szervezet nem fogadta el, így a beszélgetésnek nem volt előzetes napirendje. A találkozón a Hitközséget dr. Feldmájer Péter, Zoltai Gusztáv, az ortodoxiát Fixler Hermann képviselte, a rabbiságot dr. Schweitzer József, a Cionista Szövetséget Dr. Engländer Tibor, a MAZSIKÉ-t Simonyi Péter és Korányi László. Dr. Boross Péteren kívül a kormány képviselőjében részt vett dr. Isépy Tamás igazságügyi államtitkár.

A találkozó légköre kifejezetten szívélyes volt, a legtöbb felvetésre (antiszemita megnyilvánulások, zsidó tévéműsorok, Radnóti Gimnázium ügye), Boross Péter megértést mutatott, ugyanakkor konkrét kötelezettséget nem vállalt. Érdekes volt, hogy a tévéműsorok – elsősorban a Parabola – ügyében Boross Péter nem azt a várható elhárítást tette, miszerint a Tévé független intézmény, és ő nem szólhat bele a műsorkészítés gyakorlatába, hanem részletesen kifejtette rosszallását és annak konkrét elemeit, majd elmondta, hogy a Parabola-ügyében személyesen is „interveniált”, bár ennek nem egészen a várt hatása lett (Szuhaý Balázs lemondott és a műsor ugyanúgy folytatódik). Ígéretet tett arra, hogy a kormány a Tévében tapasztalható nyílt zsidózás és egyéb szélsőségek ellen rövidesen fel fog lépni. (A felelősök eltávolításáról azonban nem esett szó.)

A Zsidó Helyreállítási Alap ügyében sajnos nem volt jó a tárgyalási pozíciónk, hiszen az ezzel kapcsolatos felvetést könnyűszerrel hárította el a miniszterelnök, mondván, hogy pontosan a Hitközség mondta le a legújabb forduló. Boross Péter kifejtette, hogy amíg a zsidóság képviselőjének ügye nem tisztázódik megnyugtatóan, a kormány tehetetlen. Dr. Feldmájer Péter válaszáat, miszerint a képviselő ügye rendeződött a Hitközség és a WJRO (Nemzetközi Kártérítési Szövetség) közti megállapodással (amelynek lényege, hogy e két szervezet képviseli a magyar zsidóságot), Isépy államtitkár azzal utasította el, hogy mind a párizsi békeszerződés, mind az Alkotmánybírósági határozat kimondja, hogy az örökös nélkül maradt zsidó vagyontárgyak ügyében a magyarországi zsidóság szervezetei jogosultak tárgyalni. Ha a kormány ettől eltérne, akkor szembehelyezkedne az Alkotmánybíróság egyértelmű határozatával.

A Holocaust Emlékbizottság ügyében (ahol a kormány által felállított bizottság személyi összetételét a Hitközség,

igen helyesen, elutasította) az a kompromisszumos megoldás körvonalazódott, hogy a zsidóság által összeállított bizottság és a kormánybizottság bizottsági szinten fog együttműködni, így nem kell számunkra elfogadhatatlan személyekkel közös testületben dolgoznunk.

Bár ennek a kormánynak már igen kevés ideje van hátra mandátumából, és kevés remény van arra, hogy a problémás kérdésekben ez a két hónap megoldást hozhat, az a gyakorlat mindenképpen helyeselhető, hogy a kormányfő a zsidóság minél szélesebb összetételű képviselőjét jelentő küldöttségével tárgyal.

Korányi László

A Szombat körkérdése politikai pártokhoz

Az alábbi négy körkérdést intéztük hat politikai párthoz MDF, FKGP, KDNP, SZDSZ, MSZP, FIDESZ és a Független képviselők parlamenti csoportjához. A kérdések után közöljük a beérkezett válaszokat.

1. Hogyan értékeli a zsidó közösség helyzetét Magyarországon; beszélhetünk-e egyáltalán „zsidó helyzetről?”

2. Szükségesnek tartják-e egy, a Holocaust tagadását szankcionáló büntető jogszabály megalkotását? Elégségesnek tartják-e a kisebbségek jogvédelmét a hatályos büntető jogszabályokban, amelyek csak a politikai indíttatású céltartoz cselekményeket (közösség elleni izgatás) rendelik büntetni?

3. Kielégítőnek tartják-e az Országgyűlés által eddig megalkotott kárpótlási törvényeket? Mi az álláspontjuk a Zsidó Helyreállítási Alapról szóló 1946. évi XXV-ös törvényben megfogalmazottakról?

(Emlékeztetőül: az örökös nélkül elhalt zsidók után az Alap örökölt.) Az Alap nem működhetett az elmúlt négy évtized során, s az elmúlt három évben folyamatosan tárgyaltak a magyar kormány és a magyar zsidóság (valamint a jóvátétellel foglalkozó nemzetközi zsidó szervezet) képviselői az Alap újjáélesztéséről. Ismeretes, hogy a kérdést az Alkotmánybíróság döntése alapján 1993. december 31-ig törvényileg rendezni kellett volna, ám még nem született megállapodás.

4. Milyen lehetőséget látnak a magyarországi egyházak, felekezetek, nemzeti és etnikai kisebbségek költségvetési támogatására? Milyen lehetőséget látnak olyan zsidó társadalmi szervezetek támogatására, amelyek nem sorolhatók a fenti kategóriákba? (pl. a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, a Zsidó Diákok Magyarországi Szövetsége, stb.).

MDF

Kulin Ferenc, a Magyar Demokrata Fórum frakcióvezetője telefonérdeklődésünkre, február 17-én azt a választ adta, hogy a rendelkezésére álló idő nem volt elegendő arra, hogy elmélyedjen az általunk feltett kérdésekben. (Január 10-én küldtük el azokat a frakcióvezető úrnak. – *A szerk.*)

FKGP

Ad 1. Véleményünk szerint nem beszélhetünk jelenleg „zsidó helyzetről”. Alkalmanként van ugyan fasisztoid botrány, de hasonlóan előfordul Landesmann-ügy, Hanák-né-féle képzelgés, hordó ügy, amelyet a médiák jelentőségüknél nagyobb mértékben exponálnak. Jobb lenne, ha ilyenek nem lennének, sajnos azonban Kelet-Közép-Európában ezekkel a jelenségekkel még egy ideig – a demokratikus gondolkodás megszilárdulásáig – számolni kell. Pártunk elfogadja azt az elvet: *Magyar az, aki annak vallja magát, zsidó az, aki annak vallja magát.*

Ad 2. Nem tudunk arról, hogy ilyen jogszabályok előkészítés alatt állnának. Mi, kirekesztettségünk miatt, csak az Országgyűlés plenáris ülésein vehetünk részt, a parlamenti bizottságból kizárták képviselőinket. Így nem vagyunk tájékozva ezekről a kérdésekről. Felfogásunkat a *humánium iránti elkötelezettségünk* fogja irányítani, ha az 1994-es választás után – mint hisszük – részt vehetünk a törvények előkészítésében.

Ad 3. Álláspontunk kategórikusan: *nem!* Erre vonatkozó jogi és emberiességi érvelésünket a *Hó-nap* című elméleti folyóiratnak e havi számában dr. Timár György, a Holocaust Áldozatai Magyarországi Szövetségének elnöke és Schwartz István Mihály, a Munkaszolgálatosok Országos Egyesületének elnöke – mindketten vezetőségi tagjaink és FKGP országgyűlési képviselőjelöltek – fejtik ki.

Ad 4. Ha az 1994-es választások során pártunk lehetőséget kap a költségvetésbe való beleszólásra (eddig ilyen alkalmunk nem volt, de ezt a jelenlegi diszkriminatív költségvetést egyhangúlag elutasítottuk), úgy megvizsgáljuk majd a támogatások jogcímeit és mértékét. Kérjük ezért, hogy idejében tájékoztassanak bennünket a *zsidó társadalmi szervezetek indokolt igényeiről*.

Amennyiben válaszunk, amely képviselőcsoportunk véleményét is tükrözi, kiegészítésre vagy pontosításra szorulna, kérem, hogy a gyorsabb ügyintézés érdekében lakásom címen, telefonján (névjegyem mellékelve) keressek velem kontaktust.

Kisgazda köszöntéssel: bort, búzát és békességet kívánok:

Dr. Győriványi Sándor

a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt országgyűlési képviselőcsoportjának választott vezetője

MSZP

1. Úgy vélem, nincs értelme Magyarországon „zsidó helyzetről” beszélni. Erre utal az az ismert tény, hogy a nemzetiségi és kisebbségi törvény alkotása során a zsidóság többségi képviselője sem kívánta, hogy a zsidóságra is terjedjen ki a törvény hatálya..

Nem kívánom elemezni e döntés hátterét, annak a magyar történelem szomorú tényein alapuló determinációját. Ugyanakkor a Magyar Szocialista Párt a magyar zsidósággal együtt, azok között van, akik nem felejtenek és nem felejtethetnek. Ezért egyes képviselőink, több más képviselővel együtt vállalták, és vállalni fogják – ha szükséges –, hogy a magyar zsidóság nevében és érdekében is szóljanak. Az antiszemita jelenségeket nem pusztán a zsidóság, hanem a magyarság és a demokrácia elleni támadásnak tartjuk, amelyekkel szemben a jogállamiság minden eszközével határozottan fel kell lépni, s minden lehetséges politikai eszközzel meg kell előzni. Végezetül, úgy gondolom, hogy az az értékrend, amelyet a magyar szocialisták vallanak, úgy mint a szolidaritás, az esélyegyenlőség és az igazságosság – a magyar zsidóság története alapján is – olyan elveket és egyben követelményeket hordoznak, amelyek érvényesülésük esetén egyre inkább elveszti jelentőségét „zsidó helyzetről” beszélni Magyarországon.

2. A jogalkalmazás során eddig is bizonytalanságot okozó elégtelen törvényi szabályozásra tekintettel, indokoltnak látszik a Holocaust tagadását szankcionáló büntető jogszabály megalkotása. Az ezzel kapcsolatos német, illetve osztrák jogi megoldások a magyar jogrendbe is hasznosíthatók. A Büntető Törvénykönyv módosításával a kisebbségi jogvédelem egyéb hiányosságai pótolhatók.

3. Úgy értékelem, hogy a kárpótlási törvények megalkotása során a magyarországi zsidóság azonos elbírálás alá esett, hátrányos megkülönböztetés nem érte. A törvény végrehajtása során sem értesültem arról, hogy a zsidótörvényekkel kapcsolatos, vagy más sérelmek kapcsán benyújtott kárpótlási kérelmek elbírálása során a Kárpótlási Hivatal diszkriminációt alkalmazott volna.

A Zsidó Helyreállítási Alap újbóli működésével kapcsolatban sajnálatosnak tartom az időhúzást, bízom abban, hogy az Alkotmánybíróság döntését a Parlament még ebben a ciklusban rendezni fogja. Szeretném azért e kérdés kapcsán elmondani, hogy a zsidó szervezeteknek is figyelembe kell venni az ország és a költségvetés jelenlegi helyzetét, s olyan megoldásra kell törekedni, amely minden érdekelt félnek megfelelő.

4. A kérdés így, ebben a formában nehezen válaszolható meg, mert véleményem szerint eltérő formákat kell alkalmazni például az egyházak és a nemzeti kisebbségek támogatására. Az egyházak támogatását, megítélésem szerint úgy kell rendezni, olyan megoldást kell találni, hogy a lehető legkisebb legyen az államtól való függőségük. A kérdés második felére válaszolva úgy vélem, hogy az Önök által felsorolt egyesületek, illetve szövetségek a más hasonló célú és jellegű szervezetek támogatásának rendszerébe illesztesz.

Dr. Gál Zoltán frakcióvezető

FIDESZ

1. A zsidó közösség, mint *vallási felekezet* helyzete jelenleg jogilag rendezett Magyarországon. Alapvető alkotmányos jogai gyakorlása biztosított (szabad vallásgyakorlás, egyházi intézményeik működtetése stb.). Beszélhetünk azonban *szélesebb értelemben* felfogott zsidó közösségről is, amennyiben önmagát nem csupán vallási felekezeti, hanem egyéb közösségként (pl. etnikum, kulturális hagyományok őrzője, nemzeti kisebbség) határozza meg. Ebben az értelemben tapasztalhatóak bizonyos negatív, főleg szélsőjobboldali jelenségek, amelyeknek jelentőségét sem eltúlozni, sem lebecsülni nem szabad. Nincs számottevő politikai bázisuk, ennek ellenére – okulva a történelmi tapasztalatokból – komolyan kell venni őket.

„Zsidó helyzetről” annyiban lehet szó, mint bármely más etnikai, társadalmi kisebbség helyzetéről. Nem szerencsés eleve stigmatizációs módon beszélni a zsidó közösség életéről és a társadalomban elfoglalt helyéről, mert ez önmagában hordozza a bezártságot és a védekezésre való állandó készséget még olyan esetekben is, amelyekben erre egyáltalán nincs szükség. Ebből a szempontból nincs hátsó gondolatokkal terhes „helyzet”, csak adott életviszonyok és problémák, amelyek nem mindig olyan mértékben speciálisak, hogy az általánostól teljesen eltérő módon kelljen róluk gondolkodnunk.

Nincsenek ma olyan politikai vagy jogi diszkriminációs jelenségek Magyarországon, amelyek speciálisan a zsidóságot sújtják. Vannak azonban a korábban már említett szélsőjobboldali, antiszemita megnyilvánulások, amelyekkel szemben fel kell lépni. Amíg az egyes személyekben kétségtelenül létező ellenérzések nem lépik át a magánvélekedés határait, nem csapnak át a zsidó közösséget sértő nyilvános fellépésekben, nem indokolt állami beavatkozás.

A zsidó közösség prominens tagjaitól származó egyes sikerületlen nyilatkozatok tovább mélyíthetik a még létező ellenérzéseket. Ilyen kérdésekben tapintat és tolerancia szükséges. Társadalmi megoldást csak lassan, hosszú távon, a kölcsönös elzárkózás oldásával, nyitottsággal, a másság széles körben való elfogadásával érhetünk el.

2. A Holocaust, a zsidóság II. világháború alatti népirtása történelmi tény. Nem hipotézis, nem vitatható történelmi elmélet. Ugyanakkor a Holocaust tagadása – mint politikai magatartás – történelmileg abszurd jellegén túl kétségtelenül kegyelestétő a zsidóság számára. Alantas, hátsó politikai szándékok vezethetnek valakit arra, hogy a zsidóságot (vagy a cigányságot, szlávokat stb.) ért tragédiákat kisebbsítse, vagy nem létezőnek tüntesse fel. Ezen a jelenlegi politikai megnyilvánulás ellen fel kell lépni.

Kérdés, hogy hogyan.

A Holocaust tagadását szankcionáló büntetőjogi tényállás jogtechnikailag megalkotható. A népirtás tagadásának tilalmáról Franciaországban, Ausztriában és Németországban elfogadtak büntetőjogi védelmet teremtő törvényt. Hazánkban is történtek már erre mutató lépések. Antall József 1992-ben fogadta el az ügyben a zsidó szervezeteket, amelyek képviselői kidolgozták a törvényszöveg magyar változatát, a Btk. egyik szakaszában összefoglalt új törvényi tényállást.

A büntetőjogi védelem szükségessége általában azon múlik, hogy egy cselekmény társadalomra veszélyessége elér-e azt a szintet, amikor a probléma egyéb módon már nem kezelhető. Ennek megítélése során a konkrét esetben az alábbi szempontokat kell mérlegelni:

- a) mennyire van jelen a társadalomban a népirtás tagadása,
- b) mennyire célzatos ez, és kinek az érdekeit szolgálja,
- c) mennyire kezelhető ez a jelenség a társadalompolitika egyéb eszközeivel (oktatás, ismeretterjesztés, stb.)
- d) milyen egyéb szankciók (polgári jogi, szabálysértési stb.) állnak rendelkezésre,
- e) mennyire végrehajtható illetve mennyire deklaratív egy ilyen jogszabály.

Lehetséges azonban egy jogalkotáson túli szempont is. A magyarországi zsidóság számára mindezen kívül minden jel szerint fontos az ilyen tárgyú jogalkotásban megvalósulandó politikai üzenet, kormányzati gesztus. Úgy véljük erre szükséges van.

A kérdésben megfogalmazott állítás pontatlan. A kisebbségek jogvédelme a Btk.-ban viszonylag behatárolt. Nem korlátozódik azonban kizárólag a közösség elleni izgatásra, hiszen az emberiség elleni bűncselekmények közül több tényállás is ide sorolható. A Btk. 156. szakasza kimondja, hogy ha valaki másnak nemzeti, népi, faji vagy vallási csoporthoz tartozása miatt *súlyos testi vagy lelki* sérelmet okoz, büntetést követ el, és 2 évtől 8 évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető. Sorolhatóak lennének hasonló szellemű nemzetközi emberi jogi egyezmények is, amelyek az Alkotmánybíróság döntése értelmében a magyar jogrend részét képezik. Még akkor is, ha ezek a dokumentumok csak formálisan jogszabályok, mivel hivatalos szervek (rendőrség, ügyészség) nem indítanak eljárást ilyen ügyekben. A kérdés tehát az, hogy rábíráhatóak-e a jogalkalmazó szervek a már meglévő jogszabályok egyre szélesebb értelmezésére. Hozzá kell tenni, hogy az Alkotmánybíróság bizonyos mértékben korlátozta a büntetőjogi eszközök használatát, amikor az „egyszerű” gyalázkodás pönalizálását alkotmányellenesnek nyilvánította.

Ennek ellenére lehetne találni olyan új, pontosabb megfogalmazást, amely megfelelné az Alkotmánybíróság ítéletének, mégis büntetőjogi fellépési lehetőséget biztosítana a gyalázkodásokkal szemben.

3. A kárpótlási törvényeket nem tartjuk kielégítőnek, az erre vonatkozó kritikai elemzéseinket már többször kifejtettük, ezt sem megismételni, sem tovább magyarázni nem szükséges.

Ehhez képest speciális kérdés az 1946. évi XXV. törvény, amely felállítani rendelte a Zsidó Helyreállítási Alapot. Ez a törvény formálisan mindmáig hatályban van, végrehajtásának elmaradása a korábbi kormányok felelőssége. Az Alkotmánybíróság e mulasztást kifejezetten is kimondta, az általa szabott határidő eredménytelenül telt el.

A kérdés rendezése összetett folyamat, körültekintő szervezési és kutatómunkát igényel, és a régi törvény mai viszonyok között alkalmazható és végrehajtható változatát új törvényben kell szabályozni. Ennek során olyan konszenzusos megoldást tartunk elképzelhetőnek, amely nem hagyja figyelmen kívül a mára kialakult tulajdoni viszonyokat és az elmúlt negyven év történetét.

4. Az állam és az egyház elválasztásának alkotmányos elve alapján nem tartjuk szerencsésnek az egyházak költségvetési támogatásának jelenlegi pénzosztogatós rendszerét. Ez ugyanis diszkriminációs lehetőségeket hordoz magában azáltal, hogy politikai megítéléstől teszi függővé egy-egy egyház, kisebbségi egyesület stb. anyagi támogatását. Az állami pénzek elvárása sem szerencsés befolyásolja az elvileg a végrehajtó hatalomtól független társadalmi szervezetek munkáját.

Azokat a társadalmi feladatokat (oktatás, szociális ellátás, egyes karitatív tevékenységek, stb.), amelyeket egyházi kereteken belül látnak el, az állam költségvetési eszközökkel támogathatja. Ezen túlmenően az egyházak támogatását az érintett közösségekre kell bízni oly módon, hogy az egyháznak, társadalmi szervezetnek juttatott támogatások összege az adóalapból leírható legyen.

Nem szerencsés külön kategóriaként kezelni a zsidó társadalmi szervezetek támogatását. Ezt mindenképpen a többi hasonló kisebbségi, vallási, kulturális csoport támogatásával azonos elvek alapján kell végrehajtani. Az ilyen szervezetek támogatása azért is aggályos, mert a mindenkori kormánytöbbség prioritásai érvényesülnek. Az állami költségvetésen kívüli eszközökkel természetesen külön támogatás (szponzorálás) is elképzelhető.

dr. Kövér László

FÜGGETLENEK

1. Struccpolitika lenne azt mondani, hogy „zsidó helyzetről” Magyarországon nem beszélhetünk. A kérdés történelmi gyökerei ismertek és ennek vadhajtsaival ma is találkozhatunk. Ugyanakkor nem világos előttem a „zsidó közösség” fogalma. Ismereteim szerint a magyarországi zsidóság értelmezése sem egységes ebben a kérdésben. Az Országgyűlés megbízott elnökeként saját magam is tapasztaltam, hogy a Magyarországon élő zsidók eltérően ítélik meg például azt, hogy kisebbséget jelentenek-e, vagy csak egyszerűen vallási közösséget, vagy egyikhez tartozónak sem tekintik magukat, hanem csak egyszerűen zsidó származásúnak. Ha a magyarországi zsidó származású lakosságot közösségnek tekintem, úgy összességében a helyzetet jónak – és a fentebb utalt vadhajtságok megnyilatkozásai ellenére is – megnyugtatónak ítélem meg.

2. A Holocaustot tagadni nem lehet, hiszen ez történelmi tény. Hogy ennek tagadása morálisan mindenképpen elítélendő, ehhez sem férhet kétség. Azonban, hogy ez büntetőjogi kategória legyen-e, kellő jogi pallérozottság hiányában nem tudom megítélni. Úgy gondolom, hogy a Btk. alapos tanulmányozásával nevesíthetők azok a büntetőjogi kategóriák, amelyek a Holocaust tagadásának a zsidó származású emberekre, vagy a zsidó közösségre veszélyes megnyilvánulási formáit szankcionálják. Még egyszer hangsúlyozom, jogi felkészültség nélkül nem tudnám nevesíteni ezeket a jogszabályhelyeket, de úgy érzem, ilyennek kell lennie a Btk-ban.

3. A kárpótlás intézményét kezdettől fogva elleneztem, de mindjárt hozzátenném, hogy a magyarországi zsidóságot ért sérelmeket nem azonos kategóriákba sorolom azokkal az intézkedésekkel, amelyek alapján tekintet nélkül (pl. vallási vagy etnikai közösséghez való tartozásra) mindenkit kárpótoltak vagyoni sérelem okán. A zsidó közösség tekintetében éppen a numerus clausus és a Holocaust okán indokoltnak tartom a pozitív diszkriminációt, és ilyen intézményként indokoltnak tartom a Zsidó Helyreállítási Alapot is.

4. A magyarországi egyházak, felekezetek, valamint nemzeti és etnikai kisebbségek költségvetési támogatásának rendszerét megfelelőnek tartom. Úgy ítélem meg, hogy ez a támogatási rendszer lehetővé teszi mindenki számára azt, hogy megfelelő körülmények között gyakorolja vallását és a – belátom –, nem túlzottan bőkezű támogatás lehetőséget biztosít minden kisebbséghez tartozó állampolgár számára saját kultúrájának ápolására.

Üdvözléttel:

Dr. Fodor István

Lapzárta után

Újabb főrabbi-jelölt

Nem hivatalos forrásból kaptuk a hírt: miután hatásköri viták miatt nem született megegyezés a Hitközség vezetése és Raj Tamás főrabbi között, akit a Dohány utcai zsinagóga vallási vezetőjének kértek fel, az újabb jelölt e posztra Kardos Péter, a jelenlegi zuglói főrabbi.

M + L

Fogorvosi Kft.
Bp. VI., Teréz krt. 6.
II. lépcsőház f.em.

Telefon: 142-3882

MAGASAN KÉPZETT SZAKORVOSOK

Rendelési idő a hét minden napján, (szombaton és vasárnap is)
reggel 8.00 órától este 20.00 óráig

Szolgáltatásaink:

- Teljeskörű fogászati és szájsebészeti ellátás (szükség szerint onkológiai konzíliummal).
- Esztétikus fogpótlások vállalása rövid határidővel.
- Fogszabályozás.
- Fájdalommentes ultrahangos fogköeltávolítás.
- Fogröntgen.
- Polimerizációs tömések.
- Porcelán inlayik helyben elkészítve.
- Implantáció – (műgyökér beültetése).
- Szájhigiéniás tanácsadás.

TELEFONOS ELŐJEGYZÉS!

„A Parlament döntésére van szükség”

Interjú a Zsidó Helyreállítási Alapról Isépy Tamás államtitkárral

A kormány 1993. március 11-én bizottságot hozott létre, amelynek az a feladata, hogy javaslatot dolgozzon ki az Országos Zsidó Helyreállítási Alap működtetésére, továbbá kezdeményezzen egyeztető tárgyalásokat a zsidó érdekképviselői szervezetekkel. A háromtagú kormánybizottság eddig végzett munkájáról dr. Isépy Tamást, az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkárát kérdeztük.

– Az Alkotmánybíróság határozata szerint alkotmányellenes helyzet állott elő azáltal, hogy Magyarország nem tett eleget a párizsi békeszerződés 27. cikkének 2. pontjában foglaltaknak – fejtegette beszélgetésünk elején az államtitkár. Ez a rendelkezés kimondja: „A magyar alkotmány mindazoknak a személyeknek, szervezeteknek vagy közösségeknek Magyarországon lévő javait, jogait és érdekeit, akik, illetőleg amelyek egyénenként vagy mint összességek tagjai faji, vallási vagy bármely okból fasiszta szellemű zaklató rendszabály tárgyai voltak, amennyiben azokra nézve a jelen szerződés életbelépésétől számított hat hónap alatt örökös nem jelentkezett vagy igénybejelentés nem érkezett, át fogja ruházni az ilyen személyeket, szervezeteket vagy közösségeket Magyarországon képviselő szervezetekre.” Az Alkotmánybíróság ezért felhívta az Országgyűlést, hogy 1993. december 31-ig tegye meg a szükséges intézkedést a békeszerződés hivatkozott rendelkezésének végrehajtására.

– A határidő már lejárt.

– Azért volt tarthatatlan az 1993. december 31-i határidő, mert a zsidó közösségek képviselőivel folytatott tárgyalásokon két kulcskérdést nem sikerült tisztázni. Az egyik: a képviselői ügye. Meg kell határozni ugyanis, kik tekintendők az érintett személyek, szervezetek vagy közösségek magyar-oroszági képviselőjének. A másik: a kárpótlás alapjául szolgáló vagyontömeg felmérése. Ez az értékelés a kárpótlás egyik alapfeltétele. A kormány – hivatkozva az Alkotmánybíróság döntésére – azon az állásponton van, hogy a kárpótlás kizárólag a hatályos kárpótlási törvények szerint történhet.

– Mit tett a kormány, illetve a parlament az alkotmányellenes állapot megszüntetése érdekében?

– Az adott esetben egy nemzetközi szerződésben vállalt és elmulasztott kötelezettséget kell teljesíteni. A kormány a feltételek kidolgozása érdekében hozta létre a szükséges tárgyalások lefolytatására felhatalmazott bizottságot. A bizottság működik, és a zsidó érdekképviselői szervezetekkel több tárgyalást is tartott. Az Alkotmánybíróság határozata egyértelműen rögzítette az alkotmányellenes helyzet felszámolására irányuló intézkedésnek összhangban kell állnia az eddig megalkotott kárpótlási

törvények elvi alapjaival. A kényszerletébe helyezett – zár alá vett vagy elkobzott – vagyontárgyakkal kapcsolatos igények kárpótlással való rendezése sem az Alkotmányt, sem a nemzetközi szerződésben foglaltakat nem sérti. Kétségtelen tehát, hogy az 1946. évi XXV. törvénycikk 2. paragrafusának rendelkezéseit az idézett elvek figyelembevételével kell teljesíteni.

– Mikor lépett életbe ez a törvény?

– 1946. november 15-én, és ma is hatályban van. Eszerint az állam mindazokat a hagyatékotokat, amelyeket örökös hiányában a jogszabályban felsorolt személyek hagyatékaként megszerzett vagy megszerez, az alapnak engedi át.

– Az alap tehát ma is létezik.

– Az eltelt majdnem fél évszázad és a történelmi körülmények megváltozása folytán a magyar állam az 1946-os törvényben meghatározott módon ma már nem tudja teljesíteni elmulasztott kötelezettségeit. A kormány által felállított bizottságnak az a feladata, hogy a megváltozott körülményekre tekintettel javaslatot dolgozzon ki az alap működtetésére, továbbá egyeztető tárgyalásokat kezdeményezzen a zsidó érdekképviselői szervezetekkel az alap működtetési feltételeinek kidolgozásáról. A kormány megállapodásra törekszik, ehhez viszont elengedhetetlen mindazoknak a szervezeteknek a bevonása, amelyek a megállapodás megkötésére jogosultak.

– Ön január végén hivatalos úton Izraelben járt. Mit mondott a Zsidó Kártérítési Világszervezet (WJRO) képviselőinek?

– Biztosítottam a WJRO képviselőit arról, hogy a kormánybizottság szándéka a kérdés alkotmányos és méltányos megoldására irányul, s hasonló rugalmasságot vár el a tárgyalópartnereitől is. Elmondtam, hogy a további tárgyalások során számítunk a világszervezet hatékony közreműködésére is. Az izraeli fél elismerte, hogy az Alkotmánybíróság által megszabott 1993. december végi határidő nem tartható, s a kormány emiatt mulasztásos alkotmány-sértést nem tehető felelőssé.

– A bizottság álláspontja szerint végrehajtható-e a párizsi békeszerződésben foglalt kötelezettség?

– A kormánybizottság szerint nincs akadálya annak, hogy a párizsi békeszerződésben foglaltakat a magyar állam végre-

hajtssa. A párizsi békeszerződés zsidó szervezetekről beszél, ezzel szemben a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége és a kárpótlási világszervezet együttműködési megállapodása mintha azt sugallná, hogy a Zsidó Helyreállítási Alapban kizárólagos képviselőre tartanak igényt, holott az 1946. évi XXV. törvény is úgy szól, hogy az izraelita vallásuk vagy zsidó származásuk miatt üldözött, s örökös nélkül elhunyt személyek elvont vagyona szállhat a helyreállítási alapra. A MAZSI-HISZ hajlik a megegyezésre, hiszen a 31-ből már csak 16 képviselő delegálására tart igényt.

– Hogyan tovább?

– Folytatjuk a megbeszéléseket, de mindenképpen a parlament döntésére van szükség.

(s)

Újabb tárgyalás a kormánybizottsággal

1994. március 2-i tárgyalásán a Zsidó Helyreállítási Alappal foglalkozó kormánybizottság megállapodásra jutott a jelenlévő MAZSIKE, B'nai B'rith és MAZSINESZ képviselőivel, hogy az Alap Intézőbizottságát valamennyi érintett magyar zsidó szervezet, valamint a Magyarországról elszármazott zsidóságot képviselő Nemzetközi Kárpótlási Szövetség részvételével kell létrehozni. Az ülésről immár másodszor maradt távol a Hitközség és a Cionista Szövetség.

Azért jelentős e megállapodás, mert ezzel a kormány egyértelművé tette, hogy az összes magyarországi zsidó szervezetet képviselő delegációval kíván tárgyalni, nem csupán a Hitközséggel, illetve az NKSZ-szel, amint e két utóbbi szervezet szerződése rögzítette.

A kormánybizottság ígéretet tett, hogy az Állami Vagyonügynökség által megvásárolt Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga bekerül a zsidó közösségnek visszajuttatandó ingatlanok közé.

A tárgyalások március végén folytatódnak.

Spirituális útkeresők

Szim Salom: budapesti reformzsidó csoport

Lesznek, akik lelkesednek értük, s bizonyára akadnak, akik elutasítják gondolkodásmódjukat. Az elfogulatlan szemlélőnek azonban figyelembe kell vennie: évtizedek után a Szim Salom Közösség az első olyan újonnan alakult zsidó szervezet, mely vallási alapon határozza meg önmagát, s mint ilyen, kétségbevonhatatlan jelentősége van működésüknek a magyar-zsidó glóbuszon.

A csoport három tagjával: Kelemen Katával, Prágai Edittel és Pór Gáborral készült beszélgetést közöljük, akik másokkal együtt vezető szerepet játszanak a Szim Salom Közösség életében.

– *Hogyan találtak egymásra, s miért éreztétek szükségét, hogy egy új típusú közösséget formáljatok?*

P. E.: Eredetileg egy baráti körhöz tartoztunk, s mindannyiunkban volt egy alapvető bizonytalanság a saját zsidóságunkkal kapcsolatban. Csoportunk kezdeményezői többnyire a Soát túlélte nemzedék gyermekei, értelmiségiek, akik zsidóságukról mindössze annyit tudtak, hogy zsidó családból származnak.

1986-ban találkoztunk az angol progresszív zsidó mozgalom néhány tagjával, akiknek újszerű szemlélete megragadott minket. Ők ugyanis érvényes zsidó magatartásként fogadták el azt, ahol akkor tartottunk: hogy zsidóságunkat intellektuális úton, szellemi és kulturális értéként akartuk megismerni és mindannyian vágytunk egy – akkor még körvonalazatlan – zsidó közösséghez való tartozásra.

K. K.: Egy, véleményem szerint sokunkra jellemző élménnyel kezdeném. Asszimiláns, ateista családban nőttem fel, amelyben a zsidóság pusztá származást jelentett. Rejtélyes és ismeretlen közösséget sejtettem a szó mögött. Bár tudtam, hogy zsidók vagyunk, s mondták, hogy ez egy vallás, de mi nem voltunk vallásosak. Mondták, hogy van egy héber nyelv, amit mi nem ismerünk. Mondták, hogy van egy zsidó állam, amellyel nincsen diplomáciai kapcsolatunk... pozitív tartalmak helyett csupa hiány és tagadás. Maga a szó „zsidó” is valahogy nehezen volt kiejthető. Nemzedéki élmény: olyan bulikon, ahol a társaság 95 százaléka zsidó volt, feszengtünk, ha valaki kiejtette ezt a szót.

Egy széder katarzisa

Az első katartikusán jó zsidó élményt egy szédereste hozta nekem. Mindig is ilyen ünnepekre vágytam. Körülültük az ünnepi asztalt, magyar és más országokból érkezett zsidók, és egyszerre éltük át a szabadság-ünnep személyességét és egyetemességét. Csoportként való indulásunk is az ünnepek közös megtartásával kezdődött.

Az angol progresszív mozgalom fiataljai bátorítottak mindeket arra, hogy saját élményeinken keresztül keressük és formáljuk a zsidó világon belüli utunkat.

P. G.: A Szim Salom tagjainak életkora 6 hónaptól 72 évig terjed. Az állandó tagdíjfizetők száma harminc és negyven között mozog, de ünnepekre jóval többen is eljönnek; a legutóbbi Ros Hasanán kilencvenen vettek részt.

K. K.: Amit mi létrehoztunk, illetve létre kívánunk hozni – hiszen egy folyamat elején tartunk – az egy vállaltan új

típusú szeveződés. Az elmúlt években alakult 18 zsidó szervezettől mi eltérünk atekintetben, hogy a mi tevékenységünk nem csak szekuláris tartalmú. Egy közösséget építünk, amely nyitott olyan emberek útke- resésére, akik valamiféle transzcendens elemet is szeretnének beépíteni világképükbe. Tanulással, szertartásaink kiépítésével szeretnénk formálni saját spirituális fejlődésünket.

– *Mit jelent a reformzsidóság, a progresszív mozgalom? Mihez képest az, meg lehet-e ezt fogalmazni ideológiailag vagy halahikus rituális szempontból?*

P. G.: Úgy közelíts a vallás, Isten és a közösség felé, ahogy neked erre igényed van, s teheted ezt akkor is, ha nincs tudásod a zsidó szokásjogról – tulajdonképpen ennyi. Másrészt a progresszív szemlélet folyamatosan változó, dinamikus szellemi mozgalomként szemléli a zsidóságot. Ebből következően az adott kor adott kihívásaira rugalmas válaszokat hív elő a halahából.

K. K.: A reformfilozófia alapja, hogy nincsenek dogmák. Az autoriter elv helyett autonóm módon határozhat a gyülekezet, és ki-ki személy szerint is a hagyományhoz való saját viszonyáról. A halahát tanulmányozni és tudni kell, de el is lehet térni tőle, nem tekintik egyetlen kizárólagos szempontrendszernek a halaha által szabályozott esetek megítélésében.

A közösségi élet ritusait és liturgiákat is a hagyomány keretein belül magunk érleljük ki, az ősi szövegeket értelmezve, újjáértelmezve és megvitatva. Immár kézbevehető a szidurunk (szombati imakönyvünk) első változata, amit folyamatosan bővítünk.

Két angol tanácsadó rabbi támogat bennünket, akik a saját szakmai tudásuk és közösségformáló tapasztalataik átadásán túl tiszteletben tartják közösségünk speciális fejlődési sajátosságait.

A kételkedők irányzata?

– *Lapozzunk bele „A zsidó vallás progresszív irányzata – Összefoglaló teológiai értekezés és vitairat” című dokumentumba, mely a brit progresszív közösség elméleti alapvetése. Azért is fontosnak érzem, hogy ezt megtehetjük, mert a holocaust és a kommunista diktatúra négy évtizede után újra-definiálásra vár a közép-kelet-európai zsidó élet egésze, s függetlenül az egyetértéstől, vagy az elhatárolódástól, ilyen kiforrott koncepció, aminek alapján ti itt meghatározottakat magatokat, nem áll rendelkezésére más irányzatoknak. Négy*

fejezetből – Alapelvek, Isten Tóra, Izrael – áll össze a munka, amiből egy-egy tételt idéznék, és kérem, hogy ezt kommentáljátok. „Sokunk Istenhite bizonytalan” – szól az idézet. Ez lenne a kételkedők irányszava?

K. K.: Az ateizmus felől közelítünk a vallás felé. Aki beleszületik a tradicionális létbe, az is gyakran „vitakozik”, aki pedig szekuláris közegből keres utat, még inkább. Van okunk a kételyre. A vészorszak sújtotta nemzedék utódaiként olyan családi és történelmi háttérbe születünk bele, ahol Isten fogalma többé nem volt elválasztható a Soá emlékeitől. Ezért is okoz egyelőre nehézséget számunkra egy „hitközséghez” való tartozás.

P. E.: Az a vágyunk, hogy a hagyományos rituális kereteket számunkra autentikus módon töltsük ki. Részt veszünk egymás életének nagy fordulataiban, mint a születés, a bármicvó, az esküvő, az otthonalapítás és a gyász. Ünnepeinknek is az a sajátossága, hogy személyes kapcsolatot teremtünk egyéni életútunk és a zsidó ünnepek tartalma között.

– Az általatok megfogalmazott dokumentumban és az angol eredetiben szinte szövegszerű azonossággal szerepel: „Befogadunk mindenkit, aki közénk akar tartozni.” Olyan nem-zsidókat is, akik nem kívánnak áttérni, akik csak intellektuális érdeklődésből csatlakoznának hozzátok? Másrészt, mi a véleményetek a vegyesházasságról?

P. G.: Az első kérdés, szerintem, irreleváns. A vegyesházasságokkal kapcsolatban: fontosnak tartom, hogy a zsidó nép és kultúra fennmaradjon. Vegyespárok esetén, ha a nem-zsidó fél a zsidó élet részesévé kíván válni, szívesen fogadjuk. Egy valós problémát nemcsak a szigorú szabályok alapján kell megítélni, hanem a realitásból kiindulva megtalálni a legkedvezőbb megoldást.

K. K.: Nem kérdezzük senkitől, aki közénk jön, vajon zsidó-e vagy sem. Szívesen látjuk mindazokat, akik részt akarnak venni egy olyan közösség formálásában, amelyben ki-ki megélheti és erősítheti zsidó identitását. Erre szolgál a nem akadémikus, nem a tisztán intellektuális megismerést célzó tevékenységünk, élményalapú tanulókörünk és rituális gyakorlatunk.

– Úgy tudom, egyéves története során betérésre is sor került már a Szim Salomban?

P. E.: A betérő egyik alapító tagunk volt, akinek édesanyja nem zsidó, s aki több éves munkájával bizonyosságot tett arról, hogy elkötelezett a közösség és saját zsidó fejlődése iránt. Egy angliai rabbi vezette Béth Din-ünket – vallási bíróságunkat –, mely a brit milá és a mikve szertartás után, tudván korábbi elhivatott tevékenységéről – közösségünk teljes jogú tagjává avatta őt. Utána egy sabbáti istentisztelet keretében a Tóra-olvasás előtt a jelölt a reformimakönyv alapján fogadalmat tett egy erre a célra írt imával, és a rabbi áldást mondott rá. A jelölt elmondta a Smá Jiszráelt és a Tóra-olvasásra előírt áldást.

– Alapvető teológiai különbség a hagyományos felfogáshoz képest, hogy a progresszív mozgalom úgy tekint a Tórára, „mint elődeink feljegyzéseinek gyűjteményére”, s nem mint „Istentől Mózesnek átadott dokumentumra”.

K. K.: A progresszív felfogás a Tórát Isten által inspirált műnek tartja, melyet elődeink rögzítettek. A reformteológia progresszív revelációként írja le a Kinyilatkoztatást, amely

minden nemzedékben tovább zajlik. A Tóraadás egyszeri aktusával szemben a Tóra „átvétele” azóta is minden nemzedék feladata, és ez a személyes értelmezés útján valósulhat meg. A törvény bizonyos elemei „hatályukat veszítették”; például az adott történeti korokhoz kötődő büntetések; míg más szabályok ma is mértékadóak.

Egalitáriánus szemlélet

– Van néhány különösen hangsúlyozott alapelve az értekezésnek, amely bár valóban a hagyományból indul ki, kiemelt kezelésük mégis egy másfajta szemlélet integrálását jelenti számomra. Mintha bizonyos posztmodern nézetek köszönnének vissza a Bál Táshit – „ne rombolj” elv környezetvédelmi aspektusú értelmezésében. Másrészt új elem a reformszemléletben a nők egyenjogúként való elismerése, beszámítanak a minjanba, sőt akár rabbik is lehetnek. Egy átfogóbb nyelvhasználat igénye is megjelenik vallási és világi szövegekben egyaránt, mely nemek között nem diszkriminál, és mely mintha a feminizmus térnyerését mutatná; valamint a homoszexualitás is legitimitást nyer. A tanulmány ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy „a házasság, a család a zsidó vallás fennmaradásának és továbbadásának elsődleges kerete.” Mintha a reformmozgalom átfogóbb szellemi áramlatok leképeződése lenne a zsidóságon belül.

P. E.: Azt hiszem arról van szó, hogy a progresszív szemlélet a mai élet aktuális kérdéseire nyitott, és saját illetékességi körén belül felel azokra.

P. G.: A szociológiai felmérések egyértelműen amellel szólnak, hogy korunkban a kisközösségek felértékelődnek. Számos ilyen közösség létezik, s az egyén egyszerre lehet – mondjuk – vallásos, környezetvédő és feminista. Ez nem valaminek a leképeződése, hanem a személy szabad választása; integrálja önmagában ezeket a nézetrendszereket.

P. E.: Mi egy modern koedukált világban nőttünk fel, és új közösségünkön belül sem kívánunk ettől eltérő normák szerint élni. Fokozatosan beillesztjük meglévő világképünkbe a hagyományból mindezt, ami személyesen átéltető számunkra. Ahhoz a világszerte terjedő mozgalomhoz kötő-

Sáunot, a Tóra-adás ünnepe. A Havdala-gyertya meggyújtása saját készítésű Szináj-hegyünkön, 1993 májusában

Pór Gábor bármicvója a Szim Salom Közösség első sabbati istentisztelete keretében 1993 májusában. Balra Fred Morgan, jobbra Kelemen Kata

dünk – s már az amerikai konzervatív irányzat is idesorolható –, mely egalitáriánus felfogást követ, vagyis a nőknek a férfiakkal egyenlő jogokat biztosít a vallási, közösségi élet minden szférájában.

– Elképzelhető, ezek szerint, hogy a közeljövőben Európa első, Párizsban működő női rabbija után a Szim Salom lesz a második közösség, melyben nő látja el a vallási vezető tisztét?

K. K.: Természetesen igen.

– A XX. század végén inkább a korábban már említett kétely a jellemző, mégis fontos passzusa a dokumentumnak a Messiásról szóló.

P. G.: A reformteória nem egy személy, hanem egy messianisztikus világállapot eljövételét tételezi fel.

K. K.: Kinek-kinek saját személyes ügye, hogy a Messiásméhez konkrétabb vagy szimbolikusabb tartalmakat társít-e. Maga a messiási gondolat a zsidó vallás optimizmusát, egy jobb jövő lehetőségébe vetett hitét fejezi ki. Ez azonban elválaszthatatlan a tikkun olám-tól, azaz a „világ megjavítása”-tól, a szintén tradicionális zsidó eszménytől, amely a világhoz való aktív, cselekvő viszonyunkat tűzi ki célul. A mi rendezvényeinken mindkettő jellen van: a szombatbúcsúztató szertartás: a Havdala végén a Messiás hírnökeiről, Élijáhu prófétáról énekelünk. Utána pedig közösségünk cedaka-dobozába adományokat gyűjtünk jótékonyági célra.

– Rendezvényeiteken mindig sok gyereket látni, akik vidám, kötetlen légkörben, láthatóan nagy élvezettel vesznek részt a programokban. Tavalypészachi tábort is rendeztetek, ahol a gyerekekkel eljátszottátok az Exodus történetét. Miért ilyen fontos nektek a gyerekek bevonása?

P. E.: Az indíttatás, a saját életünk hiányaiból eredt. Mi valamiféle identitási vákuumból indulva közeledtünk egy autentikus világkép felé. Nagyon szeretnénk, ha gyerekeink

már természetes tényként fogadhatnák el saját zsidóságukat, és ez számukra vonzó, pozitív élettartalmakat jelentene.

Potenciális szimcha

– Egy New York-i reformközösségben láttam: szombatfogadó istentiszteleten, mikrofonnal-erősítővel behangosított zsinagógában több száz szekuláris küllemű hívő behűnyt szemmel, mintegy révületben, összekapaszkodva hullámzott a zenére, a kántor spirituálé jellegű énekére, utóbb körbetáncolták a padsorokat. Az a furcsa benyomásom támadt, egy korábbi, a Hit Gyülekezetéről látott dokumentumfilm fel-idézve, hogy sok zsidó nem találja meg a tradicionális – cselekedetvallásra összpontosító – felfogásban és gyakorlatban azt a lelki komfortérzést, vagy vallásos élményt, amit keres, s hogy a reformmozgalom erre a hiányérzetre adott lehetséges zsidó válasz, párhuzamosan a modern keresztény vagy egyéb vallásos mozgalmak (kisegyházak, szekták) sajátosságaival.

K. K.: Említettem már, hogy nagyon sok negatív tapasztalat felől indultunk el, hogy pozitív azonosságtudatra, élményekre tegyünk szert. Mindaz, ami a zsidó hagyományban a derűt, az életörömet sugallja, közel áll hozzánk. Mindaz, ami a hagyomány keretein belül potenciális szimcha, azaz örömforrás, azt mi igyekszünk kiemelni és igazi örömként megélni, ahogy a tragikumhoz kötődő szertartások esetében természetesen a gyászt is átérezzük és kifejezzük. Minden egyes közösség a saját képére formálja a liturgiát, esztétikai ízlése, lelki habitusa, temperamentuma szerint.

P. G.: Szerintem sok helyes út vezet a vallásos élményhez. Egy birminghami zsinagóga fiataljainak körében merült fel az igény, hogy heavy metal zenére tartsanak istentiszteletet. A helyi rabbinak ugyan más volt az ízlése, de akik igényelték, imádkozhattak kemény rock zenei kísérettel. Annak a néhány fiatalnak ez a spirituális útja. Ez ugyanolyan autentikus, mintha haszid niggunokat énekelnének.

– Mivel invitálnátok az érdeklődőket?

K. K.: Nálunk nincsenek tabuk. Kételyeinket, problémáinkat is megosztjuk egymással, és nem törekszünk kizárólagos válaszokra. A hozzánk való csatlakozásnak nem feltétele semmiféle előzetes „zsidó tudás”, hiszen mi együtt tanulunk, épp ez csoportunk sajátossága.

Rendszeres programjaink tervezésekor különböző korú és érdeklődésű résztvevőkre számítunk. Havonta egyszer péntek esteként egyikünk–másikunk otthonában találkozunk: gyertyát gyújtunk, borral, kaláccsal, ünnepi vacsorával, énekekkel fogadjuk a Sábбатot. Szombat délelőttönként a Tórát olvassuk és értelmezzük, illetve liturgiát tanulunk. A szombat búcsúztatását is havonta egyszer, családi program keretében tartjuk, ez a programunk szól leginkább a gyerekeknek. Terveink között szerepel klasszikus héber nyelvtanfolyam szervezése felnőtt tagjaink számára, és saját héder indítása is.

Levélcímünk: Szim Salom

Pf. 701/111.

Bp. 1399

Minden levélre válaszolunk, postafordultával elküldjük aktuális hírlevelünket.

sz. f. g.

A Zsidó Kultúra Napja

1994. március 20.

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Marczibányi Téri Művelődési Központ közös szervezésében.

Az estet támogatta a Nemzeti és Etnikai Kisebbségért Alapítvány.

A rendezvény szervezői:

Simonyi Péter, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület ügyvezető elnöke.

Németh Katalin, a Marczibányi Téri Művelődési Központ munkatársa.

10.00 GYERMEKPROGRAM

a Wesselényi utcai Amerikai Alapítványi Iskola műsora

a 3. osztály előadásában:

Kolontos Jankó – bukovinai székely népmese (bábjáték)

Szodoma és Gomorra (bibliai jelenet)

Rendező: **Kovács Helga**

a 4. osztály előadásában:

Móra Ferenc: Csontos Szigfrid története

(Részlet a Kincskereső kisködmön című regényből)

Rendező: **Lukos Nándorné**

Hóra – táncbemutató

Alleluja – előadja **Guttermuth Zsuzsa** zongorán, énekel **Goldmann Zsuzsa**

a **Javne Színház** előadása: Teremtés – az első hét –

Színpadra alkalmazta: **Balla Margit**

Rendezte: **Balla Margit és Dénes Gábor**

(Az előadás a Joint Magyarországi Irodájának támogatásával jött létre)

az **Anna Frank Gimnázium** előadása

DÉLUTÁNI ÉS ESTI PROGRAMOK.

Házigazda: **Réz András** esztéta

15.00

Senkiföldje (105 perc)

Rendezte: **Jeles András**

Operatőr: **Máthé Tibor**

1994 eleje. Tél van, egy magyarországi kisvárosban, egy békés polgári otthonban, finom vonású kislány naplójába ír...

Álom és valóság alkotóelemei keverednek. Furcsa, hol légiessen könnyed, hol gyötrelmesen súlyos folyamat, amelyet átjár, szét-feszít, majd végleg összetör a kívülről erőszakosan behatoló történelem.

17.00

A Zsidó Kultúra Napját megnyitja:

Székely Gábor, Budapest Főváros főpolgármester-helyettese

17.15

A Művelődési Központ emeleti Galériáján a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Chagall Galériájának kiállítása látható. A Galéria vezetője: **Magén István** festőművész

Megnyitja: **Safit Marina** művészetérténész

17.30

Matúz István fuvolaművész koncertje

Közreműködik: **Vass Katalin** cselló

Rozsod István ének

Mayer Erika zongora

Szerkesztette: **Fekete László** főkántor

18.30

Szombat Szalon – a folyóirat irodalmi estje. Meghívottak:

Békés Pál

Dalos György

Kertész Imre

Kornis Mihály

Rakovszky Zsuzsa

Rapai Ágnes

Szerkesztette: **Szántó T. Gábor**, a **Szombat** főszerkesztője

20.00

Kohn találkozik Grünnel...

– smúzolás a zsidó humorról –

Meghívott hohmecolók:

Kardos G. György

Marton Frigyes

Réz András

Verebes István

Zoltai Gusztáv

Közreműködik: A **Nayer Kapelye** együttes

Szerkesztette: **Réz András**

21.30

Hóra táncház

Muzsikál a **Nayer Kapelye** együttes

A KAMARATEREM FILMPROGRAMJA:

Szerkesztette: **Surányi Vera**

17.30

És ne vigy minket a kísértésbe 128 perc dokumentumfilm (videó)

Rendezte: **Ember Judit**

A film az intézményesített gyűlöletről szól, és arról, hogy egyesek hajlamosak hasznát húzni mások kiszolgáltatottságából. Mert a népiptás nemcsak azoknak árt, akiket ki akarnak irtani, hanem azoknak is, akik részt vesznek benne.

19.45

Maradékok 15 perc

dokumentumfilm (videó)

Rendezte: **Jancsó Miklós**

Máramaros vidéke egy elpusztított nép kultúráját is őrzi. Zsidókét. Mára már csak egy házaspár maradt közülük, ők még tartják az ünnepeket, őrzik a hagyományt.

20.00

Szól a kakas már 30 perc

Rendezte: **Szomjas György**

A film azt a páratlanul érdekes gyűjtőmunkát mutatja be, amely során a Muzsikás együttes felkutatja, megtanulja és eljásza azt a zenei anyagot, amelyet Máramarosban a magyar zsidó hangszere népzene szülőföldjén talál.

20.45.

Alija 60 perc

dokumentumfilm (videó)

Rendezte: **Sipos András**

1991 őszén indultak el Lembergől azok a galíciai zsidók, akik a hajdani négy milliós közösségnek már csak morzsái, hogy visszatérjenek őseik földjére, Izraelbe. Középkorúak, gyermekek indultak útra. Az alkotók két év múlva felkerestek néhány letelepült családot.

Szombat Szalon

1994. március 19-én 20 órakor a MAZSIKE Garay u. 48. alatti klubjában a **Szombat** szerkesztősége kerekasztal-beszélgetést szervez: *A magyarországi zsidóságról – ötven évvel a Holocaust után* címmel. A résztvevők: **Berend Rózsa**, az Anna Frank Gimnázium igazgatónője, **Olti Fe-**

renc, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület elnökségi tagja, **Schweitzer József**, az Országos Rabbiképző Intézet főigazgatója és **Stark András**, a Pécsi Zsidó Hitközség alelnöke. A beszélgetést **Szécsi Éva** és **Kertész Péter** vezeti.

Felvétel

A Lauder Javne Zsidó Községi Iskola és Óvoda hat évfolyamos gimnáziumi tagozata felvételt hirdet hatodikosok számára az 1994/95-ös tanévre. Az írásbeli felvételi időpontja 1994. március 20., a szóbeli felvételt április 24-én és május 1-én tartjuk. Érdeklődni lehet személyesen a II. Tárogató út 2/4-ben, az I. emelet 114-es szobában, vagy a 176-27-35-ös telefonon.

GYÖRGYI ASSZONY

HÁZASSÁG- ÉS TÁRSKÖZVETÍTŐ SZOLGÁLATA

Telefon: 115-4241
munkanapokon 8–10 óráig
és 19–21 óráig

Felvétel az Országos Rabbiképző Intézet Vallástanár-képző Szakára

Az Országos Rabbiképző Intézet Vallástanárképző Főiskolai Szaka (Pedagógium) felvételt hirdet az 1994–95. tanévre.

A főiskola négy éves. Elsődleges célja zsidó vallástanárok képzése, de a tanulmányok során szociális gondozói, illetve judaisztikai irányú szakosodás is lehetséges lesz.

Az ELTE hebraisztika „B” szakának egyidejű elvégzése kívánatos. Elképzelhetőek más tanárképző intézményekkel összehangolt tanulmányok is. A hallgatók az első év eredményes befejezése után, a második évet Izraelben, a jeruzsálemi Schocken Intézetben végzik el.

A felvételi vizsga követelményei:

1. Beszélgetés a zsidó életéről és a hagyományokról.

2. Egy pszichológiai teszt megírása.

Azok a fiatalok jelentkezhetnek, akik zsidó azonosságtudattal rendelkeznek és kedvet éreznek a vallástanári, illetve a szociális gondozói munkához.

A felvételhez értektáji bizonyítvány szükséges, de az ebben a tanévben érettségizők is jelentkezhetnek.

A jelentkezéshez mellékelni kell:

– a nyomtatványt, amely a középiskolából hozott pontszámot igazolja,

– egy rövid önéletrajzot,

– ajánlást a középiskolából és / vagy valamelyik zsidó intézménytől.

A jelentkezés határideje: 1994. április 4.

A jelentkezést a következő címre kell elküldeni:

Országos Rabbiképző Intézet. Pedagógium

Budapest, 1085. József krt. 27.

Szarvas 1994.

Szeretettel meghívunk mindenkit
1994. március 19-én 18 órakor a
Goldmark teremben (Wesselényi
utca 7.) tartandó

Szarvasi tábortalálkozóra

Kicsik és nagyok, szülők és gyerekek,
nagyapák és nagymamák!

Volt és leendő táborozók, volt és leendő
madrichok, azaz mindenki, akit érdekel, és
az is, aki csak hallott a táborról, jöjjön el!

Nem akármire, öt gyönyörű nyárra em-
lékezünk. Veletek együtt.

Az ötödik nyár Szarvason

Kinek?

Az általános és középiskolásoknak.

Mikor?

Június 26. – július 8.

július 10. – július 22.

július 24. – augusztus 5.

augusztus 7. – augusztus 19.

Kinek a vezetésével?

Hazai szakemberek, valamint magyar
és külföldi gyakorlott oktatók, ifjúsági
vezetők.

Mennyiért?

5000.-Ft plusz 800.-Ft utazási költség
(egy háztartáson belül a második test-
vérnek 2500.-Ft, a harmadiknak ingyen).

Nal jó, de mi az egészben az új?

Az egyéni érdeklődésre hangsúlyt helyező program, mindenkinek kedve szerint előre, a jelentkezésnél választható, érdekesebbnél érdekesebb szakkörök: pl.: kerámia, zsidó irodalom, újságírás, és sok minden más...

Jössz? Persze.

Jelentkezni kitöltött kérdőívvel, befizetés ellenében lehet, **április 11-től május 24-ig, a Síp utca 12-ben.** További tájékoztatásért kérjük, hívják az 1421-335/34-es telefonszámot.

Öt éves a Lauder-Joint Nemzetközi Zsidó Ifjúsági Tábor

Ötödik alkalommal nyitja meg kapuit az idén Szarvason a Nemzetközi Zsidó Ifjúsági Tábor. A tábor célja, hogy megismertesse a táborozókkal a zsidó élet szokásait és hagyományait, lehetőséget teremtsen baráti kapcsolatok kialakítására és a kikapcsolódásra.

1994. nyarán a tábor programja a Biblia mesés világába kalauzolja el a táborozókat. Ez az időutazás lehetőséget nyújt kicsiknek és nagyoknak, hogy szórakozva betekintést nyerjenek Ősapáink életébe, s kihasználják fantáziájukat, s kreativitásukat nyújtotta lehetőségeket. A programokat az életkori sajátosságoknak megfelelően hazai és külföldi szakemberek, valamint ifjúsági vezetők tartják játékosan, szórakoztatón, a gyerekek igényeit figyelembe véve. A változatos foglalkozások mellett – daltanulás, tánc, héber nyelv, kézimunka, sport, lovaglás, stb. – ettől az évtől

kezdődően újdonságként előzetesen választható szakkörök is szerepelnek a tábor programjában. Ezek közül néhány ízelítő: zsidó konyha, színház, kiállítás-látogatás, újságírás, stb....

Programjainkkal szeretnénk elérni, hogy a táborban minden táborozó jól érezze magát, megismerje zsidó életünk sokszínűségét, s mindazt, ami egymáshoz s a zsidósághoz való kötődésünket erősítheti.

„Kol Iszráel Arevim Ze Lá Ze.”

(Minden zsidó felelős a másikért.)

5 nyár 20 turnus. 3000 táborozó. Élvezetes nyarak, szép emlékek. Elkezdődött, döcögött, de jó volt. Voltak újdonságok, s volt, ami maradt ugyanaz. Együtt nőttünk a táborozókkal. Sokat tanultunk, vezettük, madrichok, táborozók, szülők, s mindenki, aki velünk együtt szurkol évről évre a tábor sikeréért.

De egy biztos. Panaszzkodóknak, lelkesedőknak, szkeptikusoknak egyaránt valamiért fontos. Nagyon fontos. S a többi már csak részletkérdés.

Tanultunk hát, s most megújulunk. változtatunk, bővítünk, mások leszünk, de a lényeg marad.

A lényeg, hogy jól érezték magukat, hogy még jobban érezték magukat.

Egészséges, sokszínű tábor szeretnénk, ahol mindenki megtalálja a számára érdekeset, vonzót, ahol a táborozó szellemileg és fizikailag is fejlődik, ahova évről évre van miért eljönni. Reméljük, a változások mindenkinek tetszenek majd, s az immár óvodáskorú tábor nem más lesz, csak sokkal jobb.

A Szarvasi Tábor Szervezői

A hírnév átka

A Maccabi sportklubok neve jól cseng világszerte, egyedül Magyarországon kell magyarázkodnia annak, aki Maccabi tagjaként mutatkozik be. Nálunk ugyanis gyanakvások, félreértések lengik körül, ad absurdum, akad, aki egyfajta zsidó maffiának kiáltaná ki e békés sportszervezetet. Bleyer Andrással, a Maccabi VAC elnökével e kettőségről beszélgettünk. Először arról, miért van presztízse a világon mindenütt a névnek, majd arról, miért kell Magyarországon mégis magyarázkodniuk a tagoknak. Mint megtudhattuk, a Maccabi mozgalom legelső klubját Németországban Bar Kochba, Ausztriában Hákoá, és Magyarországon VAC (Vívó és Atlétikai Club) néven alapított sportegyesületeket a diaszpórában élő zsidóság. Amint talán az idősebbek emlékeznek rá, az 1906-ban alapított VAC olimpiai bajnok tornászokat, világba-jnok asztaliteniszezőket adott a sportvilágnak. A létrejött klubok 72 esztendeje alapították a Maccabi világszövetséget, az akkor még nem létező Izrael Állam területén, Tel-Aviv, Ramat Gan központtal. Azóta Észak Amerikától Afrikáig, Japántól Dél-Koreáig számtalan klub csatlakozott, a tagországok száma különösképp az utóbbi években, a Szovjetunió szétesése következtében szaporodott meg. A világszövetség alapszabálya szerint egy országban, csak egy klub viselheti a Maccabi nevet, ám a magyar törvények másképpen szólnak. És a bonyodalmak éppen ebből származtak.

Magyarországon két egyesület viseli a nevet, a Maccabi VAC, amely a Maccabi világszervezet tagja, és a nemrégiben szabadlábba helyezett Tasnádi Péter nevével fémjelzett Maccabi Budapest. A mozgalom a háború után először a 80-as évek végére éledt újjá. Budapesten 89-ben jegyezték be, és az ugyanebben az évben rendezett Maccabiádon már 30 magyar zsidó sportoló vett részt.

A Maccabiádokról annyit illik tudni, hogy mindig Izraelben, az Olimpia utáni esztendőben rendezik, míg az Európai Játékokat változó helyszínnel, az Olimpiák előtti évben. Színvonaluk,

monumentálisuk egyre növekszik, igen sok nagynevű sportoló (Mark Spitztól a Polgár nővérekig) tatja fontosnak, hogy a versenyeken részt vegyen. Általában amatőrök indulnak, vagy profik, de ilyenkor ingyen. Sőt, még utazását is, és részvételi díját is mindenki maga fizeti, kivéve az olimpiai érmes sportolókat, őket a szervezők látják vendégül. Az egyesületekbe vallására való tekintet nélkül, mindenki beléphet, ám a Maccabiádokon csak zsidó sportolók vesznek részt, illetve ezt feloldandó, a versenynek vannak nyitott napjai is.

A magyarországi Maccabit 91-ben, a Marseilles-i Európai Játékok után kezdték intenzíven szervezni, épp az európai vezetés pressziója, biztatása nyomán. Mint Bleyer Andrásról megtudtuk, ekkor jelentkezett náluk Tasnádi Péter, azzal a szándékkal, hogy bekapcsolódjon a mozgalomba, sőt a vezetést is vállalta volna. Elmondása szerint elit klubot kívánt szervezni, híres emberek bevonásával, a fő hangsúlyt a profi boksza helyezte volna.

Mondták neki, hogy a Maccabi, alapszabálya értelmében non-profit jellegű, így hivatásos sportolókat nem szervez. Másrészt a ökölvívás, bármennyire is jellegzetesen, hagyományos zsidó sportág, nem tartozik a Maccabi-sportok közé. Tasnádi jelezte, majd alapít akkor egy másik klubot. Amikor azonban kiderült, hogy a másik

klubot szintén Maccabi néven kívánja bejegyeztetni, Bleyerék a rendőrséghez fordultak, ám megakadályozni nem tudták, hogy az új egyesületet Maccabi Budapest néven vegyék lajstromba. Ugyanez a történet aztán még egy körben megismétlődött. Amikor ugyanis a Maccabi VAC alapítványt jegyeztetett be Maccabi Sport Alapítvány néven, akkor a Maccabi Budapest szintén bejegyeztetett egy másik alapítványt Maccabi Alapítvány a Sportért néven. Igan, ez már nehezebben ment, mert a Cégbíróság egyszer visszadobta Tasnádiék kérelmét, a névhasznosságra hivatkozva.

A Maccabi VAC egy darabig csupán sértve érezte magát, hiszen a konkurrens egyesület nem volt tagja a Maccabi világszervezetnek, mégis használta a nevet. Igaz, Tasnádi kérte a felvételét. Tárgyalt Michel Grünnel, az antwerpeni Európai Szövetség elnökével, Mike Keveházival, akihez kiutazott Ramat Ganba, majd mindenkivel, eredménytelenül. Bleyerék leginkább mégis akkor kezdtek aggódni, amikor a Maccabi Budapest körül fodrozódni kezdtek a botrányok, amikor megjelentek a verőlegények, kipattant a Zemplényi-ügy, és a végső bomba, amikor 92. szeptemberében a Pest megyei Rendőrkapitányság kommandósokkal tartóztatta le Tasnádit. Ekkor már tényleg kínos volt, hogy lépten nyomon összekeverik a két egyesületet, és a két

M I N D E N C S Ü T Ö R T Ö K Ö N

Magyar Narancs

EURÓPA LEGJOBB HETILAPJA

alapítványt. Az újságok címlapjainak rendje megjelentek a Maffia-Maccabi szalagcímek.

Tasnádi ellen 14 hónapig folyt a nyomozás, csak ezután került szabadlábra. Senki nem sejtje, mi lesz az ítélete, hiszen még tárgyalása idejét sem tűzték ki. Bűnös, vagy ártatlan? Netán egyszerűen csak koncepció per áldozata, épp a Maccabi címke miatt? Mert valakinek jól jött, hogy sár föccsent e világszerte jól csengő névre? Ma még nem tudhatjuk. Bleyer András szerint, ha Tasnádi ártatlan, akkor azok ártottak a mozgalomnak, akik megpróbálták őt befekéltetni. Ha azonban Tasnádi sáros, akkor ő maga hozott szégyent az egész zsidóságra.

Ami lényeg, a magyar sajtóban például a nyáron lezajlott Maccabiádról alig jelentek meg híradások, míg a Tasnádi ügyről annál inkább. Ez alatt a Maccabi VAC is számos támogatótól, szponzortól esett el. Emiatt, és a névhasználat miatt beperelték Tasnádiékat. Kérték a bíróságot, tiltsák el őket a Maccabi név használatától, ám az első tárgyaláson 93. júliusában a pert első fokon elvesztették.

Szegő Krisztina

Pesten is igényelnék

Bécsben, a helyi zsidó múzeum támogatásával kiadtak egy csodálatos kivitelű térképet „A zsidó Bécs, egykor, és most” címmel. Útikalauz részében a turisták a bécsi belváros középkori zsidónegyedéről, az *Unterer Werd* szigetén található gettóról, olvashatnak, valamint a két világháború közötti időszak zsinagógáiról, imatermeiről. Az emlékhelyek a térképen is megtalálhatók, csakhogy mint a temetők, a könyvtárak, a héber nyelviskolák, sionista szervezetek és humanitárius intézmények, konyhák, sportklubok, ifjúsági szervezetek, zsidó újságok, színházak, kóser éttermek és üzletek, múzeumok, emlékhelyek, tudományos és kulturális szervezetek. Aki ilyen térképpel utazik Bécsbe, vagy a világon bárhová, az biztosan nem téved el, hiszen bármire lenne szüksége, azt azonnal olyan közösségben találja meg, ahol otthon érezheti magát.

A kiadvány úgy került Magyarországra, hogy *Buslig György*, a Cartographia Navigator kft. ügyvezetője, és *Szarvas András* a Szarvas Térképészeti Ügynökség tulajdonosa, kapcsolatba kerültek a bécsi Freytag és Berndt céggel, az említett térkép kiadójával. A Cartographia-Navigator ugyanis a magyarországi képviselője a Falk és a Ravenstein cégek mellett a Freytag és Berndt-nek, akik egyébként nem mondanánk ellent, ha egy hasonló térképet kellene készíteniük Budapestről is.

A kivitelezési munkákat Szarvas András irányítaná. Terveik szerint a térképet 10 ezer példányban adnák ki, ebből néhány ezerre már lenne vevő a Cartographia-Navigator, illetve a Freytag személyében. A többi pesti múzeumokban, illetve zsidó turisták beutaztatására szakosodott utazási irodákban lehetne árusítani, vagy optimálisabb esetben szóróanyagként osztogatni.

Amit azt *Deutsch Róbert*től a Budapesti Hitközség igazgatójától megtudtuk, nyitottak lennének az együttműködésre, mivel nagyon jó ötletnek tartják egy ilyen kiadvány megjelentetését.

Sz. K.

ELZVALTX

תפסן תפסן תפסן

Repüljön velünk! Tavasz a télen.
Közvetlen járat Eilatra.

Keddi napokon	LY367/LY368
Indulás	BUD-ról 14.15
Érkezés	TLV-ba 18.20
Indulás	TLV-ból 10.15
Érkezés	BUD-ra 12.40

Csütörtöki napokon	LY367/LY368
Indulás	BUD-ról 10.30
Érkezés	TLV-ba 14.35
Indulás	TLV-ból 06.15
Érkezés	BUD-ra 08.55

Minden csütörtökön közvetlen csatlakozási lehetőség Bombay és Bangkok, Johannesburg és Peking felé is.

Várjuk képviselőtűnkön!
1052 Budapest, Kristóf tér 6. II. em. 1.
Telefon: 266-2970. Fax: 266-2973

ELZVALTX

H-1051 BUDAPEST
Nádor (Műnch E) utca 14.
Tel.: (36-1) 131-7167, 131-7312
Fax: (36-1) 111-7209
Tx: 223381

IDEGENFORGALMI KFT.
TRAVEL AGENCY LTD.
REISEBÜRO GMBH.

**SÍELÉS – egyéni utazással, Ausztria,
Olaszország, Szlovákia**

**ÜDÜLÉS – Kanári-szigetek, Dubai, Ciprus,
Málta, Eilat, Thaiföld**

- Managerek utaztatása
- Szakmai és tanulmányutak szervezése.
- Külföldi szállásfoglalások

**REPÜLŐJEGYEIT
TOVÁBBRA IS
VÁSÁROLJA NÁLUNK –
Kedvezményel!**

AMI – megbízható!

A Szentírás nem tiltja ...

... de nem is engedi meg, hogy egy nő rabbi legyen. A kérdés évezredek óta fel sem vetődött., mert pontosak a rendelkezések: „tíz férfi kell a közös imádkozáshoz, vallási bíróság előtt a nő nem lehet tanú, bizonyos körülmények között a férfi nem hallhat női hangot”, s a válóperben a férfi mondja ki a döntő szót. A *Moment* című amerikai magazin e téma áttekintésében írja – 1500 éven át azt tartották, hogy a nőket tilos a Talmudra tanítani. Ma viszont az a helyzet, hogy csupán a manhattani Drisa Intézetben 1979 óta 3000 nő szerzett diplomát talmudisztikus tanulmányokból, s a folyóirat 13 izraeli intézet címét közli, ahol a nők – a világ minden tájáról – tanulhatják a Tórát és a Talmudot.

Sally J. Priesand-ot 1971-ben, 26 éves korában avatták rabbivá – ő az első rabbi az amerikai zsidóság történetében. Előtte, a legenda szerint, csak egyetlen német, (vagy lengyel) nő volt, akit a közösség annyira tisztelt, hogy „rabbinak” nevezte. Amerikában is voltak nagytudású nők, de nem voltak rabbik.

Sally Priestand a New York-i Stephen Wise Szabad Zsinagóga rabbija lett; kötelezettségei felölelték az imádkozást, az esküvői és a temetkezési szertartásokat, s a kórházi beteglátogatásokat. 1973-ban Sandy Eisenberg Sassot avatták rabbivá a philadelphiai Reform Rabbínatus Kollégiumában. A zsidó konzervatívok, reformközösségek, és rekonstrukcionistaisták már elfogadták, hogy nők is lehessenek rabbik. Az ortodoxok keményen ellenálltak. Bár a frontok itt is kezdenek felbomlani. Korábban például elképzelhetetlen volt, hogy egy ortodox közösségben nő vezető kommunális tisztséget töltsön be. 1993-ban már több ortodox asszonyt választottak különböző tisztségekbe, s akad közöttük, aki a zsinagóga elnöki tisztét tölti be. S mi több, éppen az ortodoxok nyitották a legtöbb jesivát a lányok számára.

Milyen kritériumai vannak, hogy valaki rabbi legyen? – teszi fel a kérdést a *Moment*. Első helyen áll a szövegek

Sally J. Priesand volt az első női rabbi az Egyesült Államokban

(Tóra, Talmud) ismerete, továbbá: a hagyományok ismerete, képesség arra, hogy a hagyományokat a modern, az aktuális kérdésekre alkalmazni tudja. A „rabbi” címet adományozhatja egy közösség, vagy egyetlen nagy tudós, aki a jelöltet úgy ítéli meg, hogy az alkalmas a közösség vezetésére, annak eldöntésére, hogy mi a megengedett és mi a meg nem engedett, különösen ami a kaszutra, a szombat szentségére és a családi élet tisztaságára vonatkozik. A feltételek között nem szerepel a jámborság, a jellemesség vagy a spirituális mentalitás. A követelmények kizárólagosan a konkrét tudásra vonatkoznak.

Annak, hogy egy nő rabbi legyen, nincs sem megengedő, sem kizáró kritériuma. Ámde; valószínűleg azért nem, mert ez a kérdés fel sem vetődött. A halaha egyszerűen kizárja ezeket a reform-ötleteket.

Amerikában, Franciaországban, Nagy-Britanniában viszont sokan úgy vélik, hogy az élet, következésképpen az életmód és a halaha nem statikus, évezredek óta változatlan valami. Izraelben a nők kvázi-rabbinsztikus feladatokat látnak el a bíróságokon, mivel változtatni kell az évszázados válási szokásokon.

A szociológia és a halaha egymástól függenek, interdependensek – írja a „Moment”. Ha megnyitották az orto-

dox nők előtt a tanulás kapuját – következésképpen kezükben tartják a hagyományok kulcsát – úgy a rabbivá avatás halahikus konzekvenciái magától értetődően kialakulnak”.

A kérdéssel rendkívül sokat foglalkozik az utóbbi időben a zsidó sajtó a tengerentúlon és Nyugat-Európában. Izraelben elsősorban a válási procedura váltotta ki a – távolról sem csak tudományos, inkább társadalmi vitát. Szinte magától értetődő, hogy a tendenciát, amelyet sajátos zsidó Women's Libnek is felfoghatunk, a nők kezdeményezték. Ők akarnak maguknak több tudást, több esélyt, (ha ez még messze is van az egyenlőségtől) a közösség társadalmi és szellemi életében.

Mint minden ilyen jellegű társadalmi változás esetében, itt is nehéz meggyőzni a közösség egészét, tehát a nőket és a férfiakat (az előbbieik között vannak ultrakonzervatívok is), hogy a változás az egész közösség hasznára válhat. Két évezred óta hiányzik például a *Szent Szövegek* női interpretálása – holott ennek a nézőpontnak jelen kell lennie egy társadalomban, amely nők-ből és férfiakból áll. Megváltozhatnak a hierarchiáról kialakult, sőt, megcsontosodott nézetek. Sok zsidó nyíltabban merne beszélni halahikus, családi, vagy éppen szexuális kérdésekről egy női rabbival.

Magyarországon, ahol még arról is fenntartással beszélhetünk, hogy van-e zsidó közösség, (vagy, az olasz baloldal terminológiájával élve: egység a sokféleségben) ezek a vitakérdések valahová, a távoli jövőbe vesznek; nincsenek a köztudatban. Bár itt is érezhető már némi mozgás, tanulmányi téren, reformközösségek kialakulásában. Az ezernyi napi gond közepette, a túlpolitizált légkörben ezekre a spirituálisabb témákra nincs idő. Nyilvánosságot sem kapnak.

Talán ezért is érdemes kitekinteni olyan tájakra, ahol az embereket kevésbé húzzák le szörnyű emlékek és mai földi gondok.

(-i - a)

Ez is Amerika

Bognár Vera húsz éve hagyta el Magyarországot. Ma Washington mellett él, az Amerika Hangja tudósítója. A vele folytatott beszélgetésből bepillantást nyerhetünk az ottani reformzsidóság életébe.

– *Erős magyar kötődéssel, zsidóként, milyennek látja a kinti hitéletet?*

– Washingtonban dolgozom, de Virginiában lakom. Ezt úgy kell elképzelni, mintha az ember Pestről elindulna a Margitszigetre, ahol egy tábla fogadná: „Isten hozta Zala megyében”. Én magam egy reformzsinagógához tartozom. Kis túlzással így fogalmaznék: ahány zsidó, annyi zsinagóga. Léteznek reform, konzervatív és ortodox közösségek. A reform közülük a legfiatalabb, a legamerikaiabb. Az amerikaiak többnyire szeretik a feltörekvő, új mozgalmakat, és talán ezért a legerősebb ma a reformizmus a mi sorainkban is. Közös-

ségünk iskolájában, szerda este és vasárnap délelőtt folyik vallástanítás. Zsinagógánknak két rabbija van, és egy fantasztikusan egyszerű, modern imaterem, ahol a férfiak és nők egymás mellett ülnek. A férfiak, a rabbit is beleértve ritkán hordanak kapedlit. A nőket ugyanúgy kihívják a tórához imádkozni, mint a férfiakat. Virginiában már működnek női rabbik és kántorok is.

– *Mennyire van jelen az egyház az állami oktatásban?*

– Az Egyesült Államok Alkotmánya – Jefferson kezdeményezésére – (ő az 1776-os függetlenségi nyilatkozat megfogalmazója, az Egyesült Államok harmadik elnöke 1801-től) szigorúan elválasztja az államot az egyháztól. A Jefferson-i felvilágosodási mozgalom vezérfonala az volt, hogy ha beengedik, az egyház egyfajta önkényuralmat gyakorolhat az állam fölött. Így tehát az

állami oktatásba az egyháznak semmi beleszólása nincs, ugyanakkor bármelyik egyház alapíthat iskolát. Oly mértékben nem szabad az iskolában vallásoktatással foglalkozni, hogy még karácsonykor sem ejtik ki a tanárok a szájukon azt, hogy ez vallási ünnep. Természetesen ilyenkor, akárcsak húsvétkor, szünetel a tanítás. Magától értetődően mindenkinek alkotmányban biztosított joga, hogy felekezetének ünnepein ne dolgozzon, vagy ne menjen iskolába. Ahol sok zsidó él, ott az ünnepek idején kiürül az iskola.

– *A konzervatív és ortodox zsidók miként vélekednek a vallás modernizációjáról?*

– Az erről szóló vita valószínűleg örökké tartani fog. Ismert vice: Kohn hajótöröttként húsz évet tölt már egy lakatlan szigeten, mire rátalálnak. Büszkén mutogatja a magánya alatt épített három zsinagógát. Csodálkozva megkérdezik tőle, hogy miért kellett több. Az egyikbe járok, a másodikkal nem értek egyet, a harmadikba a lábamat sem teszem be – felelte Kohn bácsi. Komolyra fordítva a szót, a reformmozgalomért nem rajonganak, ami persze fordítva is igaz.

– *Több a vita egy tradicionális és egy modern felfogású zsidó közösség között, mint mondjuk zsidók és keresztények között?*

– Mélyenszántó ellentétekről a az egymással vitatkozó rabbik tudnának beszámolni. Ellenben keresztények és zsidók között – legalábbis a mi környékünkön – nincs ellentét, azt mondhatom.

– *Mit jelent ma zsidónak lenni az Egyesült Államokban?*

– Úgy gondolom vallást és a népközösséget is, de végső soron mindenki maga dönti el, hogy számára ez mit jelent. Az Egyesült Államok alapvetően vallásos ország. A szülők törekvése az, hogy ez tovább éljen. Az amerikai elnök is minden beszédét azzal fejezi be, hogy Isten áldását kéri az országra és a népre. Az emberek pedig pénteken, szombaton vagy vasárnap, aszerint ahogy hitük diktálja, elmennek a templomba.

1741-ből származó Haggada (alkotóhelye ismeretlen)

Sterczler Gábor

Nehéz együttélés: feminizmus és judaizmus

„A szívem kóser; beültették egy sertés szívbillentyűjét, de nem izlett neki. Újra műtöttek, s a most egy új, emberi szívbillentyűvel folytatom a munkát – tanítok, előadásokat tartok, s ami most a legfontosabb: írom az új könyvemet, címe: *A kor forrása*”, – mondta *Betty Friedan*, aki a New York-i egyetemen a feminista gondolkodásról tart előadásokat, az amerikai *Hadassah Magazine* munkatársnőjének.

Betty Friedan neve keveset mond a magyar olvasóknak – a fiatalabbaknak, akik hírből sem ismerik a nemek egyenlőségéért vívott harcot, semmit, de az idősebbeknek is csak keveset. A 60-as évek végén, a 70-es években Amerikában és Nyugat-Európában kibontakozó nőmozgalmakról, a *Women's Lib*-ről inkább gúnyolódó információk érkeztek – például arról, hogy amerikai nőtüntetéseken elégették a melltartókat – mint hiteles információk. Akkor nem olvashattuk Betty Friedan híres könyvét, a XX. század társadalmi mozgalmainak egyik bibliáját, a mai szociológia egyik alapművét, a *The Feminine Mystique*-et, amely az amerikai nők fursztráltságának okait keresi. A válasz, végül is roppant egyszerű: rosszul érezték magukat a rájuk kiosztott szerep körben, amely az otthonra, a gyereknevelésre, a lényegesen alacsonyabb fizetésekre és meghatározott „női” munkakörökbe skatulyázta őket.

Betty Friedan a 60-as években alapította a National Organization for Women (NOW) Nemzeti Szervezet a Nőkért) és 1970-ben szervezte a nők sztrájkját az egyenlőségért.

1993 augusztusában, 50. évfordulóján annak, hogy a nők kivívták maguknak a szavazati jogot, Friedan 50 ezer nőt (azért több száz férfi is volt közöttük) vitt ki a Fifth Avenue-ra tüntetni. Erre emlékezve mondja, maga sem érti, hogyan jöttek ajkára a következő szavak: Az én őseim nemzedékeken át ismételték azt az imát, hogy „köszönöm neked, Uram, hogy nem nőnek teremtetél”. Én erősen bizom abban, hogy mostantól kezdve a nők világszerte így imádkozhatnak:

„Köszönöm, Uram, hogy nőnek születtem”.

A 72 éves Betty Friedan régóta elvált, három gyermeke van: Dániel fizikus és Izland egyetlen fizikusnőjét vette feleségül, Jonathan mérnök, felesége rabbinak tanul, s

Emily az orvosnő orvoshoz ment feleségül. Nekik és Ilat unokáinak ajánlja új könyvét, amely az öregedésről szól. Friedan szerint az embereknek 60-70-80 éves korukban nem a régi rutint kell folytatniok, hanem új lehetőségeket, új gondolkodásmódot kell feltárniok és kialakítaniok. Tehát ez az időszak nem a leépülés, hanem a növekedés időszaka, csak alapvetően más, mint a fiatal-ság éve. Szerinte a nők hamar megtanulják majd, hogyan élvezzék a harmadik életkor forrását.

Soha nem tagadta zsidó voltát. Kiállt Izrael mellett, harcolt – ha kellett – az antiszemitizmus ellen. Néhány évvel ezelőtt résztvett annak a zsidó író-találkozóknak a

szervezésében, amelynek témája az identitás volt. 1984-ben ő volt a vezérszónoka a „*A nő mint zsidó, a zsidó mint nő*” témájú konferenciának.

Zsidó identitását illetően – talán meglepő módon – így nyilatkozott: Női identitásom meghatározása sokat segített nekem abban, hogy megerősítem zsidó identitásomat. Szembe kell nézni a zsidó hagyományok nőellenes aspektusaival ahhoz, hogy elfogadhassuk mind a feminizmust, mind a judaizmust.

Szé-

Rachel, „La Marseillaise”

A XIX. század már ismert sztárokat: *David Garrick* és *Sarah Siddons* a londoni színpadok ünnepelt színészei voltak, Párizsban viszont *Rachel Félix*, a Comédie Française primadonnája volt a sztár: *A nagy Rachel*, akinek talán nem is ismerték a vezetéknevét.

Apja zsidó vándor-zsibáros volt. Rachel 1838-ban, 17 évesen felment Párizsba, felverekedte magát a Comédie Française színpadára, s már debütálása kirobbanó sikert hozott. Pedig az akkor sikeres színésznő tökéletes ellentéte volt: sovány, csontos alkat, nagy orr, fekete haj, sötét szemek – minden, csak nem az akkori nőideál. Modora kemény: az első siker után magas gázsit követelt. (Meg is kapta.) Stílusa modern, kemény, realista, még *Racine*-t is képes volt emberi hangon előadni.

Soha nem ment férjhez, de élete távol volt az önmegtartóztatástól. Napoleon házasságon kívül született fia, Walewski gróf is szerepelt a listáján. „Én a bérloket kedvelem, nem a háztulajdonosokat” – mondta gögösen.

S ha már egy zsidó lányból, sztár lett, más zsidó lányok is megpróbálták sikerrel. Például *Sarah Bernhardt*, de Rachel azért utolérhetetlen volt. Sok zsidó nőalakot személyesített meg a Comédie színpadán: Juditot, Esztert. Sokan igyekeztek őt átéríteni: kategórikusan nemet mondott, sőt,

„A nagy Rachel” a Marseillaise kottaborítóján

ragaszkodott ahhoz, hogy zsidó temetést rendezzenek neki.

Élete elképesztően zsúfolt volt: ő volt a „végzet asszonya”, egyik főszerepet a másik után játszotta, s közben levelezett a kor irodalmi nagyjával, *George Sand*-nal, *Charlotte Brontë*-vel, *Henrich Heine*-vel.

És aztán végleg bevonult a legendák birodalmába azzal, hogy ő személyesíti meg a Marseillaise-t, a világ legszebb forradalmi himnusza kottájának borítóján, amely azóta plakát és jelkép lett.

Rachel itt valóban megtestesíti a szép, szigorú és okos szabadságot.

Hírek

ZÁGRÁB: A horvátországi Zsidó Hitközség felháborodottan tiltakozott *Franjo Tudjman* köztársasági elnöknel, annak készülő kegyeletsértése ellen. A háború alatti horvát bábállam egykori lágerében, Jasenovacban, ahol 700 000 embert, mindenekelőtt szerbeket, cigányokat, zsidókat pusztítottak el, egy tábla emlékezik a fasiszmus áldozataira. És mert 1945 után Jasenovacban internálták és bíróság elé állításukig ott őrizték az SS-ek kegyetlenkedésén is túltevő horvát fasisztákat, az usztasákat, most nekik, mint a kommunizmus áldozatainak akar emléket állíttatni Tudjman, a jugoszláv kommunista hadsereg tábornokából lett államfő.

A náci háborús bűnösöket felkutató, névsorukat őrző bécsi archívum ismert vezetője Simon Wiesenthal Tudjmannál már e javaslata előtt is tiltakozott, amikor Zágrábban megváltoztatták a Fasiszmus Áldozatai tér elnevezését.

*

BÉCS: A kormány az Osztrák Érdemrend Első Osztályával tüntette ki *Simon Wiesenthalt*.

Az elárvult zsidó temetőket a magyarországiakhoz hasonlóan kikezdi az enyészet. Megmentésükre jött létre a *Shalom Egyesület*, amelynek ak-

ciójához nagy számban csatlakoztak keresztények is, fiatalok fizikai munkával, tehetősek anyagiakkal. Ed- dig kétezer sírt hoztak rendbe Bécs központi temetőjében, köztük az újságírás múlt századbeli 17 nagy- ságáét, amelyeknek költségeit a Lap- kiadók Szövetsége fedezte. E halmok egyike alatt nyugszik *Moritz Szeps*, a Neuen Wiener Tagblatt főszerkesztője, akinek lapjában álnéven fejtegette poli- tikai nézeteit Rudolf trónörökös. Támogatja a kegyeletsszolgálatot *Dr. Thomas Klestil* államelnök, aki e tevékenységet az antiszemitizmussal, a közömbösséggel és a felejtéssel szem- ben fénylő jelként értékeli. Bécs központi temetőjében még húszezer sír vár megmentésre, utána két kerületi, a wahringi és florisdorfi temető követ- kezik, majd az alsó-ausztriaiakra kerül sor.

*

OLOMOUC: Csehország Morva tartományában a háború előtt 200 000 zsidó élt, ma a hitközségnek 3000, többségükben idős tagja van. A közösség visszakéri egykori ingatlai- nait, mert azok értékesítéséből akarja zsinagógáját rendben tartani, vallási életét és a gyerekek nevelését biztosítani. A kormánynak és a parla- mentnek a múlt év őszén elküldött kérésük, panaszuk eddig válasz nélkül maradt, csupán *Václav Havel* köztár-

sasági elnök válaszolt – kérésüket támogatva.

*

HELSINKI: Megérkezett állomás- helyére Izrael új finnországi nagy- követe, a palesztin *Yussef Hadj Yehia*. Eddig az izraeli diplomáciában a zsidó állam arabjai közül a legmagasabb ran- got *Mohamed Massarva* érte el, aki az USA Atlanta államában szolgált kon- zulként.

A helsinki büntetőbíróság egy fiatalembert zsidó sírok megrongá- lásért 1 évi börtönrre ítelt.

*

VILNA: A fiatalok kivándorlása, az idősek elhalálása miatt egyre csök- ken a baltikumi zsidóság. A megma- radók identitásának erősítése, vallási, kulturális életük fenntartása érdekében néhány, Észtországhoz, Lettországhoz, Litvániához közeli orosz város zsidóságával összefogva közös szervezetet kívánnak alapítani.

Vilnában és Rigában gyászünne- p-ségen emlékeztek meg a két város get- tójának félévszázada történt megse- misítéséről.

*

BONN: Tudósok, írók, újságírók, politikusok közös javaslattal fordultak a kormányhoz, hogy adjon élet- járadékot a balti országok néhány száz, a holocaustot túlélő nyomorgó ag- gastyánjának.

*

DÜSSELDORF: A város egye- temén felállítják a jiddis tanszéket. *Anka Brunn*, Északrajna-Weszfália tudományos miniszternője elsősorban a germanistáknak és az irodalmároknak ajánlja a jiddis stúdiumokat, úgy véli azonban, hogy a középkori némethez közeli nyelv megismerése, amelyet a háború előtt 12 millióan beszéltek és viszonylag sokan használnak ma is, a zsidók megismerését és megbecsülését is elősegíti. Az első előadások a nyáron hangzanak majd el egy kurzus keretében.

A tartományban eddig judaisztiká- val a münsteri Evangélikus Teológián, a duisburgi főiskolán és a kölni egyete- men foglalkoztak.

V.Gy.

Ingatlan, irodaház

Komplett irodaház
kiadó,
esetleg eladó!

Három szint,
szintenként 480 m².

Érd.: 160-3440, 160-3861.

Jehuda Lahav

A békefolyamat visszafordíthatatlanságáról

A sajtó többnyire a közel-keleti békefolyamat akadályairól és a felek nézeteltéréseiről ír. Akadályok, nézeteltérések és válságok persze vannak és lesznek, s ez a minden tárgyalásra jellemző jelenség hatványozottan érvényes egy olyan egyedülálló viszály rendezésére, mint az arab–izraeli konfliktus. Egyedülálló mindenekelőtt az, hogy a palesztin–izraeli viszály (amelynek az arab–izraeli viszály csak függvénye) egy ország *egész* területére vonatkozik. Erdély, például, bármelyik államhoz tartozott a történelem folyamán, Magyarország, illetve Románia területének csak *egy része*. Ezzel szemben Izrael, (illetve Palesztina) *egész területe* képezi a vita tárgyát és a palesztinok, épp úgy mint az izraeliek, történelmi, politikai, gazdasági vagy kulturális érvek alapján egyaránt maguknak követelhetik az ország egész területét. Közrejátszik a konfliktus ötven éve alatt kialakult kölcsönös bizalmatlanság, amely gyanakvást és félelmeket szül, óvatosságra int és nagyon megnehezíti az elkerülhetetlen kompromisszum elérését. Ezért történhet meg, hogy válságokkal tarkítva hetekig tartanak a tárgyalások olyan kérdésekről, mint például, hol tűzhető ki a palesztin lobogó, vagy hogy a határátkelőhelyeken az izraeli rendőrök fizikailag legyenek jelen, vagy csak elektronikus eszközökkel ellenőrizzék az érkezőket. (Egyébként – a vietnami béketárgyalások kezdetén 77 napig csak a tárgyalóasztal *formájáról* folyt a vita...) Azóta megállapodást írtak alá az izraeli hadsereg gázai, illetve jerikói kivonulásának időpontjáról. De ez korántsem végeles.

Mindez bizonyára érdekes és fontos, az erről szóló hírek azonban elvonják a figyelmet más – hosszútávon fontosabb – jelenségekről. Egy izraeli újság egyetlen napi összefoglalójából például arról értesülhettek az olvasók, hogy a libanoni miniszterelnök *még* nem tartja időszerűnek a találkozást izraeli kollégájával. Husszein jordán király viszont, aki titokban már sok órát töltött izraeli vezetők társaságában, most már nyilvánosan is hajlandó találkozni Rabbinnal. Asszad szír elnök genfi sajtótájékoztatójára nem engedték be az izraeli tudósítokat, ezzel szemben Katar külügyminisztere „szívesen látott vendégeknek” nyilvánította az izraelieket és Simon Peresszel megtartott londoni találkozásáról is tájékoztatta őket; Arafat pedig egymás után ad izraeli lapoknak exkluzív interjúkat. Áprilisban egyébként Katarban nemzetközi konferenciát rendeznek a fegyverszállítmányok ellenőrzéséről és a konferenciára „természetesen az izraelieket is meghívjuk”, mondta a katar külügyminiszter. Az öbölbeli államok földgázt szeretnének szállítani Izraelnek, amely

azonban Egyiptom hasonló ajánlatát is fontolgatja. Jordániával szakértői tárgyalások folynak egy közösen működtetett csatorna felépítéséről a Vörös-tenger és a Holt-tenger között: más szakértők egy közös turista útvonal létesítéséről beszélnek a „Fűszeres út” mentén, a negevi sivatag és a híres jordániai Petra érintésével. Tunéziában és Marokkóban is nagy reményeket ébreszt a jövőbeni izraeli turizmus.

Párizsban többoldalú tárgyalások folynak a közel-keleti térség gazdasági fejlesztéséről. Többek között felvetődött a sivatag visszaszorítására irányuló terv, amelyet Szaudi Arabia és Izrael közösen valósítanának meg úgy, hogy Riad vállalná a finanszírozást, míg Izrael a szükséges szakértelemmel és tapasztalattal „szállna be”.

Arafat húzza-halasztja a tárgyalásokat Izraellel, hogy minél nagyobb engedményeket csikarjon ki, de közben árgus szemekkel kíséri Asszad szíriai elnök manővereit, nehogy megelőzze és hátrányos helyzetbe hozza. Ugyanakkor a jordániaiak sem tétlenek: a palesztinokkal egy jövőbeni konföderáció megalakulásáról tárgyalnak, egyidejűleg Izraellel a békeszerződésről. A palesztinok is ügyesen próbálják kijátszani egymás ellen tárgyalópartnereiket: megszakították a tárgyalásokat egy jordán–palesztin fejlesztési bank megalapításáról, azzal érvelve, hogy izraeli bankok sokkal jobb feltételeket kínálnak nekik. Ki hitte volna akár egy évvel ezelőtt, hogy szóba kerülhet egy izraeli tőkével megtámogatott PFSZ bank ötlete. Azóta a bank már meg is alakult. Izraeli, egyiptomi, jordániai és más építészeti vállalatok azonban máris mérlegelik a jövőbeni palesztin autonóm terület fejlesztési lehetőségeit.

Még az izraeli ellenzék sem marad ki a játékból, amely a szeptemberi izraeli–PFSZ megegyezéssel jutott lendületbe: a Likud kinyilvánította, hogy Izraelnek nem a PFSZ-szel, hanem – ha már muszáj – inkább Jordániával kellene tárgyalnia. És persze, Szíriával is, feltéve, ha Izrael nem tesz számottevő engedményeket.

Szó sincs többé kizárólagos kétoldalú tárgyalásokról. A politikai tárgyalások kizárólagossága is a múlté. Az elmúlt hat hónapban áttekinthetetlenül szövevényes, sokoldalú kapcsolatok alakultak ki. A békefolyamatot mai szakaszában talán egy bonyolult, összefonódott villanyhálózathoz lehet hasonlítani. A folyamat visszafordíthatatlan, mert a hálózat egyetlen pontjáról sem lehet a villany áramlását megszakítani. Minden egyes résztvevő csak saját magát kapcsolhatja ki a hálózathoz – ha elég ostoba, hogy ezt megtegye.

Az asszony, aki rabbi lett

Maya Leibovic, az első szabra nő, akit rabbivá avattak Izraelben, nem hiszi, hogy ez drámai változásokat hoz az életébe. Négy gyermeke büszke rá, és férje úgy véli, ő sem lesz tipikus rebbitzin.

A 46 éves Leibovicot 1993 júliusában a Hebrew Union College (HUC) Reform Mozgalmának jeruzsálemi tagozatán avatták rabbivá.

Már megkezdte munkáját: rabbiként látogatja a Reform Mozgalom növekvő hálózatának 40 gyülekezetét a volt Szovjetunió köztársaságaiban. A gyülekezet tagjai – mondja – nagyra becsülik azt aényt, hogy ő izraeli.

„Arra kérnek, hogy héberül beszéljek, bár egy kicsit tudok oroszul, és angolul is beszélhetnék velük, amit könnyebb lenne lefordítani” – mondja.

Állítása szerint, külseje némileg eltér a feministák külsejétől, ami oly tipikus az amerikai női rabbiknál; és ellentétben velük, Maya nem hord kipát (kappelit). Első megjelent írása éppen a kipa halahikus aspektusáról szól.

Részlet egy mai izraeli gyermekhaggadából

Maya Leibovic, az első szabra rabbinő

Leibovic judaizmus iránti érdeklődését irodalmi tanulmányai keltették fel, amelyek végül elvezették a Midráshoz, a rabbinikus irodalom szövegmagyarázatot, prédikációkat ötvöző műfajához; ez képezi a Biblia könyveinek folyamatos szövegkommentárát.

A rabbinikus tárgyakon kívül minden diáknak doktorálnia kell a zsidó tudományokból a HUC jeruzsálemi iskolájában. Leibovic a zsidó gondolkodásra specializálódott, de elismeri, érdeklődése nem volt csupán akadémikus.

Leibovic a Tali iskolákban tart előadásokat: a családok számára kidolgozott egy Rosh Hodesh (új hónap) tervet, melynek keretében a szülők külön tanulnak, majd gyermekeikkel együtt közös összejövetelen vesznek részt. Új bevándorlókat tanít, különböző intézményekben tart tanfolyamokat, többek között tanároknak, rendőröknek vezet szemináriumokat. Tavaly a Jeruzsálem mellett fekvő Mevasseret Zionban a Reform gyülekezet szellemi vezetőjeként szolgált.

A hatéves izraeli programot, amelyben 10 diák vesz részt, nagyon komolyan tekinti. Ez azzal magyarázható, alapítja meg, hogy egy Izraelben működő rabbinak sokkal nagyobb ki-

hívásokkal kell szembenéznie, mint például amerikai kollégájának.

„Amikor a heti szakaszcól beszélünk, a gyülekezet tagjai közül néhányan kívülről tudják a szöveget. Remélem, – folytatja – egyszer ugyanannyi diákunk lesz, mint Cincinattiben és New Yorkban”, (a HUC kihelyezett iskolái). A HUC rabbinikus fakultásán mintegy 45 diák doktorál az USA-ban. A jeruzsálemi oktatás 1975-ben kezdődött és 1980-ban avatták az első rabbit.

Maya Leibovic Ramat szülei Csehországból vándoroltak be. „Apám szerint – mondja Maya – a Holocaust olyan próbatétel volt, amelyet Isten nem állt ki. Csak élete vége felé vett imakönyvet, s kezdett zsinagógába járni. Sajnálom, hogy rabbiavatásomat már nem érthette meg. Számára így lett volna teljes a kör.”

Maya férje, a 45 éves Menahem nagyon is otthonos a Reform Mozgalomban, annak oktatási és kulturális központjának, a Beit Shmuelnek igazgatója Jeruzsálemben.

Mayában akkor támadt az ötlet, hogy rabbi lesz, amikor a TV-ben egy riportot látott egy, az USA-ból Izraelbe kivándorolt rabbinővel.

„Fény gyulladt számomra. Milyen érdekes, gondoltam, sosem hittem volna, hogy egy nő is lehet rabbi. Elmeséltem Menahemnek, akinek tetszett az ötlet, azt mondta, alkalmas vagyok rá.”

„A feleségem rabbinak született” – mondja Menahem és nem tartja valószínűnek, hogy egy rabbi férjének lenni bármilyen különleges problémát okozhat.

A Jerusalem Postból fordította:
Markó Beáta

A Kol Jisrael magyar adása

Sokan kérdezik, hogy hol, melyik hullámhosszon és mikor hallható a Kol Jisrael magyar adása.

A műsor magyar idő szerint naponta 18 óra 45 perckor hallható a 25,86, a 31,8 és a 40,19 rövidhullámon, ami a 11603, 9433 és 7465 Khz megfelelője.

Izrael hangja

Az 1948-as államalapítás óta az *Izraeli Rádió* egyik elsődleges feladata, hogy külön műsorokat sugározzon az új bevándorlóknak. Az emigránsok éveken át hallgathatják a Jeruzsálemből sugárzott Kol Jisrael – Izrael hangja – adásait a legkülönbözőbb nyelveken: *spanyoltól, angoltól, franciától, oroszról, magyartól, jiddistól* kezdve a *ladinon, amharán, grúzon és üzbégén* át egészen olyan egzotikus nyelvekig, mint az Észak-Afrikában használatos *maghrebi*, illetőleg a kaukázusi zsidók nyelve, a *tat*. Egyszerűsített héber nyelvű műsorokat is közvetítenek azoknak a folyékonyan még nem beszélő, új bevándorlóknak, akik nagy buzgalommal igyekeznek megérteni az új nyelvet.

Az adások terjedelme és a nyelvek kiválasztása a bevándorlási hullámokkal érkezők szükségletei szerint változott az évek során. Amikor a Szovjetunióból megindult százezrek befogadása zajlott, a *Reka – Reshet Klita l'Olim* (az Emigránsok Beilleszkedését Segítő Hálózat) néven ismert adó – napi 10 órán át kezdett oroszul sugározni. Szinte azzal egy időben tizennégyezer etióp zsidót sikerült drámai körülmények között, légi-

Részlet egy mai izraeli gyermekhaggadából

hídon Izraelbe juttatni – esténként számukra két órányi amhara nyelvű adás is megszólalt az addigi 15 perces helyett.

Az orosz és amhara nyelvű műsorok főképp útmutatást nyújtanak az újdonsült bevándorlóknak a munkaügyi és lakáshelyzettől az egészségügyi és oktatási kérdéseken keresztül, egészen a fogyasztással kapcsolatos témákig. Az Izraeli Rádió olyan fórumot is biztosít az emigránsok számára, amelyhez

kérdéseikkel, vagy akár panaszaiikkal fordulhatnak.

A műsor híreket, alapvető információkat tartalmaz, csakúgy mint minden, ami megkönnyíti a beilleszkedési folyamatot. A legnagyobb érdeklődés a foglalkoztatási információk iránt nyilvánul meg. Gyakran hozza össze a rádió a *leendő munkavállalókat az állásközvetítőikkel*.

Hasonló mohó kíváncsisággal bombázzák kérdéseikkel a hallgatók az amhara nyelvű osztályt. Az eső hetekben az adásidőt a személyes üzenetek közvetítése töltötte ki, a családok újraegyesítését segítette, olyan bejelentésekkel: kik érkeztek meg, és hol tartózkodnak. Azután az amhara nyelvűek is a letelepedés gyakorlati tenivalóira koncentráltak – mint például *hogyan kell a gyerekeket beiskolázní, vagy betegbiztosítást szerezni*.

Minthogy az etióp zsidó örökség eltér az izraeli vallási hagyományoktól, s az egykori „szovjeteknek” is csak kevés alkalmuk volt gyökereiket tanulmányozni, számukra a rádió műsorokat készít a zsidó hagyományról és a zsidóság történetéről.

Etióp és orosz művészek előadásai is szerepelnek a programok között, így a bennszülött izraeli hallgatók is megismerkedhetnek a bevándorlók kultúrájával.

Ókori kőtáblákat fedeztek fel

A libanoni határ közelében az izraeli Tel Dan falucskában először bukkantak a királyság korából származó „okmányra”. Az egy méter magas bazaltkő emlékművet az időszámításunk előtti 9. évszázadban Damaszkusz arameus királya állíttatta fel Izrael legyőzése után. Néhány évtizeddel később megcsontkították, mégis egy 28x30 centiméteres sérült sor ránk maradt.

A felirat említést tesz Dávid király udvaráról, több ezer lovasáról és harci szekereiről, a győzelmet segítő arameus Hadad, Vihar és Háború istenéről.

A történet megfejtésének kulcsát a Biblia adja meg. A Királyok Első

könyvének 15. fejezete taglalja Baása izraeli király és Asa judeai király közötti háborút. Abból megtudhatjuk, hogy Judea királya tekintélyes mennyiségű arany és ezüst kelyhet küldött az arameus palotába, kérve Hadad királyát, hogy bontsa fel szövetségét Izraellel. Az „érvek” Hadadot „meggyőzték”... *hadseregének vezéreit elküldte Izrael városai ellen és legyőzte...* Harminc évre rá *Ahab*, Izrael királya revansot vett, *Afeknél*: a mai Golan fennsíkon tönkre verte az arameusokat. *Ahab* megkímélte a legyőzött király életét, sőt kereskedelmi megállapodást kötött vele.

Az arameusok az időszámítás előtti 12. században telepedtek le a mai Szíria

területén, s körülbelül akkor jelentek meg az izraeliek a kánaáni halmoktól délre. Az óhéber írásban járatosak a dani emléktáblára vésett szavakat felismerik, mert azok a héberrel majdnem azonosak.

A mostani felfedezése előtt, bibliai időkben származó olvasható szövegű királyi tábla csak egy maradt fenn: 1960-ban, az úgynevezett *Mésa-táblát* Jordániában, Ammantól délre fedezték fel. *Tel Danban* eddig „csupán” ötezer éves településeket ástak ki a homokból.

Hírek

Női kórusok nem mehetnek a Siratófalhoz

Női kórusok nem vehetnek többé részt a hadseregnek a Siratófalnál megtartott ünnepein, és női kórusok hangfelvételeiről bejátszásokat sem engedélyeznek.

Egy Camel, amely nem cigaretta, hanem sajt ...

Ha a hollandoknak van *Goudájuk*, a franciáknak *Briejük*, miért ne lehetne Izraelnek *Camelbertje*? Ha egy jordániai dietetikus és egy izraeli akadémikus összefog és meglesz a tőke a közös vállalkozáshoz, úgy a tevesajt Izrael egyik jövedelmező exportcikke lehet – már a közeljövőben.

Ibrahim Abu Leahia Jordániából és *Reuven Yagil* a Beer Seva-i Ben Gurion egyetem egészségügyi fakultásáról 1989-ben találkoztak. Leahia rokonait ment meglátogatni Gázába. Akkor már olvasta az izraeli tudós tanulmányát a tevetej hasznosításáról. Gyakorlati következménye az lett, hogy a jordániai és az izraeli szakember közös erővel létrehozta a tevetejből készült fagylaltot.

Abu Leahia nemrégén egy tudományos konferencián vett részt, a Holt-tenger partján. Ott mondta el, hogy a tevetej, különösen csecsemők számára, rendkívül egészséges.

Most az izraeli-jordán dietetikus páros egy különleges camembert-en dolgozik, amely ugyancsak tevetejből készül. Kutatásaikat egy német-izraeli alapítvány támogatja, gyárat készül építeni Eilatban. Innen exportálnák arab országokba és Afrikába a különlegesen finom és tápláló közel-keleti sajtot, mert Izraelben nincs piaca. Ugyanis nem kóser.

A damaszkuszi úton?

Izrael Közmunkaügyi Hivatala egy nemzetközi autóúthálózatot tervez. Célja, hogy korszerű úthálózat kösse

össze Izraelt az arab világgal. Már készül a Jeruzsálemet és Tel-Avivot Ammannal, Damaszkusszal, Kairóval, Beiruttal, Rijaddal és Isztambullal összekötő autópályák terve.

Az izraeli nők (is) tovább élnek

Az 1993 végén közzétett népesedési statisztika szerint Izrael lakossága 1992 folyamán 2,5%-kal nőtt. Mintegy 77 ezren vándoroltak be és 20 ezren hagyták el az országot. Izrael 5,3 millió lakosa közül 4,3 millió a zsidó, 750 ezer a muzulmán. A várható élettartam férfiaknak 71,5 év, nőknek 78,5 év.

Szegénységi statisztika

616,500 izraeli – az összlakosságnak mintegy 15%-a – él a szegénységi küszöb alatt – közli a Nemzeti Biztosítási Intézet jelentése 1992-ről.

Ez az 1991-hez képest 9,7%-os növekedést jelent.

Palesztin hivatali és rezidenciális negyed – 100 millió dollárért

A Jerikó körzetében épülő „káderdülöt”, izraeli és palesztin építészek közösen tervezik. Ez szolgál majd ott honul 1500 családnak, továbbá ott lesz Jasszer Arafat főhadiszállása, lakása, a PFSZ különböző hivatalai, a tuniszi központból áttelepülők irodái. Hanna Siniora, a kelet-jeruzsálemi Európai-Palesztin Kereskedelmi Kamara elnöke úgy nyilatkozott a sajtónak, hogy a terv megvalósításába bekapcsolódik a svéd kormány is – 10 millió dollárral járulva hozzá a költségekhez. Az építési tervek kidolgozásában tevékenyen részt vesznek a Miniszterelnökségi Hivatal, s a hadsereg legmagasabb körei.

Kérdés, mikorra épül fel a jerikói negyed, s hogy Arafat és stábjja mikor veszi birtokába. Egy bizonyos: a PFSZ vezetője nem költözik be a jerikói Hisam Palace Hotelbe, mint korábban

közölte –, mert a palotának nem nevezhető épület, amelynek bérletéért az izraeli hadsereg bevonulása előtt Arafat évente 70 ezer dollárt fizetett, 26 éve nem látott meszelőt, mázsolót.

Spanyolország 1,6 millió dollárt ajánlott fel rendbehozatalára. Az autonómiához azonban kevés egyetlen szálloda.

Csak semmi szex!

Azok a segítségre, tanácsra, szórakozásra várók, akiknek eddig egyet kellett tárcsáznia, s máris eljutottak a kielégítő hanghoz, most önerőből kénytelenek megoldani problémáikat.

Sulamit Aloni, Izrael távközlési minisztere betiltotta a tengerentúli erotikus telefonhívásokat. Mi több, a két tekintélyes napilap, a *Jediot Ahronot* és a *Maariv* sem közölheti a sokak által áhított telefonszámokat, nem részletezheti a különféle szolgáltatásokat. Ez érzékeny veszteség a lapok reklámosztályainak, de még nagyobb a 11 izraeli erotikus telefonszolgálatnak, amelyek főként amerikai és angol ügyfelei voltak. Kedvelt szolgáltatásaik közé tartozott, hogy az ügyfél saját kódszámán saját kedvenc hangú erotikus üzenetét kaphatta – megfelelő díjazás ellenében.

Mindez már a múlté, de – mint az egykori alapvics mondja – „jól esik elbeszélgetni róla”.

Még mindig szex

„Azt hittem, hogy ez itt lehetetlen” – mondta *Catherine MacKinnon* amerikai feminista, amikor a jeruzsálemi autóbusz-pályaudvaron betévedt egy szex-boltba. A Michigani Egyetem 46 éves jogászprofesszora nemzetközi kereszteshajrártot kezdett a pornográfia ellen, s mindenütt arra buzdítja a törvényalkotókat, hogy hozzanak keményebb törvényeket a pornográfia ellen. MacKinnon nem hitte, hogy Izraelben is agitálni kell erre!

Rónai Ádám István

Zájin Adár

A mint bizonyára tudják, Ádár hó 7-e – Zájin Adár, Mózes születési és egyben halálozási évfordulója – a mai hitéletben az elhunytakra való emlékezés napja. Izraelben ezen a napon azokra az elesett katonákra emlékeznek, kiknek sírhelye ismeretlen.

Ez utóbbi gyakorlat forrása az a tény, hogy – hasonlóan az említett izraeli katonákhoz – Mózes sírhelyét sem ismerjük. Egyedül abban lehetünk biztosak, hogy a Jordán folyón túl található – már ha ez a kifejezés egyáltalán használható egy vándorló sírra – ugyanis, a legenda szerint, amikor a bölcsek a sír keresésére indultak, egyszer a hegy tetején látták, majd amikor felmentek, a hegy lábánál vélték felfedezni a kultikus céloktól jól óvott sírhelyet.

Ahogy Madách fogalmazta Mózes című drámájában:

„...rabbá kívánod e

Tenni a sírt, amelyért életemben

Küzdöttem, hogy csendes, szabad legyen?

Jelt kívánsz tenni rá, hogy utóbb

Álságos könnyet s átkot hordjanak rá?”

Általában elfogadott álláspont, hogy a sír elrejtésének célja nem más, mint a halotti kultusból fakadó – mai szóhasználatban – személyi kultusznak nevezett jelenség elkerülése.

Ellentétben egyéb vallások gyakorlatával, nálunk nincsenek szentek, senkinek sem jut eszébe, hogy akár Mózeshez, vagy más elhunyt személyhez imádkozzék. A halott tisztelete nálunk is megvan – gondoljunk csak a temetőre, és az azzal kapcsolatos szertartásokra – de ez sohasem megy át az említett személyi kultuszba.

És ha már itt tartunk, még egy érdekes különbségre hívnám fel figyelmüket:

A vallásos zsidók nem tartanak születésnapot – mondván, a Tórában egyedül a fáraó az, aki e napot ünnepli. az igazi emléknep a halálozási évforduló, a *jorcájt*, hiszen ez már egy lezárt életutat idéz fel – ellentétben a születési évfordulóval –, mely a jámbor zsidók szemében semmitmondó, hiszen egy újszülött se nem jó, se nem rossz, nincs miért rá emlékezni.

Vannak azonban olyan különleges személyek – akárcsak Mózes – akik kivételt képeznek: a néphiedelem szerint az ilyenek születésnapja és halálának napja egybeesik.

Zájin Adár alkalmából kikerülhetetlen, hogy Mózes életútjáról, és szellemiségéről beszéljünk.

A legelején Mózes haláláról, és az ismeretlen sírhelyről szóltam, ezért – a kontraszt kedvéért – visszapergtetném a szalagot történetünk elejére, Mózes születésére.

Egy chászid legenda szerint Mózes édesanyja, mielőtt Mózeset – aki harmadik gyermeke volt – megszülte volna, valami furcsa metamorfózison ment keresztül: újra szűz lett.

Ugye ismerős a történet?

A legenda még hozzáfűzi azt is, hogy mindezt azért volt szükség, hogy egyértelmű hangsúlyt kapjon – e felfogás szerint – Mózes messiási mivolta. Ugyanis Mózes messiás, azaz megváltó volt – mondják – megváltotta a népet az egyiptomi rabságból.

Ez a chászid legenda merőben ellentétes a hagyományos zsidó felfogással, amely következetesen kitart Mózes emberi származása mellett. Mózes minden tette, gondolata, érzelme és *hibája* mélységesen emberi.

Ha ezt mint tényt elfogadjuk, akkor ez a fejbólintás egyenértékű Mózes személyének profanizálásával, és ez magával vonz egy izgalmas kérdést, miszerint miért pont Mózes az a személy, akit I-ten kiválasztott közte és az emberek közti közvetítésre?

Miért nem – mondjuk – Áron, aki túl azon, hogy – Mózes-sel ellentétben – nem volt beszédhibás, kitűnő szónok is volt, és így – első látásra – sokkal inkább megfelelt volna ő a szóvivői szerepre, hiszen ahogy a Szentírásból tudjuk, I-ten szólt Mózeshez, Mózes Áronhoz, Áron pedig a néphez. Úgy tűnik, mintha Mózes szerepe ebben a láncban felesleges lenne.

Ezt a kérdést feszegeti Arnold Schönberg, a XX. század valószínűleg legfontosabb zeneszerzője Mózes és Áron című operájában. Schönberg, aki történetesen zsidó volt, nem ismerte sem a rabbinikus, sem a misztikus, kabbalisztikus, vagy chászid posztbiblikus kultúrát, így aztán saját, idegen hatástól mentes felfogásával próbál felelni a Mózes és Áron közti sajátos viszony kérdésére.

Eszerint Mózes nem más, mint a szellem, amely párban áll a megvalósulással, amit Áron képvisel. Mózes az esze, Áron a tett, Áron nélkül nem létezik Mózes, és Mózes nélkül nincs Áron. Pont úgy, ahogy az elképzelés sem ér semmit tettek nélkül.

Ha belepillantunk az említett Mózes és Áron című opera szövegkönyvének egy részletébe, ahol Mózes és Áron első ízben jelenik meg a nép előtt, hogy előadja I-ten elképzelését választott népével kapcsolatban, megfigyelhetjük, hogyan tolmácsolja Áron Mózes szavait a schönbergi felfogásban!

Elsőként Mózes definiálja I-ten:

„Egyetlen, örök, Mindenható, mindenütt jelenvaló, láthatatlan, ábrázolhatatlan...”

Itt Áron közbeesik, és így fordítja le az elhangzott mondatot:

„Ő választott ki minket minden nemzetek közül.”

Mózes: „Nem kíván tőletek áldozatot...”

Áron: „Egyedül titeket kíván.”

Mózes: „Nem a részt akarja, az egészet követeli.”

A szerző az Országos Rabbiképző Intézet első éves hallgatója. Fenti írása az Intézet 1994. február 11-i kiddusán elhangzott beszéde szerkesztett változata.

Áron: „Teljes kegyével akar megajándékozni beneteket...”

Mózesnek igenis voltak hibái, nem csak fizikai értelemben, hiszen a beszédhiba nyilván nem más, mint adottság kérdése... De hát halljuk saját vélekedését erről, melyet Mózes 5. könyvéből idézek: „Gám bi hitánáf Hásem biglálchem, lámor: gám átá lo távo sám” (5.M.I/37)

„Reám is megneheztelt az Ő-ó miattatok, mondván: Te sem fogsz oda bemenni.”

Miről van itt szó?

Mózes bűne az volt, hogy amikor a nép a pusztai vándorlás során vízhiánnyal küszködött, úgy fakasztott vizet a sziklából, hogy arra botjával ráütött, ahelyett, hogy I-ten parancsa szerint, szóbelileg utasította volna vízfolyásra a sziklát.

Tulajdonképpen ez volt az a bűn, ami miatt nem mehetett be az Ígéret Földjére.

Ahogy a zsolnában is találjuk: „Vájákcifu ál-mé merivá, vájérá leMose báávrurá” (P.106/32)

„Megharagították a perlekedés vizénél és rosszul bánt Mózesrel miattuk.”

Erre mondják azt, hogy a nagy emberek kis hibái megsokszorozódnak I-ten szemében. Hogy e hiba nagy volt-e vagy kicsi, lényegtelen; egy fontos: hibázott, tehát ember volt.

Mínezzel együtt, bátran mondhatjuk, hogy Mózes az adott kor adott feladatára legalkalmasabb vezetői egyéniség volt. Ő volt az, aki a rabszolgasághoz, és sok esetben bálványimádáshoz szokott, tulajdonképpen gyűlevész népségből egységes népet, „Gój Kádós” – Szent Népet faragott. És hogy I-ten miért pont őt, és miért nem esetleg Áront választotta: a Tóra igazolja Mózes fölényét Áronnal szemben: amíg Áron behódolt a bálványt követelő vak akaratoknak, Mózes képes volt megmenteni a népet I-ten jogos haragjától.

Madách nem véletlenül választotta Mózes drámája hőségé. A zsidók története minden kis nép történetének példaképe lehet.

Ahogy Madách mondta:

„Maroknyi nép vagyunk. Akár a tenger
Csap ránk az ellenség. A hit s a hűség
Tarthatja csak fenn népét Izraelnek.”

Luah

Imaidők Budapesten

Templomok	Február 4–5		Február 11–12		Február 21–22		Február 25–26	
	Péntek este	Szombat reggel	Péntek este	Szombat reggel	Péntek este	Szombat reggel	Péntek este	Szombat reggel
Wesselényi u. 7.	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00
Frankel Leó u. 49.	18.00	10.30	18.00	10.30	18.00	10.30	18.00	10.30
Hegedűs Gy. u. 3.	17.15	09.30	17.30	09.30	17.45	09.30	17.45	09.30
Vasvári Pál u. 5.	17.15	09.00	17.30	09.00	17.45	09.00	17.45	09.00
Thököly út 83.	17.30	09.00	17.30	09.00	17.45	09.00	18.00	09.00
Hunyadi tér 3.	17.25	09.00	17.30	09.00	17.45	09.00	17.45	09.00
Bethlen tér 2.	17.15	09.30	17.30	09.30	17.45	09.30	17.55	09.30
Nagyfuvaros u. 4.	17.30	08.00	17.30	08.00	17.45	08.00	17.45	08.00
Rabbiképző, József krt.27.	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45
Kazinczy u. 27.	17.25	08.00	17.35	08.00	17.45	08.00	17.55	08.00
Alma u. 2.		08.00		08.00		08.00		08.00
Kórház, Amerikai út 53.	17.25	07.30	17.35	07.30	17.45	07.30	17.55	07.30
Páva u. 39.	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00	18.00	09.00
Dózsa Gy. út 55.	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30
Berzeviczy u. 8.	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30
Károli G. tér 5.	17.30	10.00	17.30	10.00	17.30	10.00	17.30	10.00
Kispest, Báthory u. 34.	17.30		17.30		17.30		17.30	
Visegrádi u. 3.	17.25	08.30	17.35	08.30	17.45	08.30	17.55	08.30
Dessewffy u. 23.	17.25	08.00	17.35	08.00	17.45	08.00	17.55	08.00
Teleki tér 22. (szefárd)		08.00		08.00		08.00		08.00

Vidéken

Győr (Köztársaság tér 3.)	17.30		17.30		17.30		17.30	
Szeged (Gutenberg u. 20.)	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00
Debrecen (Pásti u. 4.)	17.15	08.00	17.25	08.00	17.35	08.00	17.45	08.00
Nyíregyháza (Mártírok tere 6.)	17.15	08.00	17.30	08.00	17.45	08.00	17.45	08.00
Miskolc (Kazinczy u. 7.)	17.15	08.30	17.25	08.30	17.35	08.30	17.45	08.30
Pécs (Fürdő u. 1.)	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30
Kiskunhalas (Petőfi u. 1.)	17.30		17.30		17.30		17.30	
Szombathely	17.30		17.30		17.30		17.30	
Kaposvár (Berzsenyi u. 14.)	17.30		17.30		17.30		17.30	
Nagykanizsa (Fő u. 6.)	17.30		17.30		17.30		17.30	

A Rumbach utcai templom hívei a Hősök imatermében imádkoznak.

Naptár 1994.

Március 4. Péntek – Ádár 21.
Gyertyagyújtás 17.41
Március 5. Szombat – Ádár 22.
Szombat kimenetele 18.19
Március 7. Hétfő – Ádár 24.
Országos Gyásznapi
Március 10. Csütörtök – Ádár 27.
Jom Kippur Kátán
Március 11. Péntek – Ádár 28.
Gyertyagyújtás 17.25
Március 12. Szombat – Ádár 29.
Újhold hirdetés
Szombat kimenetele 18.30
Március 13. Vasárnap – Niszan 1.
Ros Hodes
Március 18. Péntek – Niszan 6.
Gyertyagyújtás 17.35
Március 19. Szombat – Niszan 7.
Szombat kimenetele 18.40
Március 24. Csütörtök – Niszan 12.
Elsősülöttek börtje
Este: Bedikát Homec
Március 25. Péntek – Niszan 13.
Gyertyagyújtás 17.45
Március 26. Szombat – Niszan 14.
Sábbat hágadol
Este Peszách ünnep
beköszöntése,
Széder I.
Március 27. Vasárnap – Niszan 15.
Első nap Peszách, Este:
Széder II. Az Omer
számlálás kezdete
Március 28. Hétfő – Niszan 16.
Második nap Peszách
Ünnep kimenetele 18.53
Március 29. Kedd – Niszan 17.
Hol Hámóéd I.
Március 30. Szerda – Niszan 18.
Hol Hámóéd II.
Március 31. Csütörtök – Niszan 19.
Hol Hámóéd III.

Chaim Nachman Bialik–Jehosua Hana Ravnicki

Ággádák Pészachra

3. „(Új király került azonban Egyiptom élére,) aki már nem ismerte Józsefet.” Miután meghalt József, a nép megtagadta a körülmetélkezés parancsát. Így szóltak: Legyünk olyanok, mint az egyiptomiak! És mivel így cselekedtek, az Örökkévaló gyűlöletté változtatta a szeretetet, amit az egyiptomiak irántuk éreztek. Erről beszél a pászúk: „...akiknek szívét megváltoztatta, hogy gyűlöljék népét, és bánjanak álnokul szolgálvaival.”

8. „Ezért kegyetlenül (BeFaReCh) dolgoztatták az egyiptomiak Izrael fiait.” Rabbi Eleázár így mondja: BeFe Rách (= szelíd szóval). Amikor Fáraó azt mondta magában, hogy „Bánjunk csak okosan vele...” így tett: Összegyűjtötte egész Izraelt, és azt mondta nekik: Kérlek benneteket, legyetek ma segítségemre! Majd kosarat és gereblyét ragadott. Mindenki, aki csak látta, hogy Fáraó kosárral és gereblyével a kézben dolgozik, követte példáját. Sietve mentek, és dolgoztak vele egész nap, amennyire csak tőlük telt. Mikor besötétedett, a Fáraó felvigyázókat rendelt melléjük. Azt mondta nekik: Számoljátok meg a téglákat! Mikor pedig befejezték, így szólt: Ennyit hoztok nekem ezentúl nap mint nap!

9. „(Ekkor megparancsolta a Fáraó egész népének:) Minden újszülött héber fiút dobjatok a Nílusba...” Akkor így szólt az Örökkévaló szolgálattelvő angyalaihoz: Menjetek, és ügyeljete az én szeretteim – Ábrahám, Izsák és Jákob – gyermekeire, mert a folyóba dobják őket! Ők sietve eltávoztak. Odaérve térdig gázoltak a vízbe, és elkapva sziklákra tették a gyerekeket. Az Örökkévaló pedig emléket növesztett a sziklákból, és megszoptatta őket.

29. „Mózes azután apósának Jetrónak, Midján papjának a juhait legeltette... Ott megjelent neki az Úr angyala tűz lángjában egy csipkebokor közepéből.” Rabbi Simon bár Jocháj mondja: Miért szállt alá az Örökkévaló az ő lakhelyéről, és miért beszélt Mózesnek a csipkebokor közepéből? Ahogy a csipkebokor is minden fa közül a legcudarabb a világon, és minden madár, aki belemászik, többé épségben nem jön ki belőle, csak darabokra szaggatva, éppúgy az egyiptomi szolgaság is a legcudarabb a világon az Örökkévaló előtt, minden szolgaság közül. Soha nem jött ki Egyiptomból sem szolga, sem szolgáló szabad emberként, Hágárt kivéve.”

Egy másik magyarázat így szól: „egy csipkebokor közepéből” – Rabbi Joszi mondta: Miért csipkebokor közepéből? Milyen is a csipkebokor természete? Ha az ember belenyúl, nem sérti meg a kezét, mert a tüskék befelé hajlanak. De ha ki szeretné húzni a kezét, a tüskék nem

engedik. Ugyanígy: Mikor Izrael népe Egyiptomba ment, befogadták őket, Erről beszél a pászúk: „Előtted van Egyiptom országa. Az ország légjobb részén telepídsd le apádat és testvéreidet...” Mikor pedig el akartak menni, nem engedték őket. Erről beszél a pászúk: „...nem bocsátom el Izraelt.”

41 „(Azután bement Mózes és Áron a fáraóhoz), és ezt mondták neki: Így szól az Úr, Izrael Istene: Bocsásd el népemet...” Rabbi Chijja bár Ábba mondta: Azon a napon Fáraó fogadónapja volt, Kelet és Nyugat összes királya jött, hogy tiszteletét tegye. Ajándékba koronákat hoztak neki és megkoronázták, hogy ő legyen a király valamennyi király felett. Már végetért a koronázás, mikor Mózes és Áron a palota kapujához érkeztek. A szolgák jelentették Fáraónak: Két öreg áll a kapuban. A Fáraó azt válaszolta: Jöjjenek!

Fáraó palotájának pedig négyszáz kapuja volt és minden egyes kapunál oroszlánok, medvék és más vadállatok őrködtek, úgyhogy egy lélek sem léphetett be, csak ha hússal megetette őket. De mikor Mózes és Áron jöttek, valamennyien összegyűltek, körbevették őket, lábukat nyalogatták és egészen a Fáraó színe elé kísérték őket. Mikor pedig Fáraó előtt álltak, látták a királyok, hogy olyanok ők mint a szolgálattelvő angyalok, természetük sudár, mint Libanon cédrusai, szemük izzó csillag, szakálluk, mint egy datolyafürt és arcuk fénye olyan, mint a nap ragyogása. Isten zafír botja kezükben, melybe az Ő neve van bevésvé. Beszédük pedig olyan, mint a lobogó tűz. A királyokat rögtön megszállta a félelem,

FAZEKAS M. LÁSZLÓ

Ezékiel Velencében

Színre szín
Fényre fény
Így játszom
és lábammal hegyeket rontok szét
és talpam alatt tenger fröccsen szét
és iszonyú haragom népemre öntöm
és csendesen süt a nap
a Canale Grande felett
az olasz fiú csak néz
bőre fehér
nem meleg: jogos kíváncsiság
eszembe jut
ez nem a Kébár folyó
s a próféta nem én vagyok
zsebemben szobakulcs, fizetek
egy gondola túlpartra visz
amely most otthonom

A fordítás a Bialik–Ravnicki haggada könyvének negyedik fejezetéből készült. A fordításokat megelőző számok, a könyve fejezetének megfelelő részei. A Bibliából az 1983-as kiadású, új fordításból idéztem. Részletesebb bibliográfiái adatokért lásd a nőkről szóló cikk végét, 33. oldalon (A ford.)

reszkette és remegve álltak, majd lekapva fejükről a koronát arcra borultak. Fáraó csak ült és bámulta őket. Várta, hogy talán megkoronázzák őket is, vagy talán levelet adnak majd át neki. Azonban még csak nem is köszöntötték. Ekkor így szólt hozzájuk: Kik vagytok? Ők pedig ezt válaszolták: Az Örökkévaló küldöttei vagyunk. – Mit kívántok? – Így szól az Úr, Izrael Istene: „Bocsásd el népemet!” Ekkor a Fáraó megharagudott és így szólt: „Kicsoda az az Úr, hogy hallgassak a szavára és elbocsássam Izraelt? Koronát sem küldött nekem, ti pedig mégis ilyen kéréssel jöttök?” „Nem ismerem az Urat, és nem bocsátom el Izraelt.”...

55. Mindazt, amit az egyiptomiak Izraellel terveztek, az Örökkévaló csapásként hozta rájuk. Úgy képzelték, hogy majd vizet mernek nekik, ezért: „Vérre változtatta a folyókat.”

Úgy képzelték, hogy majd cipelik áruikat. Az Örökkévaló békákat küldött rájuk, akik szétszaggatták azokat. Úgy képzelték, hogy majd művelik a földet. Az Örökkévaló elárasztotta a földet férgekkel. Úgy képzelték, hogy majd sanyargatják gyermekeiket, mint egy szigorú nevelő. Erre böglyöt küldött rájuk... Úgy képzelték, hogy majd legeltetik nyájaikat. Dögvésszel verte nyájaikat. Úgy képzelték, hogy majd fürdőmestereik lesznek. Fekéllyel verte őket. Úgy képzelték, hogy kövekkel dobálják őket. Rájuk küldte a

Két oroszlanos, koronás Haggada Burgerlandból

מכירים הוראנו אלו היה שכ רא הור
נאר
תב כיה הוא אומר כיה זאת ואמר
איו כחוק יד הוציאנו " כי
מכירים מבית יבדים
וישאינו יודע לשאול את פתה
רו שנאמר והגדת לבנך
ביום ההוא ראמור בניבור זה עשה יידי
בצאתי מכירים
מראש הודש תכבוד חומר
יבור ביום אי ביום ההוא יבור

A négy fivér. Pészachi Haggada, Bécs, 1728

jégesőt. Úgy képzelték, hogy a szőlőseikben dolgoztatják őket. Sáskákat hozott rájuk, és azok felfalták a tőkéket. Úgy képzelték, hogy tömlőbe vetik őket. Rájuk küldte a sötétséget. Úgy képzelték, hogy megölik őket. „Megölt az Úr minden elsőszülöttet”. Úgy képzelték, hogy vízben elveszejtik őket. „De a Fáraót és seregét a Vörös-tengerbe szorította...”

86. Eppen mikor az Örökkévaló a tengerbe akarta veszejteni az egyiptomiakat, Uza, Egyiptom angyalfejedelme leborult az Örökkévaló előtt és így szólt: Világ Királya! A kegyelem mértékével teremtett világodat, miért akarod elveszejteni fiaimat? Erre az Örökkévaló tüstént magához rendelte teljes égi udvartartását, és így szólt hozzájuk: Ítéltetek köztem és Uza, Egyiptom angyalfejedelme között. A nemzetek angyalfejedelmei védelmükbe vették Egyiptomot. Mikor ezt Micháél látta, intett Gávriélnek és egy ugrással Egyiptomban termett. Téglát és agyagot ragadott magával onnan, és egy csecsemőt, akit az épületbe befalaztak. Így állt az Örökkévaló elé. Így szólt: Világ Királya! Így sanyargatták gyermekeidet. Az Örökkévaló erre rögtön a törvény mértékével mérte le az egyiptomiakat, és elveszejtette őket.

Akkor a szolgálattevő angyalok dalba akartak kezdeni az Örökkévaló előtt. Azt mondta nekik az Örökkévaló: Az én teremtményeim a tengerbe vesznek és ti dalt akartok zengeni?

Schmelowszky Ágoston fordítása

Haggadák

A szó jelentése: „elbeszélés”, voltaképpen az „aggada” szó teljesebb formája. Az ortodox családokban így emlegették: *góde*. Mit tartalmaz? Áldott emlékü bölcseinktől származó midrásokat, tórabeli részeket, áldásokat, zsoltárokat – csupa olyan szöveget, aminek felolvasása a szédereste terített asztalánál a család és vendégei körében szent kötelesség. *Micvá*, azaz a tórából eredő parancs (2Móz 13,8) az egyiptomi kivonulás eseményeinek földézésé, elmesélése.

Egyes szövegrészek más-más időpontokban kerültek a gyűjteménybe, így a Rámbán haggadájában még nem szerepelt a *Há láhmá án' já* „Ez a nyomorúság kenyere”, sem a *Kámmá máálót tóvót* „Mennyi jótétemény” kezdetű szöveg, s hasonlóképpen a *S'fókh hámat'khá* „Áraszd haragodat” sem.

Bizonyos szövegrészekben eltérnek egymástól a szefárd és az askenázi haggadák, sőt számos szefárd és orientális gyűlekezetben a haggada felolvasása után szokás énekelni ladino, illetve az általuk beszélt arab nyelvű énekeket.

Izraelben egyes helyeken olyan haggadákat forgatnak, amelyek részben helyi, részben általános aktualitásokat (is) tartalmaznak.

A haggada igen-igen kedvelt könyve, könyvecskéje volt a zsidó családoknak, és forrása lett sok népi értelmezésnek és midrásnak, megihletett sok száz rajzoló vagy éppen naív, „művészt”, a könyvecskéiben leírt események illusztrálására, illetve „megzenésítésére”, azaz dallamainak kialakítására. A legkülönbözőbb nyelveken több mint háromezer fordításban nyomtatják ki.

A hagyományos szövegű haggadákon kívül némely gyűlekezet, közösség sajátlagos haggadát használt, így más és más haggadát használtak a jemeni, a bagdadi, a bokharai, az indiai és egyéb országokban élő zsidók.

Az illusztrált haggadák közül érdemes megemlíteni a prágait (1526), az amszterdami (1695), a szarajevóit (ezt először csak 1898-ban nyomtatták ki, noha jóval korábbi), a darmstadtit (14. sz.), a münchenit (15. sz.), és természetesen a Kaufmann Dávid által vásárolt spanyol eredetű, a 14. században készült haggadát, a MTA Könyvtárának büszkeségét.

Jólesz László

MICHAEL BLUMENTHAL

DAJENU

Dajenu (héber): „elég lett volna”, egy pászahi litánia refrénje, amely hálát ad Istennek azért az áldásért, amit az egyiptomi menekülést követő negyven éves sivatagi vándorlás alatt a zsidókra osztott.

*Ha megmentette volna a fülemüléket az árvizektől,
és nem burkolta volna a titok szemfödőjébe a bolygókat,*

Dajenu.

*Ha a rejtély szemfödőjébe burkolta volna a bolygókat,
de nem kecsegtetett volna bennünket a belőlük áradó fénnel,*

Dajenu.

*Ha kecsegtetett volna bennünket a bolygókból áradó fénnel,
de nem teremtette volna meg a kökörcsint, hogy vigasztaljon bennünket télen,*

Dajenu.

*Ha megteremtette volna a kökörcsint, hogy biztasson bennünket vágyakozásainkban,
de nem engedte volna meg, hogy a folyónál aludjunk,*

Dajenu.

*Ha megengedte volna, hogy a folyó partján álmodjunk,
de nem adott volna orrlyukat az emlékezéshez,*

Dajenu.

*Ha megadta volna az emlékezés szaglószerzi élvezetét,
de nem teremtette volna a nők mellét olyan borzasztó gyönyörűnek,*

Dajenu.

*Ha olyan ízletesnek teremtette volna a nők mellét, mint a málna,
de nem adott volna nekünk ajkat, hogy tiszteljük őket,*

Dajenu.

*Ha a száját a nők iránti tiszteletre teremtette volna,
de nem engedte volna, hogy magányban növekedjünk,*

Dajenu.

*Ha megengedte volna, hogy magányunkban viruljunk,
de nem alkotta volna a sötétséget, hogy velünk aludjon,*

Dajenu.

*Ha hitvesünkhöz alakította volna a sötétséget,
de nem adott volna port tükörnek,*

Dajenu.

*Ha nekünk adta volna a port örökségül,
de nem tanította volna meg a földigilisztát romjainkon tekeregni,*

Dajenu.

*Ha kiképezte volna a földi gilisztát, hogy segítsen minket újra lélegezni,
de nem engedte volna meg, hogy felkeljünk és dicsérjük a reggelt,*

Dajenu.

*Ha megengedte volna, hogy az üresség fehér karjaiban ébredjünk,
de azt nem, hogy kegyelemért apáinkra hagyatkozzunk,*

Dajenu.

*Ha megkért volna bennünket, hogy fősvények jóindulatára hagyatkozzunk,
de nem húzta volna fel a függönyt, hogy előtünjenek a gyermekláncfüvek,*

Dajenu.

*Ha felhúzta volna a függönyt, hogy felfedje a gyermekláncfüveket,
de nem tanított volna meg minket beszéd nélkül énekelni,*

Dajenu.

*Ha megengedte volna, hogy mozdulatlanul énekeljünk,
de nem teremtette volna meg a csendet, ahol zenénket, gyakoroljuk,*

Dajenu.

*Ó, elég lett volna, Uram
Dajenu, dajenu.*

És évekig.

Köszönet Morrie Warshawskinek, kinek verséből a Dajenu utolsó sorát, a legnagyobb tisztelettel, elloptam.

Füzéki Eszter fordítása

Schmelowszky Ágoston

A nő a hagyományban

A nő a Bibliában

A teremtés története a férfi és nő közötti viszonyt egyenrangú, monogám társ kapcsolatra írja le. Igaz ugyan, hogy a nő a férfiből teremtetik, és a férfi az, aki elnevezi asszonyát, azonban mindez nem korlátozza a nő szabad akaratát. Sőt éppen ez a szabadság az, ami előbb – a történet szerint – az emberi nem romlását okozza. Az asszony teremtésére azért van szükség, mert az ember nem talál magához illő segítőtársat a föld vadjai és az ég madarai között, habár az Isten az összes állatot elvonultatja előtte, és az ember valamennyit megszólítja, azaz néven nevezi. Csak a saját magából teremtetett társa az, akivel a megszólítottság viszonya teljes, illetve teljes lehet. „Akkor ezt mondta az ember: Ez most már csontomból való csont, testemből való test. Asszonyember legyen a neve: mert férfiemberből vétetett.” (Gen.2,23.)

Az itt megjelenő héber szópár – *ijs* – *isah* – ennek a viszonynak a lehetőségét hangsúlyozza.¹ A hagyomány legalábbis így értette. Egy magyarázat szerint, ha a két héber szóból kiemelünk egy-egy betűt, jodot a férfit jelentő *ijs*-ből és a hét a nőt jelentő *isah*-ból, akkor mindkét szóból ugyanaz a két héber betű marad: az *alef* és a *sin*. Ezt összeolvasva a tűz szót – *és* – kapjuk. A kiemelt betűk pedig a négybetűs Istennév a tetragrammaton részei. Tehát eszerint a magyarázat szerint a férfi-nő kapcsolat értékét a mindketjükben benne levő „isteni jel” adja. Ha ez eltűnik belőlük, ami marad, az pusztító tűz.^{1/1}

A többnejűség először a Káin családjából származó Lámeknél jelenik meg. Ábrahámnak azonban csak egy törvényes felesége volt. Hágárt Sára javaslatára vette maga mellé ágyasnak. Ketűrá pedig csak Sára halála után lett az ősatya feleségévé. (Gen.15,1) Mindebben a kor jogszokása tükröződik. Hamurabi törvénykönyve (kb. i.e. 1700) szerint a férfi csak akkor vehet magához ágyast, ha a feleséges terméketlen.) Az ágyas helyzete azonban nem egyenjogú a feleségével.² Később a Bibliai történetekben egyre többször hallunk bigámiáról, sőt poligámiáról is. A társfeleségek között gyakori lehetett a rivalizálás. Feltehetően ennek emlékét őrizi a társfeleséget jelentő héber *cara* szó, melynek igei gyöke azt jelenti, hogy ellenségesnek mutatkozni, szorongatni. Gyakran az is problémát jelentett, hogy a társfeleségek gyermekei közül kit illet az elsőszülöttség joga. Erre a bajra keres gyógyírt a deuteronomiumi törvény. „Ha valakinek két felesége van, és az egyiket szereti, a másikat pedig gyűlöli, és ha fiút szül neki mind a szeretett, mind a gyűlölt, de a gyűlöltnek a fia az elsőszülött, akkor – ha majd felosztja birtokát a fiai között – nem teheti elsőszülöttségévé a szeretett feleség fiát a gyűlöltnek a fiával szemben, aki elsőnek született...” (Deut. 21,15–17.)

Férjhezmenéséig a lány apja házában élt, annak tulajdonát képezte. Ugyanakkor nem volt elzárva a világtól. Szabadon járhatott (Gen.34,1.), beszélhetett férfiakkal (1.Sám. 9,11–13). Több öt érintő kérdésben azonban a szülői ház döntése érvényesült. Így ekkor is, ha fogadalmat tett. Mózes negyedik

könyvének határozata szerint, amíg hajadon a nő, fogadalmát atyja, ha már férjnél van, férje semmissé teheti.³ A lány csak akkor örökölhét, ha nincs fiú örökös.⁴

Férjhezmenéskor a nő a férfi tulajdonává válik éppúgy, mint annak háza, szolgálja, ökre és számara.⁵

A férj szó is erre utal; *báál* annyi mint úr. Ez a szó – melyet az ivrit is megtartott – egyértelmű hierarchikus viszonyt tükröz. Az ősatyák történetei azt mutatják, hogy – ellentétben a Gen. 2,24. közmondásszerű tömörséggel megfogalmazott kijelentésével – a nő az, aki elhagyja a szülői házat, és férjéhez költözik. Ezt támasztja alá Mózes ötödik könyvének rendelete is: „Ha valaki feleségül vesz egy lányt, és férje lesz annak, de később nem találja kedvére valónak, mert valami ellenszenveset talál benne, akkor írjon válólevelet, adja azt az asszony kezébe, és küldje el a házából.” (Deut. 24,1.)

„Küldje el a házából”, azaz addig az ő házában lakott. Ez, és az ezt követő bibliai versek tanúsága szerint a válást a férfi kezdeményezte, a nőnek beleszólási joga nem volt.^{5/1} A házasságkötést a jegyajándék – *móhár* – előzte meg, melyet a lányért a lány apjának kellett fizetni.⁶ A házasságkötést egyéb ajándékok is kísérelhették mindkét család részéről. A párválasztás a szülői ház tiszte volt. Ugyanakkor hallunk szerelmi házasságról, és arról is, hogy a lány teszi meg az első lépést, hogy a szeretett férfit megszerezze magának.⁷ Valószínű tehát, hogy a lánynak volt beleszólási joga abba, hogy kit fogad el férjének. Erre utal a házasságlevélben, – a ketubában – használt kérőformula is: „légy nekem feleségül!” Amint azt Blau Lajos meggyőzően bebizonyítja, ennek a formulának az eredete ósrégi, bibliai korra visszanyúló. Ezt a nő részéről – optimális esetben – beleegyező formula követte. Férfi és nő így szövetséget – *brit* – kötöttek egymással. Azt, hogy ez a szövetség mennyire a hűség és a szeretet, valamint a kölcsönös felelősségvállalás jegyében fogant, a prófétai hagyomány bizonyítja. Mindannak ellenére, amit főttebb a férj-feleség viszonyáról elmondunk – hogy tudniillik pusztán hierarchikus viszony – azt látjuk, hogy a próféták, népük és isten kapcsolatát többször is a férj-feleség kapcsolat mintájára képzeltek el. A rabbinikus hagyomány pedig az egész Énekek énekét ebben a szellemben interpretálja. A „házastárs” ideálja tehát több kellett, hogy legyen a „házicseléd” fogalmánál.

Végül nem szabad megfeledkeznünk a Salamonnak tulajdonított Példabeszédek könyvének utolsó sorairól sem. Ez az erényes asszonyt dicsérő himnusz része lett aztán a vallásos „zsídó hétköznapiaknak”: a szomnati angyalokat köszöntő ima után – minden péntek este – eléneklik, dicsérve ezzel a ház asszonyát.

A nő a talmudi korban

„Háza – (nem más, mint) asszonya.” (Jomá 2b.)

Talán ez az a mondás, amely leginkább jellemzi a zsidó nőről kialakult képet a bibliai kor után. Habár a Szentírás

Az ortodoxia új arca

idejében is a nő „önmegvalósításának tere” általában a családi tűzhely, láthatunk példát harcos, önálló női figurákra, sőt még olyanokra is, akiknek tettein az egész zsidó közösség sorsa megfordult. Ilyenek például Eszter és Debóra.

A második Szentély pusztulása után, mikor a zsidó életforma egyre inkább a vallástörvény betartását jelentette, a nő jogai és kötelezettségei is az alapján alakultak ki, hogy a törvény mit vár el tőle. Fő kötelezettsége pedig – mint ahogy azt a fenti talmudi hely is tanúsítja – a család volt.

Ennek megfelelően már a misna mentesíti minden olyan tevőleges parancs végrehajtása alól, ami időhöz kötött.⁹ Ilyen a tefilin felvétele, a szukká parancsa. A tanulás kötelezettsége alól is mentességet élvez, és ebben osztozik a szolgálával és kiskorúval.¹⁰ Ugyanakkor azok a parancsok, amelyek nem időhöz kötöttek, rá is vonatkoznak. Figyelembe véve azt, hogy a tanulás milyen kulcsfontosságú helyen állt – és áll ma is – a hagyományos életformában, nem csodálkozhatunk azon, hogy az asszonytársaságot értéktelennek, sőt károsnak (Ávot 1,5.), a nő útmutatását pedig veszedelmesnek ítélték: „Azt mondta Ráv: mindenki, aki felesége véleménye után megy, pokolra kerül...” (Bava Mecia 59a.)

Találhatunk azonban ellenpéldát is. Rabbi Méir tudós felesége, Berurja nem egyszer kitűnt bölcsességével, sőt néha maga a férje is kénytelen volt elismerni igazát.¹¹

A Misna korában a lánynak egyáltalán nem volt beleszólása abba, hogy ki jegyzi el, Bizonyosság erre, a Misna Kiddusin traktátus (3,5. fejezetének) misnája, ahol ennek egy szélsőséges esetével találkozunk. Ha egy nőn meglátszik, hogy terhes és egy másik férfi azt mondja az illető nő férjének: „Ha a feleséged lányt szülne, legyen hát eljegyezve nekem!... – szavai érvényesek; és ha lány születik, el van jegyezve.”

Rambam véleménye szerint azonban meg kell ismételni a formulát, hisz senki sem adhat el egy olyan dolgot, ami még nincs a világon. Ugyanakkor, találkozunk a fentieknek homlokegyenest elletmondó véleménnyel is: „Tilos az apának eljegyeznie a lányát addig, amíg az kicsi, amíg fel nem nő,

és azt nem tudja mondani: Akarom!” (Kidd, 41a.) Van olyan midrás is, amely a párválasztást olyan fontos és kényes lépésnek tartja, hogy magát az Örökkévalót tünteti föl a magánélet boldogságának szerzőjeként: „Egy asszony megkérdezte Rabbi Joszi ben Halaftát, azt mondta neki: Mennyi ideig teremtette a Szent – Áldott Ő – a világot? (A Rabbi) azt válaszolta: Hat napig. Erre azt kérdezte (a nő): És attól fogva mit csinál? (A Rabbi) azt válaszolta neki: A Szent – Áldott Ő – ül, és párokat párosít össze.” (Berésit Rabba 68.)

A poligámia nem tilos, azonban nem volt elterjedt. Ideális viszonyoknak a monogám kapcsolatot képzelték el. Ennek ellenére a Sulchán Áruch a többnejűség mellett dönt, ki-mondva, hogy a feleség nem akadályozhatja meg a férjét, ha az egy, vagy több nőt kíván még maga mellé venni.¹² E szerint a törvény szerint egy embernek legfeljebb négy felesége lehet. Ugyanakkor már a talmud lezárása utáni időtől fogva találkozunk olyan rabbinikus rendeletekkel, melyek megtiltják a többnejűséget. Ilyen például az askenázi Rabbenu Gersom (960–1028) rendelete. Hogy a Sulchán Áruch miért dönt – körülbelül ötszáz évvel később – mégis a poligámia mellett, annak magyarázata valószínűleg a „Szaporodjatok, sokasodjatok...” bibliai parancsának erejében rejlik. Második feleséget akkor vettek, ha az elsővel éveken át együtt éltek és a kapcsolatból mégsem származott gyerek.

Jegyzetek

1.V.Ö.: ember-némben szavunk.

1/1. Lekách Tov Berésit, idézi: Bialik–Ravnicki: Széfer haÁggada 485b.

2. Roland de Vaux: Ancient Israel vol. 1.24.old.

3. Num. 30,4–17.

4. Num. 27,8.

5. Ex.20,13. A Kiddusin misnája is tárgyalásában hasonló gondolatfűzért követ: „A nő három módon vehető meg...” majd sorban következnek a héber szolga, a kánaáni szolga, a nagy jószág, és a föld megvételének módjai.

Lásd.: Misnak Kiddusin 1,1 5.

5/1. Az Újszövetség hoz példát rá, hogy a válást nő is kezdeményezheti. (Márk 10, 12.) Felmerül a kérdés, hogy miről is tanúskodik az illető szöveghely?

Egy korabeli zsidó jogszokásról, vagy a kérdéses passzus nem zsidó eredetéről. (de Vaux alapján).

6. Gen. 34, 12.

7. 1.Sám.18, 20.

8. Blau Lajos: A zsidó házasságfelbontás és a zsidó válólevél története 11–13.old.

9. De van kivétel, mint például a Pészach esti macesz evés, az ünnepi öröm.

10.Ramban: Misna Torá, Hilhot talmud Torá 1,1.

11.Berachot 10a.

12.Jozsef Káro: Sulchán Áruch, Even haEzer 76,7.

Irodalom

1. Bialik–Ravnicki: Széfer haÁggada Devir, Tel–Aviv 1973.

2. Blau Lajos: A zsidó házasságfelbontás és a zsidó válólevél története, in.: A Budapesti Országos Rabbiképző Intézet Értesítője Budapest, 1912.

3. Ábrahám Naftali Cvi Róth: leFoldot HaMonogámia écel haJehudim, in.: Tanulmányok a zsidó tudományok köréből, Dr.Guttmann Mihály emlékére szerk.: Löwinger Sámuel Budapest, 1946.

4. Roland de Vaux: Ancient Israel I-II. N.Y. Toronto 1961. McGraw-Hill Book Company

Slomo Avineri

A modern cionizmus megszületése

Ben Jehuda: Nyelv és nemzet

Eliezer Ben Jehudáról (1858–1922) főként a beszélt héber nyelv újjászületésével kapcsolatban szokás megemlékezni. Az elsők között képviselte azt a nézetet, hogy a hébert a mindennapi érintkezés nyelvéné kell tenni, s nem pusztán a zsidó nép kulturális, szellemi médiumává, ahogy azt a *maskilim* (az oroszországi zsidók szellemi megújulásának mozgalma – a szerk.) többsége javasolta. Évtizedeken át dolgozott az első modern héber szótáron, amely a modern héber lexikonográfia alapjává vált, s tanulmányaiban új kifejezések százaival gazdagította a nyelvet, melyek a héber ajkú ember számára megkönnyítik a modern világgal való érintkezést. Élettörténete azonban nem merül ki e tevékenységben. Egy litván *jesiva* diákjaként kezdte, majd prágai orvostanhallgatóként, s végül 1881-ben palesztinai bevándorlóként folytatta, s e sajátos szellemi fejlődés az oroszországi zsidó felvilágosodás sokfelé ágazó növekedésének egyik aspektusát képezte le, a felvilágosodástól a palesztinai zsidó nemzeti mozgalomig.

Diákévei alatt Ben Jehuda kapcsolatba került az orosz népi mozgalommal, s egy időben igen közel állt az orosz forradalmi értelmiség azon tagjaihoz, akik a terrorizmust is legitim eszköznek tartották radikális céljaik előmozdítása érdekében. Ugyanakkor *Peretz Smolenskin*nel is kapcsolatban állt, s az ő folyóiratában, a *Hashahar*ban publikálta legtöbb korai cikkét. Ekkoriban vette fel írói álnévként a Ben Jehuda nevet, s ezzel azon tendencia előfutárává vált, amelynek hatására később a Palesztinába kivándorló cionisták többsége nem-héber vezetéknevét héber névre cserélte.

Ben Jehuda kivándorlása Palesztinába 1881-ben szintén radikális, saját korában egyedülálló lépés volt. A héber orosz *maskilim* egyetlen tagja sem választotta Palesztinát otthonául, még az 1881-es zavargások után sem; Ben Jehuda viszont még a dél-oroszországi zsidóellenes lázadások kitörése előtt Jeruzsálembé költözött. Kivándorlásának ideológiai indokait, s a velejáró gyakorlati lépéseket ritka kulturális és szellemi éleslátás jellemezte. Ben Jehuda érvei az orosz zsidó *Haszkala* válságának radikális bírálatához kötődnek, s gondolatai a maguk kontextusában és következményeiket tekintve igen újszerűek voltak.

Ben Jehuda eszméit egy nyílt levélben fejtette ki a legtömörebben, amelyet 1880 végén a *Hashahar* szerkesztőjéhez intézett. A nyílt levél ahhoz a héber nyelv használatáról szóló vitához kapcsolódott, amely *Peretz Smolenskin* és a német zsidó értelmiség között akkoriban folyt. A német zsidó reformmozgalommal kapcsolatban álló szerzők egy része úgy érvelt, hogy mivel a reform a judaizmust kizárólag vallási közösségnek, s nem nemzeti

entitásnak tekinti, a héber nyelv vallási használata anakronisztikus és ezért el kell törölni. A reformmozgalom a hébert a némettel kívánta helyettesíteni a vallási liturgiában. Smolenskin viszont úgy érvelt, hogy a zsidó nemzeti létezés sajátossága az összefogó területi koncentrálódás nélkül is fennmaradó egyetemes, spirituális nép. A héber nyelvet ezért – mint a világ különféle zsidó közösségeit összefűző szellemi köteléket – továbbra is fenn kell tartani. Míg a nem-zsidó nemzeteket az olyan materiális tényezők fogják össze, mint a terület és a politikai erő, a *zsidó népet szellemi kötelékek kell hogy egyesítsék*, s a héber nyelv e kötelékek egyike². Ben Jehuda általánosságban Smolenskin álláspontját támogatja, de túllép a vitán s egy másik kérdést tesz fel: mivel magyarázható, hogy a Haszkala héber nyelvű irodalmi kísérletei nem hoztak létre valóban mesteri esztétikai és művészi teljesítményt? Ben Jehuda rámutat, hogy a Haszkala-mozgalom (a nyugati zsidóság körében a XVIII. században elindult szellemi megújulás, héber felvilágosodás – a szerk.), amely meg akarta ismerni a modern világot, világi műveket alkotott néhány évtizeden át valósi reneszánszot hozott Kelet-Európa zsidó szellemi életébe. Számátalan héber nyelvű tanulmány, regény, színdarab és költemény született, s a héber nyelv a *maskilim* által támogatott új világi héber iskolából egyre nagyobb számban kikerülő, héberül olvasó közönség szellemi kommunikációjának médiumává vált. Ugyanakkor Ben Jehuda is osztja azt az általános nézetet, hogy nem született nagy héber irodalom, s arra keresi a választ, minek tulajdonítható a Haszkala irodalmának közepszerű, másodlagos, túlzottan pedáns és dagályos stílusa.

A Smolenskinhez írott levélben Ben Jehuda meglehetősen egyszerű választ ad: *valódi irodalom csak olyan társadalmi közegben születhet, amely az irodalom nyelvét beszéli*. A Haszkala irodalma Oroszországban mesterséges képződmény, nem a valódi művészi kreativitás forrásából – az életből – táplálkozik. A héber nyelven író szerzők saját mindennapi életükben nem a hébert használják; írásaikban héber nyelven írnak le egy olyan társadalmat, amely nem a héber, hanem a jiddis, az orosz vagy a lengyel nyelvet beszéli. Hogy is keletkezhetne művészi érzékenységgű irodalom az életet és a képzeletet elválasztó szakadék talaján? A héber irodalom, mondja Ben Jehuda, csak egy olyan társadalomban fejlődhet, amely beszél héberül, s amelyben a többség olyan zsidókból áll, akik a héber nyelvet használják mindennapi életükben:

*A héber csak egy olyan országban éledhet újjá, ahol a héber nyelvű lakosok száma meghaladja a nem-zsidó lakosok számát. Növeljük meg a zsidók számát elhagyatott földünkön, vegyük rá népünk maradványát, hogy térjen vissza atyái földjére, élesszük fel a nemzetet, s nyelve is újjá fog születni.*³

Részlet a Századvég Kiadó gondozásában a közeljövőben megjelenő kötetből.

Pészach-est az Első Cincinnatti Haggadából

A héber nyelv újjáélesztése nem korlátozódhat tehát arra a szellemi erőfeszítésre, amely a nyelvet az értelmiség tisztán spirituális médiumává kívánja fejleszteni. Az efféle szellemi újjászületés – a maskilim programja – a héber nyelvet terméketlenségre és utánzásra ítéli; a középkori latin sorsát szánja neki. Aki valóban fel kívánja támasztani a héber nyelvet, annak arra kell törekednie, hogy Izrael földjén növekedjék a zsidó népesség. Ben Jehuda Smolenskinhez intézett szavaiból kihallatszik a tizenkilencedik századi nacionalizmus kulturális–nyelvi romanticizmusának hangja: „Uram, (a hébert) nem éleszthetjük fel fordítások révén; gyermekeink nyelvén kell tennünk, azon a talajon, ahol egykor virágozott és érett gyümölcsöket hozott!”

Egyesek szerint Ben Jehuda kísérlete, hogy a héber nyelvet beszélt nyelvként élessze újjá, palesztinai kivándorlásának és egy új palesztinai zsidó közösség kialakulásának következménye volt. Valójában éppen fordítva történt: Ben Jehuda azon meggyőződését követve vándorolt ki Palesztinába, hogy csak a zsidók ősi földjén létrejövő zsidó társadalom megteremtése teszi lehetővé, hogy művészileg számottevő héber irodalom alakuljon ki, s hogy meginduljon a héber kulturális reneszánsz. Ben Jehuda számára a palesztinai kivándorlás és a héber nyelv újjáélesztése beszélt nyelvként nem jeu d'esprit, hanem az oroszországi Haszkala problémáinak megoldása. Amikor ragaszkodik ahhoz, hogy a héber újjászületése nem korlátozódhat az értelmiségi elitre, hanem olyan tényleges, népi folyamatokat kell kifejeznie, amelyek a hébert egy egész nép nyelvénvé tehetik, az orosz népi mozgalom gondolatait ülteti át zsidó környezetbe.⁴

Az orosz populisták – akikkel Ben Jehuda kapcsolatban állt – azt hirdették, hogy a társadalmi forradalom nem vezethet sikerre, ha az értelmiségre korlátozódik; felszólították az értelmiséget, hogy „szálljanak le a nép közé”, éljenek velük, osztozzanak szenvedéseikben, és tanítsák meg nekik a forradalmi tudatosságot és a forradalmi cselekvést. Ugyanezt a héber Haszkálával kapcsolatban is el lehetett mondani: ha egy nyelvi ismereteire és bibliai műveltségére büszke szűk értelmiségi elit keretein belül marad, sorsa szükségképpen az

archaizmus és az érdektelenség. Ben Jehuda szerint a héber nyelvet el kell vinni a néphez; a köznapi tevékenységek és érintkezés nyelvénvé kell tenni, a tömegek nyelvénvé, olyan nyelvvé, amelyet az anya gyermekével, a férj feleségével beszélgetve használ. A héber nyelv újjászületését ki kell vinni a divatos szalonokból az utcára. Így fordítja le Ben Jehuda az orosz népies hagyományt a zsidó közösség nyelvi–kulturális átalakulásának közegében.

Ben Jehuda szerint semmilyen nemzeti kultúra – és semmilyen nemzeti nyelv – sem lehetséges a nemzeti élet tényleges társadalmi infrastruktúrája nélkül. Az olyan fogalmak, mint az 1881 előtti Haszkalában oly sokat emlegetett Szellemi Nép, törekény absztrakciók, s ezért kudarcra vannak ítélve. Ahogy a tizenkilencedik század más nemzeteinél, a nyelvi és a nemzeti politikai újjászületés a zsidóknál is egyszerűen mehet csak végbe:

Értelmetlen azt kiáltozni, hogy „őrizzük a héber nyelvet, vagy elpusztulunk!” „A héber nyelv csak akkor lehet eleven, ha felélesztjük a nemzetet és visszavezetjük hazájába. Végső soron egyedül ez hozhatja meg a tartós megváltást számunkra; ha ez nem történik meg, elvesztünk örökre! ... A zsidó vallás kétségtelenül fenn tud maradni idegen országban is; formáit a hely és a kor szelleméhez igazítja, s sorsa az összes többi vallás sorsával párhuzamosan halad. De a nemzet? A nemzet csak saját talaján élhet meg; csak ez a talaj élesztheti újjá, csak ez hozhat olyan nagyszerű gyümölcsöt, amelyet a múltban termett.”⁵

Ben Jehuda kivándorlása Palesztinába, erőfeszítése, hogy feleségét és gyermekeit megtanítsa arra, hogy otthon is héberül beszéljenek, keserű küzdelme a jeruzsálemi fundamentalista vallási berendezkedéssel, amely mindebben szentségtörést látott – mindez azon meggyőződésének logikus következménye volt, hogy a héber nyelv újjászületése csak a nemzet forradalmi átalakulása révén mehet végbe, amelynek a széles népi tömegekre kell támaszkodnia, s nem lehet pusztán elitista szellemi játszadozás.

A tizenkilencedik század második nyelvi forradalma volt ez a „leszállás a nép közé”, a kísérlet, hogy a héber a halaskofák és az utcagyerekek nyelveként éledjen újjá. Az első forradalom akkor következett be, amikor a héber a rabbinikus, liturgikus nyelvből a Haszkala szellemi diskurzusának világi nyelvénvé vált. Ben Jehuda munkássága és az az ideológiai alapozás, amely íásaiban, palesztinai kivándorlásában és ottani közéleti küzdelmeiben testet öltött, jelentősen hozzájárult a második forradalomhoz. Forradalmi szintézise, amely összekapcsolta a zsidó népet, a héber nyelvet és Izrael földjét, a zsidó nemzeti gondolat és gyakorlat központi gondolatává vált.

Jegyzetek

1 Moshe Leib Lilienblum: „The Way of Return”, in: Arthur Hertzberg: *The Zionist Idea*, (New York, 1969,) 169–170.

2 „Let Us Not Confuse the Issues”, in: Hertzberg, 172.

3 uo. 170–72.

4 uo. 168.

5 Wilhelm Marr könyve, *A judaizmus győzelme a germanizmus fölött* 1879-ben jelent meg, s e könyv lett a legnépszerűbb faji alapon álló antiszemita traktátus.

Ötven éve deportált – ma díszdoktor

**A Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem
Tanácsa Dr. Pasternák Alfréd úrnak, a School of
Medicine,
University of California in Los Angeles klinika
társ- professzorának
DOCTOR HONORIS CAUSA
kitüntető címet adományoz...**

Pasternák Alfréd a Tokaj-hegylajai Tállyán született. Még nem volt tizennégy éves, amikor szüleivel, családtagjaival, rokonaival együtt Auschwitzba hurcolták. Fiatalkora ellenére csodával határos módon életben maradt. Édesapjával tért vissza szülőhelyére, ahol családjuknak malma és virágzó szőlőszete volt. Pasternák Simon gazdálkodásának sikerességét szakmai körökben nagyra értékelték, őt magát a korábbi évtizedekben elismerés és megbecsülés övezte. Fiát 1946-ban a fővárosba küldte, hogy folytassa félbeszakadt tanulását a gimnáziumban. Alfréd kitűnő eredményeket ért el, egyidejűleg két tárgyból indult a Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen s mindkettőből első lett. Ő nyerte el az első díjat 1948/49-ben a miniszterelnökség centenáriumi pályázatán is. Mindezek ellenére, mint „osztályidegen” származását, négy egyetemen utasították el. Végül a Pécsi Orvostudományi Egyetemre nyert pótlólag felvételt. Másodéves hallgatóként Budapesten folytathatta tanulmányait. Hivatástudata s annak felismerése, hogy a káderlapján feltüntetett származási hátrányokkal számolnia kell, újabb és újabb erőfeszítésekre ösztönözték. Negyedéves hallgatóként a szülészeti-nőgyógyászati pályázaton ismét első helyezést ért el. 1955-ben „Summa cum laude” minősítéssel doktorált. Ezek után a Csepel Autógyárban kapott üzemorvosi állást.

Ötvenhatban elhagyta az országot, az USA-ba ment. Hét évig Los Angeles egyik legnagyobb kórházában dolgozott. Szakorvosi minősítést nyert, majd főorvos lett a Century City Hospitalban. Ezt követően az UCLA professzora, a Los Angeles-i Cendars-Sinai Medical Center vezető gynecológusa, a legfontosabb bizottságok tagja, illetve elnöke. Így a Board of Governorsnak is. Sorra elnyerte az Egyesült Államokban elnyerhető valamennyi tudományos címet, rangot és kitüntetést. 1976-ban és 1978-ban ő volt az egyedüli nem Amerikában született és nem ott tanult orvos, aki két alkalommal érdemelte ki a Kongresszus, az USA törvényhozása két házának tekintélyes díját. Ezzel egyidőben a Torath Emeth Academy az év emberévé választotta (The Man of the Year).

Elismert orvosprofesszor, aki sok egyéb között a Los Angeles-i Emberi Kapcsolatok Bizottsága kitüntetését is elnyerte, az utóbbi évtizedben a budapesti egyetem meghívásainak mindig készségesen tett eleget. Úttörő szerepe volt a nőgyógyászati sebészet legújabb ágának, a nőgyógyászati endoszkopiának megismertetésében és meg-honosításában.

A magyar orvostudomány fejlesztéséhez nyújtott segítségért Semmelweis Emlékéremmel jutalmazták, tiszteletbeli tagjává választotta a Magyar Nőgyógyász Társaság.

Ismét a szülőföldön

Elkísértem szülőfalujába Pasternák professzort. Vele és édesapjával 1944–1945-ben Auschwitzot követően az alsó-sziléziai Dörnhau koncentrációs táborában együtt töltöttünk egy teljes esztendőt.

Tállyán, a helység központjában áll az első világháborúban hősi halált halt katonák emlékműve. Első utunk oda vezetett. Az oszlopra felvésett nevek között olvasható Pasternák Izidor első éves önkéntes tizedesé, aki a látogató Los Angelesben elhunyt édesapjának fivére volt. A másik obeliszk a második világháború keresztény áldozatainak emléket őrizi, de nem szól sehol semmi a község három és félszáz elpusztított zsidó lakosáról és az elveszett munkaszolgálatosokról.

Minden utca, minden ház, s az egykori otthonok minden fellelhető nyoma az ifjúkor emlékeit eleveníti fel a látogatóban.

– Itt Ivancsics Olga tanárnőnk lakott – mondja meghatottan – emitt gyerekkoromban *Lauffer Jenő* fűszerest láttam sürögni-forogni a boltjában. Mellettem halt meg a táborban, csontvázvá fogyva. A közelünkben pusztult el agyonhajszoltan, végkimerülésben a másik kis szatócs, *Grünberger Vilmos* is. Ez – mutatja – *Eperjesi Pál* körorvos háza volt. Ha nem tévedek, István fia ma urológus főorvos Gyöngyösön. Ott meg *Spórer Mór*, a kántor élt a családjával...

A Kanzinczy utca tizes számú háza előtt állunk. Ebben lakott a rabbi, *Rosenbaum Miklós*. Ő is Dörnhauban fejezte be életét. Ma a szerény hajlék egy *Magera* nevű családé. Az ötvenesnek látszó férfitől, aki a kerítés mögül ránk szögezi tekintetét, megkérdezzük, hallott-e, tud-e valamit az épület hajdan élt lakóiról. Nem kételkedünk őszinteségében, amikor azt feleli, az égvilágon semmit.

Nagybátyja – az I. világháború „Hősök emlékművé”-n.
(első éves, önkéntes, tizedes)

A rabbicsalád egykori lakhelye melletti üres telken állt annak idején a zsinagóga.

– Ott sorakoztunk elszállításunk előtt a falnál. A csendőrök puskatussal lökdösték, ütlegették az embereket. Elhangzott, nem először, a felszólítás: aki pénzt, ékszert, órát vagy más értéket rejteget, jelentkezzen, adja át szépszerével, mert ha megtaláljuk nála, pórujjár. Az én ujjamon még ott volt a pecsétgyűrű – mondja a professzor. – Néhány hónappal korábban tizenharmadik születésnapomra, férfitá avatásomkor kaptam a szüleimtől. Észrevétlenül lehúztam, a fűbe pottyantottam és a földbe tapostam.

– Lehet, hogy máig is ott van? – kérdezem.

– Megeshet – válaszolja, miközben folytatjuk sétánkat a délelőtti órákban néptelen, csendes utcákon.

Apám jó barátja volt...

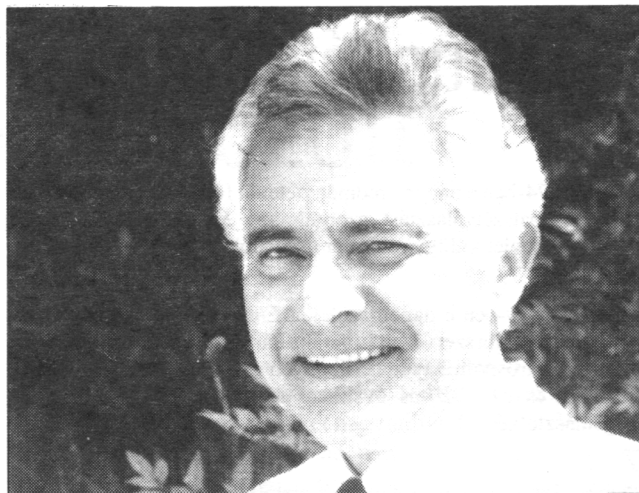
– Egy köztisztviselőben álló kovácsmester élt a községben öt fiával. Egyikük, *Encsy István* tüzérezredes, apámnak jó barátja volt. A másik fiú, *Encsy Kálmán* tekintélyes bíró, a debreceni Tábla elnöke lett. A harmadik, *Encsy Pál* orvos-tábornok, a háború alatt Ukrajnában zsidó munkaszolgálatosok életét mentette meg. Az SS-ek arra készültek, hogy

Az Elnök vendégeként, privát ebéden a Fehér Házban, 1983-ban

a tifuszbetegekre rágyújtás a kórházbarakkot. Ő a maga biztonságát és életét kockáztatva közbelépett, megakadályozta ezt a merényletet. Nevét bevették az izraeli Yad Vashem emlékszemlékében az Emberiség Igazaié közé. A kovácsmester negyedik fia átvette édesapja műhelyét, folytatta annak mesterségét. A nagymúltú család ötödik sarja ma is ismert személyisége a környéknek, neves helytörténész és ásványgyűjtő.

Folytatjuk zarándokutunkat Tállyán a Kopasz-hegy és a Dorgótető aljában, ahol ősrégi borpincék hosszú sora húzódik a község felszíne alatt. Itt volt valaha az Urikány-Zsilvölgyi Rt. andezit kőbányája, fölötté *bárcziházi Bárczy István*, a két világháború közötti évek miniszterelnökségi államtitkára családi birtokaihoz tartozó dombok. Felkapatatunk a Bárczy-dombra, ahol még áll a más célokra átalakított épület, melyet Pasternák Simon építtetett a huszas években, a környék első és egyetlen villanyerőre berendezett malma, mögötte a raktárak és a roskadozó családi ház, ahol Pasternák Alfréd született.

Paszternák Alfréd, 1994.

A dombról kitekintve idelátszik a *Veres kocsa* felirata. Arra jártunkban megkérdezi vezetőjét és vendégeit, tudják-e, honnan kapta nevét ez a borkimérés. Honnan is tudnák: csak a kérdezősködő emlékszik rá, hogy már gyermekkorában így emlegették, mert tulajdonosának, *Schwarz Ábrahámnak* feltűnően élenkveres szakálla volt.

– Képzeld – meséli –, egy alkalommal, évekkel ezelőtt New York valamelyik éttermében arra lettem figyelmes, hogy belép a helyiségbe a tállyai Veres kocsa egykori gazdája. Megdöbbenett a látvány. Ez képtelenség – villant át az agyamon –, hiszen ő már csaknem fél évszázada nem él. Kiderült, hogy a veresszakállú férfi Schwarz Ábrahám fia. Úgy hasonlított apjára, mint egyik tojás a másikhoz.

Ami zálogunk itt maradt

Szőlőskertek között vezetett utunk az egykori temetőhöz, ahol a holocaust előtti időkben elhunyt Pasternák-ösök fekszenek. A szőlőkben foglalkozkodók a látogató nevének hallatára leteszik szerszámaikat, körülállják őt.

– Hogyne emlékeznénk Simi bácsira – mondogatják az idősebbek –, messze földön híresek voltak a borai. Jobbak a tokajinál, a legjobbak közé tartoztak Hegyalján. Gyümölcsösébe gyönyörködni jártak a környékbeli urak. Él még a kedves papa? Sok mindent köszönhetett neki a község.

– Ha voltak érdemei, hosszú élettel jutalmazták az égiek. Kilencven éves korában hunyt el Amerikában – mondja a vendég.

Estébe hajlott már a délután, sietniünk kellett. Pasternák professzornak a látogatásra szánt ideje lejárt. Szívesen felkereste volna szülei ismerőseit, a helység néhány olyan lakóját, aki a legnehezebb időkben is ember maradt. A velük való találkozást későbbre kellett halasztania. Újbóli látogatása zálogul itt maradtak az elődök sírjai és jelképesen a bármicvóra kapott gyűrűje, amit ott nyelt el a talaj, ahol a háromszázötven halálraítélt lába utoljára érintette az anyaföldet.

A következő napon indult Pasternák professzor gépe Kaliforniába. Várták vissza a betegek, akiknek nélkülözhetetlen szükségük van rá...

Vadász Ferenc

Márciusi évfordulók

1.

20 éve, 1974-ben e napon eredménytelenül fejeződött be az izraeli-szíriai csapatsétválást szorgalmazó *Kissinger* amerikai és *Gromikó* szovjet külügyminiszter tárgyalókörtje.

4.

145 éve, 1849-ben e napon született *Ehrlich G. Gusztáv* nagykereskedő. Az általa szervezett Liberális Párt évtizedeken át irányította Budapest várospolitikáját. Tevékenyen részt vett a pesti hitközség életében, és az 1920-as években annak elnökhelyettesének is megválasztották.

7.

25 éve, 1969-ben e napon először alakított kormányt *Golda Meir*.

10.

45 éve, 1949-ben e napon szabadította fel az izraeli hadsereg a jordán fennhatóság alól Eilatot és ezzel a fiatal zsidó államnak kijárata nyílt a Vörös-tengerre.

12.

60 éve, 1934-ben e napon született *Moldova György*, napjaink egyik legolvasottabb írója.

50. éve, e napon adta ki Hitler hadművelleti parancsát a „Magyarországon mindent uraló zsidóság, az arisztokrácia egyes zsidó befolyás alatt álló elemei” eltávolításáról.

14.

145 éve, 1849-ben e napon egy osztrák hadbíró *Kuh Dávidot* és *Hoffman Károlyt*, két izraelita vallású személyt 5, illetve 2 év vasban eltöltendő fogságra ítélte fegyveres ellenállás szervezése miatt.

19.

50 éve, 1944-ben e napon vonultak be a német csapatok Magyarországra, ekkor vette kezdetét a magyarországi Holocaust.

50 éve, 1944-ben e napon érkezett Budapestre *Adolf Eichmann*, a Német Birodalmi Bizottsági Hivatal különleges csoportjának vezetője, a zsidóellenes intézkedések irányítója.

Aznap, munkatársa, *Krumey SS-Obersturmbannführer* a hitközség Síp utcai székházában közli, hogy ettől a perctől kezdve Magyarországon minden „zsidó ügy” az ő hatáskörükbe tartozik.

Utasítást ad a Zsidó Tanács felállítására.

45 éve, 1949-ben e napon húsz csónakkal érkezett izraeli katona elfoglalja az egyiptomiaktól Ein Gedit, a Holt-tenger mellékének fontos pontját.

21.

70 éve, 1924-ben e napon halt meg *Zsengeri Samu* a zsidó iskolaügy jeles személyisége, az Országos Izraelita Népművelő- és Tanítóegylet fejlesztője, az ortodox polgári iskola igazgatója, közíró.

50 éve, 1944-ben e napon alakult meg az SS által követelt nyolctagú Zsidó Tanács. A zsidókhoz intézett felhívása szerint „a zsidókkal kapcsolatos minden intézkedés csak az egyedül feljogosított és felelős szervén”, vagyis rajtuk keresztül történhet.

23.

45 éve, 1949-ben e napon jött létre az izraeli-libanoni fegyverszünet, s az izraeli hadsereg kiűrtett tizenkét előzőleg elfoglalt helységet.

27.

145 éve, 1849 e napján a császári hadbíró *ság* halálra ítélte a honvédseregnek szállító *Kohn Jakab* sapkást, *Spitzer Ignác* fuvarost és *Grünecke Károly* paszományost. Később kegyelemből 8-12 évi vasban töltendő börtönre változtatják ítéletüket.

29.

50 éve, 1944-ben e napon *Sztójay Döme* kormányfő bejelenti a minisztertanácsban *Horthy Miklós* kormányzó az összes kormányrendeletre szabad kezet adott, ezek tekintetében nem akar befolyást gyakorolni.” A kormány ezen az ülésén rendelte el a sárga csillag viselését, a zsidók közszolgálatának és ügyvédi működésének megszüntetését, sajtó-, színművészeti és filmművészeti kamarákból történő kizárásukat.

31.

50 éve, 1944-ben e napon találkozott először *Adolf Eichmann* a Zsidó Tanáccsal. Kijelentette, hogy a zsidókat korlátozó intézkedések csak átmenetiek, a háború után visszakapják jogait. Ugyanaznap *Edmund Veessenmeyer* követ, Hitler teljhatalmú megbízottja jelenti Berlinbe: A magyar kormány a zsidóellenes intézkedésekben a legaktívabban és tőle szokatlan gyorsasággal jár el.

Róbert Péter

Yahalom Zsidó Szabadegyetem

Az előadások helye: Országos Rabbiképző Intézet
Budapest, 1085. József krt.27. II. emelet, Díszterem

Március 3.

17. óra

Házi hangverseny, műsorszámok:

1. *Cimara*: C-dúr kettősverseny II., I. tétel

Előadja a Fuvola-duó (*Frojimovics Kinga*, *Székely Noémi*); zongorán közreműködik: *Tóth Judit*

2. Válogatott kórusművek a Dowland-kamarakórus előadásában

3. *Mozart*: C-dúr Andante

Kovács Marianna, fuvola; zongorán közreműködik:

Tóth Judit

18. óra

Meron, Menachem: Hit és tudomány (Jób könyve Alapján)

Donáth László: Luther és a héber Biblia – hit és tudomány problémája

Március 17.

18. óra

Feldmájer Péter, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége elnöke megnyitó beszéde a második félév alkalmából.

Ambrus Katalin – *Bassa László*: „A cionizmus magányos farkasa”: *Zeév Jabotinsky* (1880-1940)

Március 24.

18. óra

Ferenczy Endre: Bibliai és világi jog *Oberlander, Boruch*: *Szanhedrin* – a legfelsőbb zsidó törvényhozás, a rabbiság működése

Március 31.

18. óra

Bertényi Iván: *Szepesi Jakab*, országos zsidóbíró működése és kora

Raj Tamás: Az eltemetett középkori budai zsinagóga

Michael Blumenthal

Weinstock, halottai között

(részletek)

Mostohaanyám, ó igen!, az ájtatos imádkozók közül való volt. Attól a kegyetlen édességgel emlékezetembe vésődött naptól fogva, hogy sorban második elhalálozott férjének házából kiköltözött, és átlépte egykor boldog családi fészünk küszöbét – melyre csak apám könyörgése bírta rá, szegény apámé, kinek sovány képzetét beoltottam a fiatal fiú várható szenvedéseivel, aki nemcsak anyját, hanem egyszerre barátait is elvesztené kiszakítva megszokott életteréből –, egy sarokba fészkelte magát, kis fekete német-héber imádságos könyvét, hogy minden kínzója jól láthassa, annál a lapnál fölnyitva, melynek tetején, dőlt betűkkel ez állt: „Morgensgebet einer unglücklichen Ehefrau” – *Boldogtalan feleség reggeli imája*.

Addig ismeretlen volt számomra a zsidó vallás – és maga az Isteni akarat – képlekenysége, hogy milyen készségesen idomulhat egyéni vágyaink, céljaink emberi méreteihez. A szememet mostohaanyám nyitotta föl, aki naponta – sőt, napjában többször is – az örök följobbvalóhoz, Ábrahám, Izsák és Jákob Istenéhez küldte sanyarú sorsát panaszoló sötét fohászait amint szegény apám kitette lábát a lakásból, nyomában az ő nyafogó, kaffogó, pedigres angol fox-terrier-jével. Szitkaival, fojtott hangú átkozódásaival kínozta, míg a könnyek meg nem szabadítottak látványától, hogy én, én az elvetemült kis bajkeverő szakítottam el ármányaimmal emeletet, két hálósobás városi palotájától, a La Guardia Repülőtér előkelő szomszédságából.

Majd egyszerre térdre borult előttem, karjaival gúzsba szorította tehetetlen lábaimat, és arcának szeplővel borított ereszen bőven patakozó könnyek mögül kérlelni, könyörögni kezdett – eszelős kízó a rabot –, hogy apám előtt hallgassak, egyetlen szót se ejtsek a történekről... És én hallgattam. Mindent magamba zártam, vállaltam az önkéntes megkukulást az előtt az ember előtt, akit apámnak neveztem, s aki, egyre világossabbá vált, az áruló archetipikus szerepét játssza életemben. Féltettem beteg szívét, és félttem az árva-házat, melynek kapui egyre szélesebbre tárultak gyermeki képzeletem előtt: nem akartam elveszíteni *mindent*.

Mostohaanyám nem féltette őt: mire apám visszatért a Szörme Negyedből a kis lihegő, loncsos szörkupa-paccal, visszatornázta magát hideglelős örületébe, hova néhány perc múltán apa is követte céklavörös arccal, egy veszett kutya habzó szájával rohagált föl-alá a lakásban érthetetlen jiddis szitkokat hörögve, tehetetlen dühétől remegve. Emlékszem, milyen görcsösen kapaszkodtam nadrágszárába ballasztként, hogy fékezzem futását a legrosszabb felé.

Mikor végül elfáradtak, kimerültek a lehetetlen és értelmetlen küzdelemben – mostohaanyám ilyenkor kedvenc

sarkába húzódott vissza, kedvenc, célzatos imáját lapozgatni, apám pedig kölnivíves zsebkendővel törölgette nyálpecsétet ajkait –, már késő volt. Egy-két nap múltán Dr. Leon Werhter kardiológus rendelőjében néztem meredten, egy tizenegy éves szűkölő rémületével, az apám lecsupaszított mellkasára és lábaszárára rögzített dróterdőt, mely az elektrokardiográf skáláján morzézta vissza homályos balsejtelmeket.

Üveges tekintettel figyeltem a kijelzőn fölépülő és egymásba következő piramisokat, tűhegyes jégkúpokat, egyeneseket és dőltvonalakat, melyek elektronikus-szenzitelenséggel adták tudtúl apám négykamrás életszervének egyre gyengülő jeleit.

„Nem tipikus szívinfarktus, de egyre súlyosabb működési zavarok” – hangzott az ítélet, s húsz perc múlva már otthon voltunk, ahol szipogó, kezeit tördelő mostohaanyám lefektette a beteget, s ágya mellé húzódva mániákusan lapozni kezdte kis fekete imakönyvét, míg meg nem lelte, amit keresett: a *Frissen előzvegyült özvegy imáját*.

Onnatól kezdve, egészen középiskolás koromig, minden éjszakát a közelítő halál követének hittem, a félelem hajnalonként kiűzött ágyamból, űzött a sötét lakáson keresztül a szülői hálósoba ajtajáig, ahol apám lélegzetének szaggatott ritmusát hallgattam: még nem akkreditálták a követet.

*

Az első nő, akit megcsókoltam, Harriet Lieberman volt, ködös Brooklyn keleti negyedéből. 1964-ben történ. Egy fedetlen műjégpályán pillantottam meg először Lakewood, New Jerseyben, ahol szüleim szokásos egyheti téli szabadságukat töltötték egy szállóban, melynek visszatérő közönsége főképpen kikapcsolódásra vágyó csúzos, köszvényes, cukorbeteg nyúzott, angina pectoris boldog-boldogtalanokból verbuválódott. Egy napon apám, mit sem törődve mostohaanyám monoton káralásával, bősztíradákba csapó aggodalmaskodó dohogásával, karon fogott és elvitt – kiragadva önmagát is a kulturszorongás és koleszterintültengés eme újvilági Varázshegyének lassanként tébollyá fokozódó unalmából – az egyetlen helyre, mely 65 alatt és normál vérnyomás mellett némi szórakozást ígért a környéken.

Ott, miközben tizenegy éves férfiasságom minden erejével szánalmasan remegő bokáim meglepő ficamtlancán igyekeztem urrá lenni, s kízó gyomorfájdalmat imitáló görnyedtséggel kecmeregtem előre a pálya külső körén; ott, a fehéren szikrázó jégen pillantottam meg rövid biborszínű szoknyájában, s szorosan felsőtestére tapadó sportgar-

bójában – mely alatt mint két hőlégballon feszültek koraéretten duzzadó mellei – Harriet Lieberman, amint nyaktörő sebességgel szelte a fagyott világot. Anyja, özvegy Liebermané, apám régi vásárlója éber kotlósként tötyögött utána a tömegben.

– Gnädige Frau Lieberman – rikoltotta apám, átrángatva a pálya szemközti felére, ahol kínos imbolygással csókoltam meg az idős hölgy kezét – micsoda öröm (*simcha*, így mondta), hogy itt látom! Ugye emlékszik még rám? Weinstock, Heinz Weinstock, nálam vette néhány éve azt a gyönyörűséges fekete breitschwanz nercét, aminek az óházában sincsen párja. Ez itt az én fiam, Martin. Ó, most látom csak, micsoda szépséges lánya van. Isten áldása a kis tüneményen, Isten áldása.

Milka Lieberman emlékezett – hogyan is ne emlékezett volna? –, s hamarosan arra is fény derült, apám legnagyobb öröme, hogy anya és lánya ugyanabban a Sunnyside Hotelben szálltak meg, ahová mi temetkeztünk szüleimmel – újvilági Davosba, szanatóriumi lábadozók közé – a világ zavaros tekintete elől. Már azon az estén, apám fortélyos közbenjárására, ott szorongtunk egy asztalnál Liebermanékkal, mely a következő három napon tentaloszi kínjaim színhelyévé vált: minden más látványra vakon, elhomályosuló tekintettel, sültnémán sütkéreztem Harriet duzzadt teliholdjainak felémbólogató fényében.

Utolsó este azután – töprengésre késztetve egynémely csoda kézzelfogható természetéről a későbbiekben – Harriet rámborult csókjaival a felvonó mögötti szűk fordulóban. Így történt, hogy, zsebemben telefonszámának sietősen papírra vetett misztikus számkombinációjával, addig ismeretlen öntudattal léptem át Washington Heights-i lakásunk küszöbét, és léptem be a gyerekkortól kamaszkortól elválasztó titokza-

tos ajtón egyetlen évvel a *bár micva* után – mely engem, Martin Weinstockot rituálisan is férfité nyilvánított –, s túl a beavatási szertartáson, melynek neve ősidők óta egy: a nő.

*

Elvakultan, szinte vallásos megszállottsággal vetettem magam friss szenvedélyem után. Mit számított akkor apám aggodalmaskodó gajdolása, és mostohaanyám beszédes hallgatása, mely mögött, titkon, az a remény bujkált, hogy egy napon szerelmi dühöm áldozatává leszek! Bizonyára nem a választ kereste az a fehér fiú, aki szombat esténként, egyedül a feketék és hispaniolák vésztojósó tömegében, fölszállt a New Lots Avenue-i állomáson Brooklyn hírhedten legveszélyesebb buszjáratára, hogy nem sokkal később ott pihegjen mamlaszul, kábán a New Lots Avenue 228-as számú házának 14F feliratú csengője előtt, melynek kis háromszögletű nyomókáján úgy ragyogott a Lieberman név, mint egy Szent Grál-libidó.

Abban az időben minden kamasz, aki a nyugati kultúrkörben tengette tízes éveit, a Beatles popimáját, az „I want to hold your hand” (Szeretném megfogni a kezed) kezdetű slágert dúdolta félhangosan az utcákon:

*Hey, hey, I'll tell you somethin'
I think you'll understand
Well you have got that somethin'
I wanna hold your hand
I wanna hold your haaaaaaand
I wanna hold your hand.*

Én azonban egyáltalán nem a kezeit szerettem volna megfogni Harriet Liebermannek. Ó, azok a dúsan rengő, búsan belémbólogató, tejszagú virágot termő, duzzadtan

MICHAEL BLUMENTHAL

Zsidó

Isaac Bashevis Singernek

*Chopin melankóliája és a kegyetlen légzés
összehajtja lepedőidet,
és emelkedsz, mint enyhén kovászolt kenyér,
mint az összes öreg, köszvényes zsidó, aki a világban
maradt,
sábeszi álmodból.*

*Felkelsz és letörölöd a megkérgesedett vért
az ajtófélfádról, megcsókolod a ferde mezűjét,
és hálás vagy, hogy megint elkerült
a kór és a tetű,
a jégverés és a repedő föld,
Ábrahám kétélű kése.*

*Odamész az ablakhoz és ezen élet
zsidó-szemein keresztül nézed a gyerekeket,*

*ahogy csizmás lábaikkal dobognak a járdán,
a nagymamákat és a nagypapákat, ahogy sárga
csillagot
varrnak kabáthajtókáikra és éhes csontjaikat
a hosszú imaszíjakba burkolják.*

*1979 van, tudod te is, de úgy aludtál,
mint egy zsidó. És álmodtál, mint egy zsidó. És minden
üldözött zsidó álma (a zsidóké, akiket
az asszírok és a babilóniaiak üttek, a zsidóké,
akiket az egyiptomiak, a rómaiak és a Hare Krisnások
térítettek meg, a zsidóké, akiket a leleményes németek
mint rétest megsütöttek és lámpaernyővé finomítottak),
mint friss sperma úszik álmaid petefészkeibe,
és felébredsz, terhesen és éremlyegősen zsidóval
és történelemmel
és kétértelmű Istennel.*

*És aztán odamész az asztalhoz,
és (bár soha nem hitted,
hogy az Isten szádon keresztül lépne beléd)
úgy eszel, mint egy zsidó,
érezed a tejet, ami nem akar együtt hálgni
a hússal, és a húst, ami nem akar*

hívogató, remekbeszabott, *hús-vér* emlékek, szememet kápráztató, bőtermő bimbók! Hétről-hétre ismétlődő kínzatom visszaterő képe: miután anyja eltűnt a porondról, dühödt rohammal az ebédlő falának szorítom Harriettet, s miközben haragos kígyóként tekerő nyelvemet torkának részéig préselem, rémülten kapaszkodom – mint fuldokló tengeri utas a felszínen lebegő mentőövbe – óriási méretű melltartója acélkeretes sáncába.

S mi volt az eredmény? Tizedmásodpercnyi tapintás, érzéki csalódás – „ipi-apacs-tapi”, ahogy akkoriban nevezték –, valóságosnak alig nevezhető érintése a hideg poliészter buroknak, s egy hevületemet vastagon odakozmáló rendreutasítás, hogy „várj, még ne!”. Végül, leforrázva, megsegyenülve, utolsó pisla reménysugárként, hogy valamiképp közelebb juthatok vágyaim páros szervéhez, egy szomorú vasárnap délután elhívtam Harriettet a Washington Heights-i lakásunkhoz közeli Highbridge Atlétikai Sportcentrum uszodájába. Az elgondolás lényege az volt, hogy Harriet, a teste különböző nyílásain és kitüremkedéseiben és körbefolyó üde, csiklandó víz által felborzolt érzékekkel, megpillantva engem a feszes fürdőnadrágban – melyet belülről szuszpenzor bélelt ravaszul –, végül beadja a derekát szüleim remélhetőleg üres kéglijében. (Apám és mostohaanyám vasárnaponként rendszerint temetésre mentek.)

Úgy is ment minden, mint a karikacsapás. Harriet levendulakék bikiniben jelent meg a női öltöző ajtajában, melynek felsőrése a megsarkantyúzott képzeletem által odaálmodottnál is ígéretesebb és súlyosabban ringó idomokat fogott közre. Megbűvölten álltam, lestem mozdulatait, hipnotikus ragadozó kéjesen borzongó áldozataként –

Harriet láthatólag elszánta magát erotikus leigázásom végső, összevont hadműveletére. Apró, pipiskedő léptekkel az ugródeszkához tipegett, majd, végső erődemonstrációként, egy végtelenül hosszúnak tetsző percre megállt lábujjhegyen és billegni kezdett a szélén, miközben mellei finoman rázkódtak a kupola alatti szűrt fényben. Összeforrt szájjal figyeltem a medencéből.

Végül, mikor egész lényem egyetlen fájdalmasan lüktető húsdarabbá zsugorodott, lágyan a levegőbe emelkedett, egy hatyú kecsességével ott lebegett egy tűnő pillanatig, majd habtestű Aphroditeként – legalábbis úgy tűnt akkor, rövidlátó, víziszonyos szemeim káprázatában – eltűnt a feszes, hús vízfelszín alatt.

Vártam, lélegzetviasszafojtva vártam, hajszálnyira életem első valóságos orgazmusától, hogy Harriet Lieberman delfinteste fölvetődjék a habokból az üdvözlő fénybe. Könnyörtelen rabtartóm kíváncsú, domborművű teste helyett azonban – a medence körül állók legnagyobb mulatságára – két penészfehér, hátborzongatóan ismerős formájú, kúp alakú szivacs párna tört fel a mélyből zubogva, s bókolt, bukdácsolt a pezsgés, gyűrűzés lankadtával, mint két dióhéjladik a csendesedő vízfelszínen.

A várakozás bódulatában, a remény kővé meredt szobraként, én fogtam föl utolsóként a történeteket. A homályos balsejtelemből lassanként szárnyat bontó szégyen, s az elárvult-elárultság már ismerős érzésének szivárványjátékában egyszercsak megértettem: Harriet Lieberman mellei táncolnak a vizen, tőlem karnyújtásnyira.

Sz. Stein Imre fordítása

*együtt hálni a tejjel, és valami határozatlan bűn
köveit érzed, az immer Morgen, Morgen,
a nyugtalan vőlegény, a Végzet,
és a vonakodó menyasszony, az Öröm
köveit érzed, ahogy megfordulnak a gyomrodban,
akár a hehezék valami haszid csónakon,
ami nem hajlandó sabeszkor kifutni.
És mindig sabesz van.*

*És aztán lefekszel,
és úgy szeretkezel a feleségeddel, mint egy zsidó,
mindenre elszánt nyelveddel és megcsontított
péniszreddel
és az asszonyiség irgylése oly naggyá nőtt benned
te vagy a legjobb szerető a világon, jobb,
mint Robert Redford és az összes gój szelő,
jobb, mint a fekete sportolók, gyönyörű,
kerek fenekükkel, melyek mint beolajozott csapágygolyók
forognak feleséged zsidó-gyűlölő álmaiban.*

*És aztán odamész a verseidhez,
múzeumi tárgyak egy magánantropológiában,
és úgy írsz, mintha az élet egy óriási pogrom volna,*

*mindig készen, hogy leterítsen, nem feledve
irányítószámodat, szeretőd karját, csavargatja
és szuronnal döfködi gyermekeid beesett hasát.
És karod megpörkölt szőrszállai elkezdnek egy számmá
kunkorodni, aminek eljött az ideje. És hatmillió
zsidó vagy. És a tenger nem nyílik szét többé
neked. És a vér nem tapad többé
ajtófélfádra. És tetű lesz, kór,
kelés, jégverés, éhínség, betegség, mélabú és impotencia.*

*És sötétség lesz.
És ismét világosság lesz.
És te csak tovább
járod a végtelen sivatagot,
magárahagyott boroskupáiddal, keserű füveiddel,
és engesztelhetetlen emlékezetteddel,*

*Zsidó most,
és zsidó az elkövetkezendő életben is.*

Füzéki Eszter fordítása

„Weinstock száműzetésben”

Interjú Michael Blumenthal-lal

Michael Blumenthal amerikai zsidó író, négy verseskötet és egy frissen megjelent regény – *Weinstock Among the Dying* (Weinstock a haldoklók között, Zoland Books, 1993) szerzője. 1992 augusztusa óta az ELTE Amerikanisztika Tanszéke vendégprofesszora Budapesten, a Fulbright ösztöndíj keretében.

– 1949-ben születtem. Vér szerinti szüleim 1938-ban menekültek el Németországból Izraelbe. 1948-ban látogatóba mentek New Yorkba nagynénémhez és nagybátyámhoz. Miközben a szüleim Amerikában voltak, anyám rájött, hogy terhes – velem. Volt már két gyerekük, nem akartak még egyet. Ugyanakkor a nagynéném és nagybátyám magányosan élt. Hogy rövidre fogjam, nyolc napos koromban anyám odaadott testvérének, amit én sokáig nem is tudtam. 16 éves koromig Manhattan *jeke* negyedében, Washington Heights-ban nőttem fel, ahol gyakorlatilag csak középosztálybeli menekült német zsidók laktak. Vallásos, „fél-ortodox” környezetben éltem. Gyakran mentünk templomba, apám a zsinagóga alapítói közé tartozott, minden ünnepet megtartottunk, sábeszkor gyertyát gyújtottunk. Otthon németül beszéltünk. Tíz éves koromban rákban meghalt a nevelőanyám. Egy évre rá az apám újra megnősült, elvette a mostohaanyámat. Tipikus második generációs zsidó srácként nőttem fel, akinek a szülei nem voltak műveltek vagy okosak, de nagyon ambicionáltak, hogy gyerekeik sikeresek legyenek.

– Milyen iskolákba jártál?

– A középiskolát egy elég jó hírű New York-i állami iskolában végeztem, ahol 16 évesen érettségiztem. A New York-i Állami Egyetemen filozófiát és közgazdaságtant hallgattam. Utána két évig tanítottam. Ekkor kezdtem el érdeklődni az irodalom iránt, a barátaimhoz képest elég későn, és ekkor kezdtem el írni is, főleg szerelmes verseket. 1971 és 1974 között a „Cornell University” jogi fakultására jártam, mert még mindig nem tudtam, mit csináljak. Tipikus kívülrőlálló lettem, verseket írtam, nem jártam órákra, inkább irodalmat hallgattam. Végzés után különféle munkahelyeken dolgoztam és Washingtonban összebarátkoztam néhány költővel, akikkel rendszeresen összejártunk és írogattunk. Nagyon félénk voltam, mert soha nem tanultam irodalmat, nem tartottam magam költőnek, a verseimet sem küldtem el sehova. 1978-ban elmentem egy írószemináriumra, ahol Howard Nemerovnál tanultam, aki később az Egyesült Államok koszorús költője lett. Nyomasztó volt a nagysága, de legnagyobb meglepetésemre, tetszetek neki a verseim. Biztatására az akkor már kéziratban meglévő első kötetemet elküldtem egy első könyvek számára kiírt irodalmi pályázatra. És mit ad Isten, *megnyertem!* Néhány jól ismert költő is nagyon elismerően nyilatkozott a könyvről, így hirtelen az ismeretlenségből megnyílt előttem az irodalmi világ. 1981-ben vagy 1982-ben megpályáztam egy költő számára meghirdetett állást a Harvardon. Nem gondoltam volna, hogy

Michael Blumenthal „száműzetésben”. Fotó: Lukács Dávid

labdába rúghatok, de aztán végül is több száz ember közül én kaptam lehetőséget, ugyanis a Harvardon volt egy nagyhatalmú kritikus, aki szintén olvasta az első könyvemet és akinek nagyon tetszett.

– Nemerovon kívül kik hatottak rád?

– Ahogy említettem, soha nem tanultam irodalmat. Teljesen autodidakta vagyok, olvasmányaim is „rendszeretlenek”. Hirtelen felfedeztem magamnak bizonyos embereket, és elkezdtem olvasni őket, Wordsworth-öt, aztán Frost-ot és Yeats-t. Az irodalmon kívül nagyon hatott rám a zsinagóga zenéje, az éneklés, az imák. És aztán elkezdtem nagyon sokat olvasni, szinte belebolondultam a költészetbe, bár mindig szerettem a filozófikus regényeket is, Proustot, Mannt, Henry Jamest.

– Szándékosan írsz zsidó témáról?

– Nem, soha, de ez elkerülhetetlen. Mint ahogy egy vak ember biztos, hogy írna a vakágról valamilyen szinten. De nem szeretem, a „zsidó író” címkét. Zsidó vagyok és író.

– Igen egyszerű nyelvet használsz a verseidben. Hogy lehet egy ilyen szöveg költői?

– Mindig is úgy éreztem, az igazi költők egyszerű nyelvet használnak. Meglepő az, hogy az amerikaiak nagyon szeretnek olyan költőket fordításban olvasni, mint például Milos vagy Neruda, akik valójában nyelvilag elég egyszerűek, de ha egy amerikai költő írna így, kinevetnék, szentimentálisnak tartanák. Az amerikai költészet nagy álszentsége az, hogy az egyszerűt csak akkor szeretjük, ha valaki más írta. Soha nem tetszett az a felfogás, hogy az irodalomnak nehéznek kell lennie. Amikor elkezdtem írni, én is, mint mindenki, magamnak és a hozzám hasonlóknak írtam. Átlagos, értelmes, érző és érzékeny embereknek. Az egyszerű költészet fogott meg; nem együgyű, hanem egyszerű. Nemorov mondta egyszer a költészetről: „*a lehető legegyszerűbben mondd a lehető legtitokzatosabbat*”. Mert az élet maga is ilyen. Én ezt nagyon komolyan vettem, nagyon sokat jelentett nekem.

– *Miután sikeres költő lettél, elkezdted regényt írni.*

– A költészet számomra szent, amit akkor csinál az ember, ha belülről jön. Az én szememben a költő Isten tollbamondását jegyzi le, amikor ír. Elérkezett nálam egy pont, amikor úgy éreztem, hogy költőként mindent kiírtam magamból, ami fontos volt. Ekkor kaptam egy egyéves Guggenheim ösztöndíjat, és nem igen tudtam, hogy mit csináljak. Ekkor már évek óta jártam pszichoanalízisre. Mióta csak a Harvardon tartózkodtam, mindig depressziós vagy legalábbis nagyon szomorú voltam. Az évek folyamán már írtam egy pár novellát, amelyekben a főszereplőt, az alteregómát, Weinstocknak hívtam. Egyszer csak beugrott a cím: „Weinstock a haldoklók között”, és nagyon megtetszett. Sokat viccelődtem arról, hogy milyen halott hely Harvard, hogy mindig a halottakról beszélnek. Elkezdtem anekdotákat gyűjteni magamban a regényhez. Az alapgondolat az volt, hogy a főszereplő az Erosz, az érzékiség és az élet megtestesítőjeként él a halált szimbolizáló Thanatosban. Aztán elkezdtem írni és egy éven át írtam. Eközben, a huszonöt éve halott anyámnak írtam egy elégiát. A regényírás elején nagyon benne voltam, aztán lassan mintha beleuntam volna, mintha ugyanazt a viccet meséltem volna újra és újra. Kezdett sekélyesnek tűnni, túl egyszerűek, ezek a jók, azok a rosszak, a főszereplő az Élet és a hely a Halál. Inkább azon kezdtem el gondolkodni, hogy miért olyan depressziós Weinstock – aki ugyan nem én vagyok, de magamról mintáztam – miért lát mindent halottnak maga körül? És egyszer csak rájöttem, hogy azért, mert kisgyerek korában meghalt az anyja és soha nem gyászolta el. Így fogtam az elégiát, átültettem prózába és beleillesztettem a regénybe. Ez teljesen megváltoztatta a könyvet. Lassanként elkezdtem visszaemlékezni a gyermekkoromra, persze a szereplő álarca mögül, aminek az eredménye az lett, hogy már két könyvet írtam: az egyik az egyetemi életről szóló satíra volt, a másik pedig a szereplő története, aki megkísérel életre kelni. Tudtam, éreztem, hogy a kettő összetartozik, és négy évet töltöttem azzal, hogy összedolgozzam a két könyvet. Összesen tizenhatszor írtam újra.

– *Nem untad meg a saját regényedet?*

– De, persze, sokszor! Néhányszor közel voltam ahhoz, hogy feladom, de addigra már túl sok energiát fektettem bele. Budapestre utazásunk előtt két-három héttel gondoltam, úgyis eljövök Amerikából, talán hagyom egy kicsit pihenni a dolgot. És ekkor, 1992 júliusában találkoztam egy kiadóval

és megemlítettem neki, hogy írtam egy regényt. Talán négy nappal az indulásunk előtt felhívtam, és közölte hogy nagyon tetszik neki, és hogy ki akarja adni. Így még kétszer újraírtam és végül is Budapesten fejeztem be.

– *Nagyon gyakran hasonlítanak Philip Roth-hoz. Nem zavaró ez?*

– Ha az ember író, másodgenerációs zsidó, a neurotikus szüleiéről és nőkről ír ironikusan, menthetetlenül Roth-hoz fogják hasonlítani. Mindig is éreztem bizonyos rokonságot Roth-tal, mert annyira hasonló környezetből jövünk. Nem ez zavar, hanem a kritikusok. Mindig azt keresik, hogy ki kire volt hatással.

– *Nem befolyásolt a könyv megírásakor, hogy mit szólnak hozzá a „szereplők”?*

– Szerencsémre egyik szülőm sem olvas angolul, így azt írhatok, amit akarok, különben ez komoly probléma lenne. Ugyanakkor hamis az a feltételezés, hogy ha egy regény önéletrajzi ihletésű, akkor minden igaz benne. Én egy csomó mindent kitaláltam.

– *Hogyan választottad ki a Konrád György idézetet a könyv elejére?*

– Ez volt a legutolsó dolog, amit hozzáírtam a regényhez. Ekkor már itt voltam Budapesten, sokat olvastam Konrádtól, és egyszer csak megtaláltam ezt az idézetet: „*De mit tegyen egy jószívű fiú, ha még nem tanult meg szeretettel védekezni összes apja és anyja ellen*”. Remekül beleillett a könyvbe, főleg, hogy apákról és anyákról van benne szó – többes számban –, amiből Weinstocknak összesen öt is jutott. Nem tudtam ellenállni, így az utolsó pillanatban megkértem a kiadót, hogy ezt még tegye bele.

– *Hogy lettél tanár Budapesten?*

– Magyar barátaim, akiket a Harvardon ismertem meg, vetették fel, hogy pályázzak meg egy Fulbright-állást, amit meg is kaptam. Feleségemnek is tetszett az ötlet, így 1992 augusztusa óta itt vagyunk. Második éve tanítok kreatív írást az ELTE Amerikanisztika tanszékén, tavaly volt egy kortárs amerikai költészet-szemináriumom, és idén kortárs zsidó-amerikai irodalmat tanítok.

– *Van különbség zsidó-amerikai és amerikai-zsidó irodalom között?*

– Ez egy rendkívül izgalmas kérdés. Az irodalom jó része ezt az identitás-problémát feszegeti, lehet-e az ember egyszerre zsidó és amerikai, ha igen hogy és mennyire, lehet-e valakinek kettős kötődése, kétszeres kívülállók vagyunk-e? *Talán pontosabb amerikai-zsidó irodalomról beszélni*, mivel szinte minden amerikai irodalom a bevándorlók, a kívülállók irodalma, de ez nagyon is amerikai irodalom, ezért kell az amerikaiakat előre tenni és hangsúlyozni.

– *Hova helyezed el önmagadat ebben a vonatkozásában?*

– Nehéz erre válaszolni, mert a zsidóság, a kívülállóság a legamerikaibb élmény. A regényem is részben erről szól. Weinstock az örök kívülálló figurája, aki szeretne bekerülni a körbe, de akinek minden intellektuális és morális ereje abból ered, hogy kívülálló, ez adja meg az identitását. Ha belül lenne, unalmassá válna. Az amerikai irodalom kiemelkedő komikus-tragikus figurái mind valamilyen kisebbséghez tartoznak.

– *Miről esett szó egyetemi szemináriumod során, melyet Mai zsidó-amerikai irodalom címmel hirdettél meg?*

– Először is fel akartam vetni a kérdést, hogy létezik-e egyáltalán zsidó-amerikai irodalom, aztán érdekelt az, hogy hogyan látják a zsidókat a nem-zsidók, milyen sztereotípiák vannak rólunk, ebből mennyi lehet igaz, stb. Így került az olvasmányaink közé nem-zsidó szerző is mint Updike. Megpróbáltam a zsidó szerzőket úgy megválogatni, hogy többféle nézőpontból láthassák a hallgatóim ezt az irodalmat és életérzést. Különböző a nézőpont aszerint, hogy a szerző melyik generációhoz tartozik, milyen módon és mértékben érintette a Holocaust, a zsidóság mennyire jelentett neki vallási vagy faji hovatartozást. Azt akartam megnézni, hogy ha van egyáltalán zsidó-amerikai irodalom, akkor mik a közös témák ezen belül. Alapvető kérdés persze az, hogy mi teszi zsidóvá ezt az irodalmat: ha a szereplők azok, ha a szerző az, mindkettő, egyik sem? Én magam úgy vélem, hogy nincs zsidó irodalom, hanem van egy olyan irodalom, amit amerikaiak írnak, akik egyben zsidók is, és ahol a zsidóság több-kevesebb helyet kap.

– Találkoztál magyar zsidókkal, vannak esetleg barátaid, ismerőseid közöttük?

– Hogyne. Ahogy Malamud mondja: „Mindenütt vannak zsidók”, van valami közös a zsidókban, akárhol is éljenek. A humor, az irónia, az öngúny, a baloldali liberalizmus közös a magyar és az amerikai zsidókban, sőt talán az egész diaszpóra zsidóságában. Ezek az emberek képesek viccelődni saját magukon is. Ezenkívül, mivel európai családból származom, számomra az európaiság és a zsidóság nem válik el nagyon élesen.

– Kicsit visszakanyarodva életedhez, vitába keveredtél Cynthia Ozick-kal, a híres és markánsan zsidó amerikai írónővel amiatt, hogy vegyes házasságban éltél és élsz most is. Hogy őrizhető meg így a zsidóságod, ami így vagy úgy alapvetően meghatározó az életedben?

– Ez egy nagyon nehéz kérdés. A zsidó férfiak egy része, én is ide tartozom, rendkívül ambivalensen éli meg a zsidóságát. Bizonyos dolgokat nagyon szeretünk benne, mások nagy nehézségeket okoznak és ezek iránt komoly ellenszenvvel viseltetünk. Számunkra ez az ambivalencia hozzátartozik a zsidóságunkhoz. Azok számára, akikben nyoma sincs ennek az ellentmondásosságnak, természetes az, hogy zsidó nőt vegyenek el feleségül. Az, hogy ritkán volt zsidó nőkkel kapcsolat, és hogy nem zsidó nőket vettem el, valószínűleg összefügg ezzel az ambivalenciával. Többször eszembe jutott, hogy ha kiegyensúlyozott és igenlő lett volna a zsidósághoz fűződő viszonyom, valószínűleg zsidó nővel élnék. Néha vágyom is erre, mert úgy érzem, mintha lenne valamiféle titkos nyelv két zsidó között.

– Jársz templomba?

– Időnként, részben a fiam miatt. Mindig úgy megyek, hogy akarok valamit érezni, de általában csak unatkozom. A neológ zsidóság semmi, ha már vallásos az ember, akkor vegye komolyan, legyen ortodox. A családom sajnos nagyon álszent és bigott módon volt vallásos, ami rengeteg problémát okozott nekem. Nem voltak igazán intelligensek, nem értették a zsidóság szellemiségét, nem szellemi, hanem érzelmi alapon kapcsolódtak hozzá. A zsidóság ilyen értelmezése kirekesztő és tartalmatlan egy intelligens ember számára. Ettől én még teljesen zsidónak érzem magam, ami csak fokozódik, ha antiszemitizmusról hallok.

MICHAEL BLUMENTHAL

Cseresznye

Auschwitz után, úgy mondták, többé már nem lehet a cseresznyéről írni. De a cseresznye ott volt, szemben az elhagyott levendulaolaj préssel,

körülölelten a mák és bogács és citromfű és kakukkfű mezőktől, Montmorin régi, majdnem elfeledett falujában.

– egykor a mórok uralták –, és amikor szedni mentünk,

a levegőnek levendula, rozmaring és hársfavirág illata volt és fiam feleségem mellén aludt, aki különösen szépnek tűnt Haute Provence hegyeinek

késői fényében, és a cseresznye ízletes volt szánkban, bíborszínre festette nyelvünket, leve állunkra csöpgött, a szarkák mint

papok köröztek felettünk, a varjak a kaszálót fosztogatták, s én nem tehettem mást, mint áldottam a cseresznye, és a szarka és a gyermek és a házasság

kétarcú Istenét, áldottam külön anyósom, a magasban cseresznyét szedő Yvette furcsa Istenét, és átkoztam Auschwitz és Treblinka és Birkenau

és Dachau sötét Istenét, számban ízelve a cseresznyét, és nem hittem, hogy ők ugyanaz az Isten.

Füzéki Eszter fordítása

– Új regényedet már itt Budapesten kezdted írni.

– A főszereplő ugyanaz, a történet címe *Weinstock in Exile* (Weinstock száműzetésben). Két dologról akartam írni, az egyik a száműzetés, ami nagyon is zsidó téma. A száműzetés több szinten is értelmezhető, nyelvi és a gyökerektől való elszakadásban is. Nagyon foglalkoztatott maga a kultúra is, ami annyira különbözik az amerikaiától. Rendkívül fontos időben vagyok itt, amikor annyi minden történik. A másik téma Konrádhoz kapcsolódik, aki azt írja a *Kerti mulatságban*, hogy a házias író nem írhat őszintén a szerelemről. A történet Budapesten játszódik, nagyon kelet-európai módon, mert egyszerre próbálok szexről, házasságról, politikáról, gazdaságról, antiszemitizmusról írni, és arról hogy ezek, hogy fonódnak össze.

– Milyen benyomásaid vannak a jelenlegi magyarországi helyzetről?

– Meg kell mondjam, hogy a Magyarországról szóló sztereotípiák jó részét nem találom igaznak. Szerintem a magyarok nagyon érzékenyek, barátságosak, kedvesenirónikusak. Nem hiszem, hogy pesszimisták, borúsak és barátságatlanok lennének. Ez a kultúra sokkal érzékenyebb, mint az amerikai, sokkal élénkebbnek érzem itt magam. Szeretem a magyarokat, és a nyelvi korlátok ellenére azt tapasztalom, hogy az emberek kedvesek.

Füzéki Eszter
Szántó T. Gábor

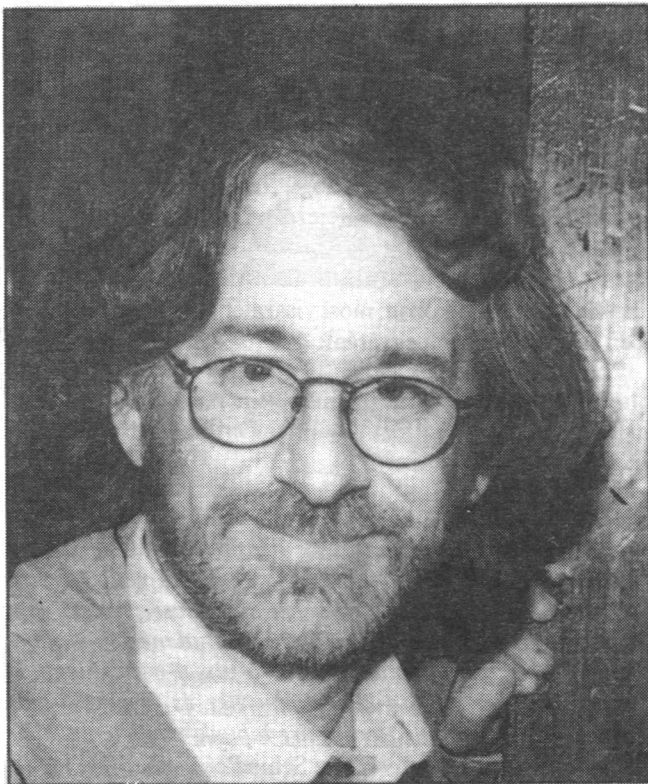
Calev Ben-David – Sheli Teitelbaum

Spielberg „találkozása”

Steven Spielberg igazi örököse a Hollywoodot megeremtő nagy-moguloknak. Most új, a Holocaust-ról szóló filmjében, a *Schindler listájában* azzal a zsidó örökséggel birkózik, mely életét és karrierjét formálta.

Legkorábbi emléke, nyilatkozta Spielberg több ízben is, egy fényesen megvilágított szoba, telve fekete kalapot és fehér szakállt viselő öreg emberekkel, s a szoba végében pirosan égő fénnel. A frigyláda fénye volt, de nem az Indiana Jones által kifosztott frigyládáé, hanem a Cincinnati-i zsinagóga szent frigszekrényéé, ahova szülei vitték hat hónapos korában.

46 évesen ő a legsikeresebb alkotó a szórakoztató műfajban az egész világon. Két filmje, az *E. T.* és a *Jurassic Park*, minden idők legnyereségesebb filmjei voltak; együttesen közel egy milliárd dolláros bevételt hoztak a nemzetközi mozipénztáraknak. Több más filmnek vagy rendezője vagy producere volt, így pl. a *Cápa*, *Harmadik típusú találkozások*, az *Indiana Jones trilógiáé*, s ezek szintén rekord-bevételt jelentettek. Napjainkban ő a populáris kultúra egyes számú mítoszteremtője. Több figurát ő talált ki vagy formált meg. A *Cápa* c. film nagy fehér cápáját, a barátságos úrlényeket az *E. T.*-ben vagy a *Jurassic Park* vérengző dionoszauruszait. S ezek a figurák sokszor szerepeltek a sajtóban, hirdetésekben, s megjelentek a gyerekjáték gyártásban is. Mint a *Jurassic Park*ban szereplő excentrikus zsenit, John Hammondot, úgy Spielberget is „Walt Disney és Ross Perot keresztésének” jellemezték.

A *Schindler listája* egy német üzletember igaz történetén alapul, aki több mint ezer zsidót mentett meg Auschwitztól. A fekete fehérben, lengyelországi helyszíneken készült film nem tartalmazza a kasszasikerek filmjeinek alkotóelemeit. A tipikus Spielberg filmek – *E. T.*, *Poltergeist* – középosztálybeli villanegyedeinek Amerikáját fényévek választják el a Holocaust borzalmaitól. A *Schindler listája* Spielberg a közönség által kevésbé ismert oldalát képviseli. A rendező erős zsidó háttérrel rendelkezik, s az utóbbi időben megnőtt érdeklődése a zsidó tevékenységek iránt.

Spielberg a nyilvánosság előtt jelentette ki, hogy a *Schindler* kísérlet egy olyan munka megalkotására, mely saját zsidó öntudatából ered. Hollywood cinikusai szerint Spielberg döntése egy ilyen súlyos téma feldolgozása mellett egy másik, magának kitűzött cél elérésére utal – égő vágya, hogy végre elnyerje az *Oscar-díjat*, melyet eddig megtagadtak tőle. Mégis, a filmkészítő zsidó gyökereit tekintve, s látva, hogy származása mennyiben – ha egyáltalán – formálta őt, mint filmkészítőt, jobban megérthetjük, miért éppen most, karrierje csúcsán vállalkozott a *Schindler listája* kihívására.

Spielberg 1947-ben született kelet-európai zsidó szülők gyermekeként. Apja számítógép-szakemberként dolgozott, anyja, Leah zongoraművész volt. Tőlük örökölte a dús fantáziájú kreativitás és a technikai varázslás egyedülálló keverékét. Szegénylős gyerek volt, magát zsidó „nerd”-nek hívta, aki a sci-fi filmek világába és Disney rajzfilmjeibe menekült.

Tizenkét éves korában kezdte használni a család Super 8-as kameráját, felvette vele a játékvasútja kisiklott vonatait. Long Beachen a kaliforniai állami egyetemen folytatta tanulmányait filmkészítés szakon. Húsz éves korában *Amblin* c. 10 perces filmje alapján – mely egy fiatal pár autóstoppolás alatti kalandjairól szól – 7 éves szerződést íratott alá a Universal Studioval, mellyel megkezdődött az a szakmai együttműködés, ami mind a mai napig, a *Schindler listájáig* is tart.

Hogy szakmai rutint szerezzen, TV-filmek, műsorok rendezésével is foglalkozott, mint pl. a *Columbo* vagy a *Night Gallery* és a *Duel* c. TV-film. 1974-ben tört be a játékfilmek közé a *The Sugarland Express*-szel. Bár nem volt anyagi siker, elnyerte a kritika zajos tetszését. A következő évben feladatul kapta, hogy a *Cápa* című bestsellert filmre ültesse át. Azóta birtokolja a legsikeresebb hollywoodi filmkészítő címét.

Spielberg kétszer nősült, második felesége, *Kate Capshaw* is színésznő, négy évvel ezelőtt, *Levi Meier* rabbinál az ortodox előírások szerint betért. Meier órákat ad judaizmusból Spielbergnek és családjának, akik résztvesznek az istentiszteleteken is. *Meg tudtam mutatni a judaizmus elfogadható aspektusait* – mondja Meier – *s így jól kijöttünk*. Az egész család Tórát tanul, Steven egy tanulócsoporthoz tartozik.

Növekvő érdeklődése a zsidó kérdések iránt hasznos volt a Simon Wiesenthal Center, a Los Angeles-i Holocaust ku-

Jelenet a filmből

tató és oktató központ számára, mely intézményeknek bőkezűen adakozott. A jeruzsálemi Héber Egyetem szintén Spielberg kedvezményezettje; 1989-ben róla nevezték el a Kortárs Zsidóság Intézetének filmarchívumát, mely egyike a legnagyobb – az európai és izraeli zsidósággal kapcsolatos – filmdokumentum gyűjteménynek.

Csak rövid látogatást tett Izraelben. Először a 80-as évek közepén, mikor Amy Irving-t kísérte el a Golan–Globus produkciójú *Rumpelstiltskin* című film forgatására, másodszor tavaly júniusban egy napra ment a *Schindler listája* utolsó jelenetének – Schindler temetése a Cion hegyen lévő keresztény temetőben – felvételére.

A *Schindler listája* c. filmig az egyetlen kifejezetten zsidó szereplő Spielberg összes műve közül Feivel volt, a kelet-európai származású Amerikába bevándorló zsidó egér az *An American Tail* c. 1986-ban készült rajzfilmben. Bár csupán annyival járult hozzá a figura karakteréhez, hogy nagyapjáról nevezte el. De óh, jaj, a zsidó egérke a McDonald karácsonyi plakátjain végezte, kiváltva a Rágalmazás Elleni Liga enyhe megrovását. Ennek ellenére Spielberg vallási tanítója néhány zsidó aspektust vél felfedezni a rendező korábbi filmjeiben. *A zsidó vagy bármilyen vallásos ember eszméje – állítja Meier rabbi – egy olyan személy, aki haza akar menni. Az E. T.-ben a hazamenés biztonságot jelent, és ez az Istenben lévő biztonságot is jelentheti.*

Az *E. T.* kockáról kockára követi Melissa Matheson forgatókönyvét, mely szándékosan az evangéliumra épül és a film tele van keresztény ábrázolással: E. T. leszáll a Földre, izzó ujjával gyógyít, feltámad és a mennybe száll. Ez nem jelenti azt, hogy Spielberget érdekli a kereszténység; a *Raiders of the Lost Ark* c. filmben sokféle zsidó motívum található.

Annyi bizonytalannal elmondható, hogy Spielberget mindig is vonzották a vallásos és elvont témák; népszerűségének egyik oka, hogy felismerte a közönség egy rétegének ezt az igényét. A korai zsidó mogulokról szóló könyvében, az *An Empire of Their Own*-ban, Neal Gabler ezt írja: *A hollywoodi zsidók valami nagyon erőteljes és misztikus dolgot hagytak maguk után... a mi és az ő elképzelésük szerinti Amerikát. Elkeseredésükből, álmaikból született ez az Amerika. Elkeseredésükben és álmaikban elvesztették önmagukat.*

Nem valószínű, hogy azok a zsidó mogulok elkészítették volna a *Schindler listáját*. Félve az antiszemitizmustól, a bevándorlók égő vágyától fűtve, hogy beilleszkedjenek az új társadalomba, ügyeltek arra, hogy filmjeik ne leplezzék le a származásukat, kerültké a kifejezetten zsidó témákat.

A sors ironiája, hogy igaz örökösök, aki egész karrierje alatt ugyanennek az idealizált Amerikának a megörökítésével foglalkozott, most visszatér gyökereihez az életben és a filmvásznon egyaránt.

Jerusalem Report, 1993. december 30.

Fordította: Markó Beáta

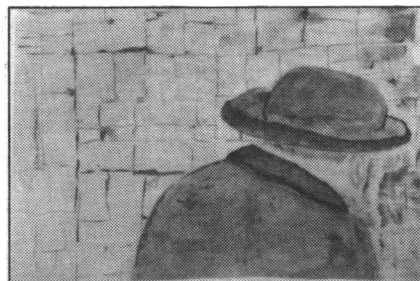
*

Február közepén mutatták be Bécsben Steven Spielberg filmjét. A világpremier, amelyen a rendező mellett Franz Vranitzky osztrák kancellár és hét minisztere is részt vett, hatalmas sikert aratott. Február 20-án Budapesten, díszbe mutatott keretében láthatták először a filmet a meghívottak, köztük Jeszenszky Géza külügyminiszter és Gyurkó János környezetvédelmi miniszter, s mire lapunk megjelenik, már több mozi műsorán szerepel a *Schindler listája*.

Gyermekrajzok a Garayban

A kvarellek, kréta – és ceruzarajzok, linómetszetek, papírkivágások – a műfajok széles skálája vonult fel a Maccabi VAC gyermekrajzpályázatának legszebb alkotásaiból rendezett kiállításon, a Mazsike Garay utcai klubjában. A témák is változatosak: a zsidó jelképek, bibliai jelenetek, ünnepi pillanatok mellett a gyerekek fantáziáját a tájak, természeti jelenségek – például a szivárvány –, az állatok is megragadták, sőt, egyikük-másikuk a portréábrázolástól sem riadt vissza. A Joint által támogatott pályázatot az egyesület az elmúlt év őszén hirdette meg a három zsidó iskolában Chanuka ünnepének jegyében, ezzel is hangsúlyozva a test és lélek – sport és

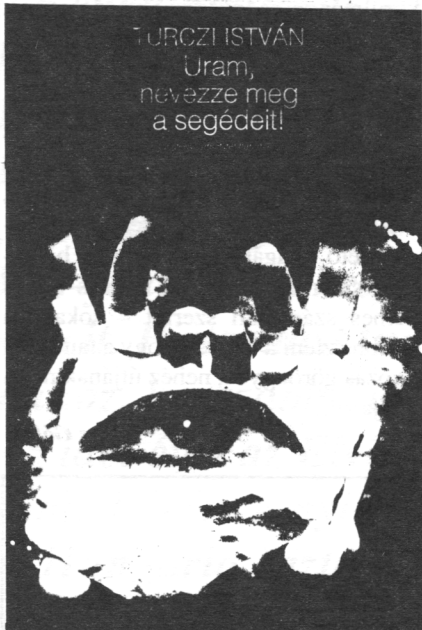
kultúra egységének gondolatát. A Lauder iskola növendékei voltak a részvételben a legaktívabbak, de a Wesselényi utcából is szép számmal küldtek be képeket, sőt, kispasztikákat, bábfigurákat is. A beérkezett mintegy 160 pályamű közül a nagydíjat Káldy Juli és Klein Judit kisiskolások, „Sivatagi vándorlás” című frize szerezte meg. A csomagolópapírra filctollal rajzolt jelenet olyan magas szintű rajzkészségről és gondolati gazdagságról árulkodik, ami szinte páratlan hat-hétéves gyermekek esetében. A többi pályamű színvonala is arról győzte meg a szervezőket, hogy a gyerekek fantáziájának megmozgatásához, a kiugró tehetségek felfedezéséhez ebből a kezdeményezés-

Bleyer Kata: Siratófalnál

ből érdemes „rendszer csinálni”. A sikeres pályázat híre messze földre eljutott: az USA-ba kiküldött diákból az amerikaiak kiadványt szerkesztenek.

Bokor Judit

Rögeszmerend

(Turczi István: *Uram, nevezze meg a segédeit! Maecenas Könyvkiadó, 1993. 177 oldal, 200 Ft*)

Ha valaki nem tud szabadulni rögeszméitől, általában reménytelen esetnek szokták mondani. Az emberek többsége nem tud szabadulni a rögeszméktől – úgyiszlén az egész világ reménytelen eset.

Más az, ha valakinek úgy vannak rögeszméi, hogy költő. Rádásul rendet is tud rakni rögeszméiben.

Könyvespolc

Turczi Istvánnak is vannak rögeszméi. Ilyen rögeszméje, hogy a zsidó kalendárium hónapjai meg tudnak elevenedni. Tudnak valamit mondani, többet a nevüknél. Például a sziván hónap azt mondja: „Valamit / tudunk a világról, valami nem is fontosat. / Talán jövő is lesz elmondani.”

A hesván hó azt kérdezi meg – vilonosan-faludysan: „Hol van, ami már nincsen, Hesván úr?”.

Rögeszméi vannak Turczinak, de költő, s ezért rendet tud tartani köztük.

Kimondva-kimondatlan húzza-vonzza valami ahhoz a zsidó áhítathoz, liturgiához, imákhoz és püjjutokhoz – jobban, mint akárhány zsidót. *Áldott vagy örökkévaló Istenünk, / a világ királya, ki megszenteltél minket / törvényeiddel*” – mondatja kiszlével, hánukká havával.

És ez a – talán vagy bizonyosan? – tudattalan vonzódás mutatkozik, ha csupán jelzésszerűen is, az Annának címzett *Téltetmetővirágban*, az „Anele”-becézésben, abban a hasonlatában, amely a Siratófalnak kijáró mindennapi betevő ima előtti mozzanatot örökíti meg.

És ha a „rögeszmerend” egyik fókuszában az előbb említett vonzalom, másik fókuszában a szexualitás, a nő, a szerelem áll, rögeszmés kitárulkozás-

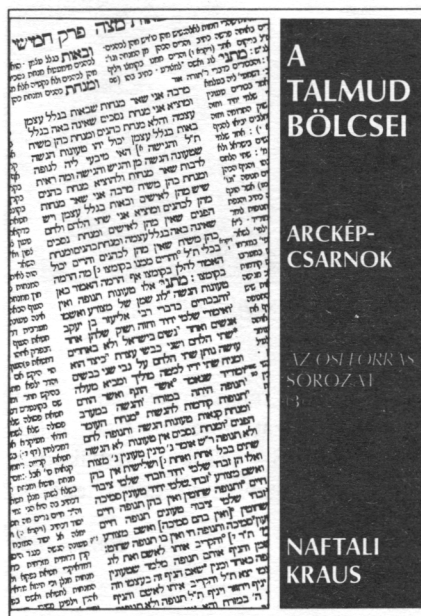
sal, hol hült lávakeményességgel, hol szelíd, bársonyosan simogató lágysággal.

Vajon lehet-e valaminek több fókusza? Mondjuk három? Ha lehet, akkor Turczi „rögeszmerendjének” harmadik fókusza a – mondjuk így – testvérek, közhelyes szóval: a rokonlelkek keresése. Balassi Bálint keresése, Csokonaié, Pilinszkyé, Ladik Kataliné vagy – kötetünknek, aminek most mondjuk ki először a címét: *Uram, nevezze meg a segédeit!* az utolsó darabjában – Vas Istváné.

És talán még több, sokkal több fókusza van ennek a rögeszmerendnek (a kötet alcíme: *Százegy vers, tizenhárom év; rögeszmerendek*). Turczi István – költő. Nem eddig megjelent kötetei okán. Sokkal inkább annak okán, hogy a világból annyi mindent meglát, észlel, de persze erre más is képes. Hanem a költő más szemmel néz, mást is lát, mint a többiek, rádásul másokkal is láttatni tudja a – mondjuk így, játszva a szóval? – látomásait. A költő nem hétköznapi ember. Igaz, nem is ünnepi. Csak más. Az ő identitása a másság. Az ő hite a rögeszmékre való jog. Amiket azért illik rendezni. És ha ezt a rendet az olvasó netán nem tudná követni, azért ne a költőt hibáztassa.

J. L.

Talmudi arcképcsarnok

(Naftali Krausz: *A Talmud bölcssei*. Pesti Szalon Könyvkiadó, 1993, 303 oldal, 380 forint.)

A Talmud tengeréről szokás beszélni, és nem is alaptalanul, sok kötetes kiadásai néha könyvespolcokat töltöttek meg. Ám lateiner elmék, bizonyos dologgal foglalkozva nem egyszer könyvtármí mennyiségű könyvet is elolvasnak. Mégis, bár a Talmud kötetei nem könyvtármí, „csupán” néhány könyvespolcnyi vonulatban

sorakoznak egymás után, a kezdő vagy a leendő kezdő lélegzete egyszerűen elakad. Hogy miért. Mert a Talmud nem olvasható. Nem lehet nekilátni és végigolvasni. Csak tanulmányozni. Éppen ezért minden bemutató, átfogó megközelítés kockázatot rejt magában. Vagy általánosítóan rendszerező és emiatt száraz; ténylegesen nem ad képet a Talmudról, szerkezetéről, vagy pedig kivonatossan csak az aggádákat, példázatos történeteket tartalmazza, ezért mesészerű, eltávolodik az olvasmányosságtól, a feldolgozás oldalára. A jelen interpretáció azonban jól szolgálja a bemutatás feladatait, mely kissé szokatlannak és újszerűen a Talmud szerkesztői, a benne szereplő szerzők oldaláról közelíti meg a zsidó tudományokat. Bár a Talmud a bölcsék megnevezésével gondosan „megcímezi” a vitákat, állításokat, véleményeket, halachai döntéseket, mégis elsősorban annak tulajdonít jelentőséget, mit mondtak, (milyen alkalommal!), nem pedig azt, hogy ki mondta, és mikor, hiszen magának a Misnának a rendszere és a felosztása is a törvények tematikai szerkesztését követi. Ezen összeállításból megismerkedhetünk a zsidó tudományok több mint 2500 bölcsé és tudósa közül 55-nek az életrajzával, emberi vonásaikkal, a Tanhoz való viszonyukkal, ami reprezentálja Ezrától kezdve Jehuda HaNászint keresztül Ráv Asi-ig azt a csaknem évezrednyi korszakot, mely a babiloni

fogságból való visszatéréstől és a Második Szentély felépítésétől a pusztuláson, bukott szabadságharcon, szétszórótatáson át a Talmud végső összeszerkesztéséig tartott.

Jehuda HaNásziról, a Misna kompilátoráról feljegyezték, messze földre elindult, csak hogy felkutassa egyes Bölcsék barátait, elzúllott utódait, unokáit és a Tórát tanítsa őket.

Tekintve, hogy a Talmud egy tétel, annak magyarázata, majd sok-sok színű és szintű megjegyzések, hivatkozások egymásutánja, a könyv egyik különösen kedvező megoldása, hogy az idézeteket, a szövegben közvetlenül beékelve magyarázó kiegészítésekkel, „kommentárokkal” látja el, ami mint a lehet bármilyen Talmud-szöveg interpretációhoz.

Bár néhol a publicisztikai stílus, – amit a fejezetek első megjelenési körülményei magyaráznak – úgy tűnik nem a legmegfelelőbb, hangulati töltéssel tolmácsolják mondandójukat.

A leírás azonban olvasmányos, érdekfeszítő és közelebb viszi az olvasót a Talmud – bizonyos előképzettség híján (nyelvismeret, Biblia, vallási alapok) nehezen megközelíthető világához, de minden bizonnyal sikerül – a szerző nem is titkolt nemes szándékai szerint – sokakban felébreszteni a vágyat, hogy a tanulmányozás göröngyös, nehéz útjának neki-vágjanak.

Ács Gábor

Summary

(Continued from page 2)

Tamás Iséry, state secretary of the Ministry of Justice talks about the stand taken by the government in the negotiations over the establishment of the Jewish Restitution Fund. He opined that it is the Jewish organizations that have to reach an agreement over the proportion of persons delegated into the board of the future Fund.

We feature an interview with the three founding members of the *Sim Shalom Reform Jewish group*, the first newly-founded religious movement since the political changes, who talk about their spiritual quest.

Also included in this issue is the programme of the *Day of Jewish Culture*, organized by the Hungarian Jewish Cultural Federation, to be held during the Budapest Spring Festival, which includes plays by the drama groups of the three Jewish schools, film screenings, arts exhibitions, concerts, dancing, and a discussion on the nature of Jewish humour, as well as a literary evening organized by our paper, the *Szombat Saloon*.

We offer a survey on the position of women in various Jewish communities around the world, about their rabbinical activity, and on the functions between Judaism and feminism.

In our section on Jewish traditions we commemorate *Zayin Adar* and we have included a selection of *Aggadot* from *Bialik-Ravnicki's Sefer ha-Aggada*, as well as an essay by *Ágoston Schmelowszky* on the position of Jewish women as reflected by the sources of Jewish tradition. The section on history features a chapter from *Sholomo Avineri's The Making of Modern Zionism* whose Hungarian translation will soon come out.

We have published excerpts from *Michael Blumenthal's* novel *Weinstock Among the Dying*, as well as his poems and an interview with the author, who is currently in Hungary on a Fulbright Scholarship, holding lectures on American Jewish literature. Also included is an interview with *Steven Spielberg* about his newly-discovered identity, the occasion being his new film, *Schindler's List*. The March issue of *Szombat* is illustrated with *Pesach Aggadot*.